Rahim Essenov Anatoli Šalašov_TURAANI PISARAD

Kirjastus «EESTI RAAMAT»

Tallinn • 1979

N (Turkmeeni) Originaali tiitel:
E 91 Рахим Эсенов,
Анатолий Шалашов СЛЕЗЫ ТУ РАНА Роман
Издательство «Туркменистан» 1970 г.
Tõlkinud ANDRES EHIN ja LY SEPPEL Illustreerinud VAINO TÕNISSON

4702540200
70303—056 tM901(16)-79 246-78

I. SULTANI NIMEL!

... Korskavate täkkude kabjad pildusid mulla-kamakaid.

«Sultani nimel!» kärgatas hääl pimedusest ja raudvärava pihta vuhises ratsapiitsahoope.

Vahiputkas hakati liigutama.

«Tehke kähku, kärnased koerad, — või ma poon teid oksa!» põletati pimedusest.

Küürakas vahimees, kes hoidis vasakut puusa, tõmbas võtme vöö vahelt. Värava ülesvinna-mise vintsid hakkasid krigisema ja raske sepis-võre vabastas ratsasalgale väljapääsu kindlusest.

«Kas pikk tee jalge all?» jõudis küürselg ühelt ratsamehelt küsida. «Balhi1 tee.»

Kui vastus vanamehe kõrvu jõudis, pühkis too parajasti näolt hobusekapjade alt üleslennanud pori.

«Ähh, olge te neetud kõige oma sultaniga tükkis! ükskord murrate kaelad! Allahi õnnistus saab ka meile kunagi osaks!» sisistas küürselg.

Jälle kriuksatasid värava roostesed hinged, tärahtas allalangev võre. Ja taas valitses Mervi kohal soe ja laisk vaikus, mida rikkusid vaid

1 Balh — linn praeguses Põhja-Afganistanis. — Autorid.

5

öövalve hommikueelsed hõiked, vaskkatelde kaante klirin teemajades ja karavanseraides; eesliajajad viisid oma loomi veepaisu äärde, vee-müütajad täitsid oma nahklähkreid. Teedel tõstsid tolmu üles krägisevad arbaad'. Kõrbesse hakkas venima esimesi karavane. Karakumis algas päev.

Äkitselt tõusis tänavalt tolmupilvede sagar: lossile lähenes ratsasalk, mille keskel õõtsus kõrvi baktria täku seljas mees, käsist jõhvise lin-gunööriga seotud.

«õnnistagu Allah teie teed, jagagu ta õiglaselt oma heldust igaühele teist!» — nende sõnadega tervitas küürakas ratsamehi. «Sultani nimel! ... » hüüatas ta veel ja tõmbus kerge kilbi taha varjule.

«Terav teivas mošee juures tunneb juba ammu sinust puudust! Võta mõistus pähe!... Meiega on suurematest suurema sultani parem käsi,» hoiatas küürakat ratsamees, kes oli sõjasalga pealik.

Küürakas hakkas agarasti askeldama ja lõi väravad pärani.

«Kas imaamid käisid juba sultani jutul?» küsis küürseljast möödaratsutav vesiir ettevaatlikult.

«Ärgu riivaku vastus sinu õnnistatud kõrvu! Sultan on täna ... »

***

Avara magamistoa aknal viskles rasvalambi leek. Saal lõhnas mandliveest ja jahtunud suitsust.

Madalal kullatud lavatsil lebaskles sultan kerge kaamelikarvast sõba all. Tema mehine

1 Arbaa — kahe suure rattaga veok Kesk-Aasias, Kaukaasias ja Krimmis. — Toimetaja.

rõugearmiline nägu oli murekurdudes. Tõusta oli veel vara, aga magada polnud Sandžaril enam tahtmist. Ta lükkas teki pealt ja krimpsutas nägu.

«Emiirid purelevad nagu näljased šaakalid. Igaüks püüab rasvasemat käntsakat hambusse haarata... Minu käe all on pool miljonit sõjameest, aga kes tooks mulle tõe võtme, kes õpetaks ohjeldama neid ilaseid sohipoegi, kes, hambad irevil, kipuvad meile kõrri kargama ja trooni anastama?» — Sandžar ohkas sügavalt, ta silmad sähvatasid hämaruses. Rahutu mõte ajas ta üleni pinevile: «Mis on saanud Balhi lähetatud salgast?»

Eile olid Balhist lossi kapanud emiir Kumatši, sealse asehalduri käskjalad. Nad olid langenud maha sultani jalge ette ja teadustanud, et Balhis on oguusi2 karjakasvatajad keeldunud andamit maksmast, maksukogujad vaeseomaks peksnud ja sultani kaupmeeste karavani paljaks riisunud.

Sandžar silus habet ja nihutas oma pea ümar-padjal mugavamasse asendisse.

«Alamrahvas tahab suurtsugu meeste moodi elada, ei jää enam kedagi, kes matsitöö ära teeks,» mõlgutas Sandžar tekki üle pea tõmmates. «Kui tugevad nõrkadele liiga teevad, siis on see ebaõiglane. Kui aga nõrgad tugevatele kanna peale astuvad, siis on see nii ebaõiglane kui ka häbiväärne!... »

«Hei, kes seal on?»

Rippvaipade tagant ilmusid nähtavale mame-

1 Sultan Sandžar (1119—1157) — seldžukkide riigi viimane sultan. — Tõlkijad.

2 Oguusid — rühm muinastürgi hõime, kellest aja jooksul kujunes viis rahvast: türklased, aserbaidžaanlased, turkmeenid, karakalpakid ja gagauusid. — Tõlkijad.

lukkidest ihukaitsjad. Nad langesid põlvili, suudlesid vaipa ja tardusid sultani jalge ette.

«Kas kõptšakid' on juba teel?»

«Selsamal tunnil, mil korraldus jõudis ihu-kaitseväe ülema kõrva, hakkasid sõjameeste ratsude kabjad Balhi teel plagisema. Mehed kiirustavad, et kustutada ässitajate janu nende endi mässulise verega!»

Jälle tõmbas Sandžar teki lõuani. Mõte Bal-hist rõhus teda ikka enam. Ootamatult vulpsatas ta silme ette kavalpäise asehalduri Kumatši nägu. Tolle kõrvuni veninud suule valgus salakaval naeratus, mis küsis:

«Kus on siis su võim ja vägi, millega sa kiitled iga pidustuse ajal, oh üle ilmamaa suur sultan? Balh asub Amudarja jõe ääres, siidikara-vanide teel, ja kui oguusid selle tee kinni panevad, siis on palju rahvaid, kes pole põrmugi rahul naisesüdamelise sultaniga!... »

Sandžar pühkis käega üle näo, püüdes nägemust eemale peletada, siis vaatas ta kaua lavatsi jalakeet, kuhu osava meistri käsi oli nikerdanud oinapea tohutute silmade ja ihutud hammastega.

Kumatš!... Sultan surus näo patja, aga nägemus ta silme ees püsis, käed puusas, ja lagistas naerda, õel näpp Sandžarile sihitud.

«Vaadake!» karjus Kumatš. «Seal ta on.. . ara šaakali taoline, ise unistab veel oma esivanemate aust ja kuulsusest, vennatapja sihuke! Räpased ja alatud matsid, lamba- ja lehmakar-jused on savikannukildudega läbi nüsinud ta argpükstest sõjameeste kõrid — laulgu peale

1 Kõptšakid — türgi-tatari rändrahvas, kelle läänepool-semaid hõime on enamasti nimetatud polovetsideks ja kumaanideks. — Tõlkijad.

8

kõgisevad laulikud kopitanud vaipadel istudes ta vägedele kiidulaule!»

Veri valgus Sandžarile näkku. Ta heitis teki pealt ja haaras kannu puuviljamahlaga, aga jook ei jahutanud südant.

«Hei!» plaksutas ta käsi — «kirjutaja siia!... Uued käskjalad seadku end teeleminekuks valmis!» Ta kargas püsti ja hakkas vaipadel edasi-tagasi saalima. «Kas mitte meie käes pole kogu Turaan'! Kas mitte meie pole sooritanud sõjaretki Indiasse ja Pärsiasse! Sina, Kumatš, naerad sellepärast kibedat naeru, et oled ise nõrk ja väetike! . .. Kas sinu sõjameeste ratsud on kunagi nõtkunud kulla ja kalliskivide raske koorma all? Kas teie haaremeid ehivad orjatarid kogu maailmast? Ole sa neetud, va värdjas! Kaua sa enam ei naera, koeraraibe! Ennem võivad ismailiidid[2] mu habeme ära rüvetada, kui et ma laseksin mõnel teisel sultanil Turaani valdustesse oma jalga tõsta. Kavalus — vaat mis toidab su pahelist mõistust ja ihu, Kumatš, aga küll me veel mõõgad ristame!»

Kirjutaja, kelle nahkkingade vasksed tallanae-lad põrandal klõbisesid, võttis ettevaatlikult ukse kõrval istet. Ta tõmbas jalad enda alla ja tõstis käed üles taeva poole, paludes Allahit, et too aitaks tal sultani mõtteid paberile panna suurematest suurimale valitsejale kõige meelepärasemal viisil.

Sandžar lõi halatihõlmad valla. Ta nõjatus kullatud lavatsil raskelt küünarnukkidele ja dikteeris pingsalt ähvardaval häälel:

1 Turaan — nõgu Kesk-Aasias, mis hõlmab Karakumi ja Kõzõlkumi alasid. — Tõlkijad.

2 Ismailiidid — ühe islami usulahu liikmed. — Tõlkijad.

9

«Veel käsime väesalga pealikut: otsekohe pärast meie väe Balhi jõudmist tuleb kõik mässulised ühes nende perekondadega hävitada!... »

Sultan ajas end lavatsil istukile, tõmbas istumise alla hennaga' värvitud kandadega jalad ja jäi vait.

Kirjutaja oli tööga korralikult hakkama saanud ja ulatas siidpaberi oma käskijale. Sandžar suitsutas küünlaleegil pitserisõrmust ja vajutas selle käsukirjale — iirmaanile. Vaikides keeras vanamees paberi osavalt torru, köitis siidniidiga kinni ja juba kostiski akna alt kabjaplaginat. Kindluse värava juures hüüdis käskjalg:

«Sultani nimel! ...»

Sandžar pöördus ihuvalvuri poole ja küsis tasa, iga sõna järel kahvatunud huuli kõvasti kokku surudes:

«Kas maksukoguja on juba siia toodud?»

«Ta on kinni seotud ja ootab kõige kõrgema kohtuotsust.»

«Pea maha raiuda. Kõige rahva ees! Tema asemel määrata maksukogujaks Kumatši sugulane — osav Kaimaz. Las asehaldur, keda Kaimaziga seovad vandetõotus ja veresugulus, peab nüüd veelgi valvsamalt silma peal oguusidel — neil mässulistel, kes elavad ta emiraadi maadel.»

Kanali poolt õhkus jahedust. Kuldkilpi meenutav varane päike roomas pikkamisi välja kaugete pilvede tagant ja valgustas majesteetlikku paksude müüridega kindlust, mis kõrgus mäel, kust Mervi pottsepad olid muiste hankinud savi oma kannude, taldrikute ja muu majapidamiskraami valmistamiseks.

' Henna — ruugepunane värvaine, millega idamaalased värvivad küüsi, juukseid, habet ja nahka. — Tõlkijad.

Kirjutaja ulatas sultanile vett lossi veehoidlast ja aitas tal rõivastuda. Sõnagi lausumata suundus Sandžar terrassilt kindluse müüri pidi kõrge savitorni poole ...

All laius lossiplats. Sultan peatus laskeläve juures ja kaks ihukaitsjat, kõverad mõõgad paljastatud, tardusid sissekäigu ette.

«Võimu jõud seisab hirmus ja allaheitmises,» arutas sultan. «Surm kustutab koos eluga ka igasuguse vabamõtlemise.»

Aga elu kulges oma rada. All turuplatsil tuikasid pikad nahkpasunad, põrisesid trummid, rümas rahvahulk. Kuulutajad karjusid rahvast kokku hüüdes oma kõrid kähedaks:

«Sultani nimel!... Kuulake! Ärge tehke nägu, nagu ei kuuleks! Otsekohe hukatakse siin selle platsi peal mässajad, rahu ja korra vastu üles-ässitajad! Kuulake! Kuulake! ... »

Sandžari selja tagant kostis kobinat, kuuldus samme. Hirmuäratav käskija pöördus. Platvormile ronis vesiir, koos temaga lossi ihukaitseväe ülem ja_kaks halli habemega imaami'. Nende vahel kõndis mees, kelle käed olid peenikese jõhvnööriga kinni seotud. Saviplatvormi serval langesid nad põlvili ja suudlesid maad.

«Igavene au Turaani valitsejale, sultanite sultanile!»

Võimumehe suur rõugearmiline nägu sünges-tus.

«Suur ja võimas on Turaan — seldžukkide2

1 Imaam — muhameedlik valitseja; siin arvatavasti mošee eestpalvetaja tähenduses. — Tõlkijad.

2 Seldžukid — üks oguusi hõim, kes teistest varem sattus kokkupuutesse pärslastega, muutus paikseks ja võttis 10. sajandil vastu islami. Seldžukkide riik ulatus 11. sajandil Egiptusest Hiina piirini. — Tõlkijad.

ilu ja uhkus!» sisistas Sandžar läbi kokkupigistatud hammaste ja sähvatas silmadest musta tuld. «Aga mida teie olete teinud, et teie käskija öösel rahulikult magada saaks? Kas ma.. . kas me maksame teile vähe? Või ei kingi me teile küllalt tähelepanu?» — sultani hääl valjenes.

Äkki katkestasid trummilöögid tema kõne. Avarale, valge kivisillutisega tapalavale toodi kuus surmamõistetut. Õnnetute hallid loppis näod, räbaldunud rõivad ja sorakil juuksed rääkisid sellest, et nad olid jõudnud tutvust teha lossi vangikongidega.

Suurt kasvu kondine timukas, kelle paksud huuled tõmblesid, pühkis villase lapiga hoolikalt oma pikalt mõõgalt oinarasva ja astus siis olgu ringutades saja-aastase jalakapuise tapapaku ette. Siin ta seisatas, mõõtis silmaga pakku ja virutas oma tohutute käte kerge liigutusega mõõga sügavale punakasse puusse.

Laskeläve eendile nõjatuv Sandžar vajus mõttesse. Ninajuure kortsul kohtusid kaks musta kulmu. Suurtes sügavakoopalistes silmades süttis kättemaksutuli. Ta nägi kohutav

välja. Ja isegi need, kes valitsejale kõige lähemal seisid, tõmbasid seljad küüru sügavaks kummarduseks, teadmata, kelle peale käskija viha võib langeda.
Sultan pöördus aeglaselt õukondlaste poole.
«Kas teate, mille eest neil meestel praegu pead otsast lüüakse?»
õukondlased vaikisid.
«Balhi oguusid keeldusid meile andameid maksmast ja toitmast sõjamehi, kes on linna juurde kinnistatud ... Omar!... » kärgatas sultan. Seotud kätega ja könksuvajunud mees tõstis pilgu maast.
«Omar, meile on teada, et sa võtsid endale
13
poole andamitest ja tahtsid siis oguusidelt topelt-maksu võtta. Kas oli nii?»
Nähes, kuhupoole jutt kaldub, hakkasid ametnikud üksteise järel selga sirutama, ainult üks valge turban liibus endiselt vastu mustrilist vaipa. Maksukoguja roomas sultani jalgade ette.
«Võtke ta!» viipas Sandžar vahtkonna poole, heitmata kaamele alamale ainsatki pilku. Sõjamehed murdsid maksukoguja käsi nii tugevasti, et liikmed rägisesid.
«Pea maha raiuda koos nende teistega,» osutas sultan peaga väljaku poole.
Äike oli õukondlastest mööda läinud. Kergendatult sosistades ümbritsesid nad Sandžari tiheda sõõrina.
Lossiplatsil aga kuulutas kõlav hääl kokkutulnutele:
«Sultani nimel!... Kohe hukatakse võimsa Mervi linnaväljakul need, kes on häirinud meie ainukordse ja imeväärse valitseja hingerahu ... Sultani nimel!... Ja igaüks, kes söandab rikkuda meie suursuguse päikese, meie kuldaväärt kaitsekilbi rahu, igaüks, kes autute tegudega kõigutab püha trooni alustugesid, hukatakse selsamal moel kui see Turaani vääritu asukas!»
Laiale külgtänavale ilmus rodu elevante. Nende järel lohistas vahtkond tolmus savi, lehmasõnnikuja sulgedega kokkumääritud Omari. Tapalava tugipuude ääres tõmbasid timukad maksukogujal šarovaarid jalast ja lükkasid ta siis osavasti jalga ette pannes jälle pikali maha. Paksudel sammasjalgadel tatsavad elevandid jäid väljakule seisma ja pasundasid loiult. Timukad heilutasid kinniseotud keha ja heitsid selle Aafrika hiiglaste jalge ette. Ajajad torkisid teravate oradega loomade paksu peanahka. Elevandid
14
ajasid londid püsti ja kukkusid pasundama. Selsamal silmapilgul kandus üle väljaku kuulutaja kähe hääl:
«Ela igavesti, meie tark ja ainukordne sultanite sultan!»
«Ela sada üks aastat, meie hele valguskiir, ilmalaotuse kauneim ehe!» — jätkas noorte kirjutajate segihäälne koor.
«Andku Allah sulle niisama tugevat tervist, nagu on mõõk su käes, mis meie vaenlastele hirmu nahka ajab!» — kostis väljakult.
Aga mitte neid hüüdeid ei kuulatanud Sand-žar. Tema tahtis teada, mida arvavad asjast riigikassa täitjad: sepad, pottsepad, laekameistrid, karjused... Õhtul annab valveülem talle seda sorti rahva kohta teadust. Nuhid koguvad laatadel, teemajades ja salaurgastes rohkesti kõiksugu teateid...
Aga niisama raske, kui veetassist ärasulanud soolatera püüda, on pealekaebajate ilase keelepeksu seest tõetera leida. Sandžar kortsutas kulmu, tõmbas välja taskuräti ja lehvitas sellega timuka poole.

Kokkuleppemärk ei jäänud tähele panemata. Pikakäeline timukas haaras Omari elevantide jalgade eest ja tiris ta tapapaku juurde. Müksuga selga tõukas ta Omari põlvili, torkas siis oma karvased sõrmed talle ninasõõrmetesse ja surus tal pea kuklasse. Heitnud pilgu taeva poole, silus ta käega üle Omari kaela, siis loi noa pinguletõmmatud soontesse...

II. KIIRUSTA, DŽIGITT!

Vastu õhtut lähenes Farabile, väikesele asulale majesteetliku Amudarja kaldal, karavan. See oli teel Samarkandist Mervi. Pika kaameliterodu keskpaigas paistis silma kõrge kandetool — palankiin.

Lihava ja kõrge ühekküürulise kaameli, drome-dari kõrval kappas reipal kabjaplaginal araabia täkk. Noore ratsaniku ratsmeid hoidvad peod olid pingutusest higised, aga ratsu lingutas muudkui kõrvu ja kõõlutas pead, nõudes vabadust.

Noormees oleks ka ise tahtnud tuulest kiiremini edasi lennata, aga ta surus bütsantsi sandaalidesse kängitsetud jalad vastu täku külgi ja laulis täiel häälel vanaaegset, rändnäitlejate käest kuuldud laulu:

Juba paistab kodukoda,
kappan, seljal jahioda.
Ratsul kanda raske taak,
sest on suur mu jahisaak.

Inimhäälest hirmutatuna tõusis tihnikust lendu faasaneid ja parte... Aga noormees, kes oli raske oda üle sadula heitnud, laulis ennastunustavalt. Laulis ja imetles maailma ilu.

«Oo, lugupeetuim, varsti oletegi kodus. Kuulus Merv on lähedal!» ütles ta valjusti neiule, kes

kandetoolist välja vaatas. Samal silmapilgul ratsanik vihvatas, haaras noole ja ambus selle peaaegu sihtimata põõsastesse liivaluite tipul. Kostis kaeblik piiksatus ja liivanõlvakust alla kaameli jalge ette veeres jänes ...

«Püha taevas!» lausus sõjamees ja pingutas ohje. «Taevas ise käsib ohvritalitust pidada enne, kui ujume üle Amudarja ja jõuame Karakumi.»

«Olgu nii!» vastas neiu mõtlikult ja tasa ning saatis hoidja karavanipealiku juurde, et too annaks käsu puhkepeatuseks.

Juba seadsidki teelised end puhkama. Vaibale laotati laiali lamedaid nisuleibu, juustutükke ja mõned peotäied kuivatatud herneid. Noor oguus kiskus läbilõigatud kõri kaudu jänese kenast välja kondid ja toppis sisemuse metssibulat, vürtse ja tules kuumutatud kive täis. Seejärel pandi jänes lõkkesse. Noore kauni sõjamehe käes laabus kõik ladusalt. Osavasti lõkke ääres toimetades hakkas Jagmur tasakesi laulma:

Talvekülm — küll möödub see!
Päike jääst teeb sulavee.
Ära peatada mind katsu,
kui nüüd karjamaalt toon ratsu ...

Vinge torm las tuiskab näkku,
uljalt kannustan ma täkku . ..

«Džigitt!» hõikas neiu.

«Mis on, kullake?» võpatas Jagmur.

«Miks on süngust täis su uljas nägu?»

«Kui süda valutab — siis nead kõik ära! Mis küll ootab mind selle mässava jõe teisel pervel?»

«Ole vapper ja julge! Sellel maal, kus valitseb kõikvõimas lõvi, leiad sa oma õnne.»

«Mingu täide sinu sõnad, Adžap, kallis hing! Kuulus meister Aitak on mulle mitu korda rääkinud selle valitseja õiglasest meelest, kellele ma

tahan pakkuda oma mõõga ja südame. Sest õigupoolest on ta samasugune oguus nagu minagi. Tema suursugusus ja kuulsus on meie rahva au ja uhkus.»

«Südamlikud sõnad! Tahaksin ülistada seda kuulsust värssides!» Adžap võttis tšangi[1], tõmbas õrnade sõrmedega üle pillikeelte ja lausus laulval häälel:

Kärmeid linnutiibu saada kihkaksin, unehõljel lennata siis tihkaksin. Lõpuks laskuksin ma koduallikale, vett kristalset juua ihkaksin.

«Kuule, hanum[2]!» ütles Jagmur vaikselt. «Kas Samarkandis ei räägitud mulle mitte sinust? Ega sina pole äkki sultanite sultani raamatukoguhoidja tütar?»

Neiu noogutas jaatavalt.

«Oo, olgu ma neetud! Kuidas ma küll söandasin jagada selle lõkke soojust nii kõrgesti lugupeetud kaunitariga!... »

Adžap kohmetus.

«Oo, kõrgeväärne sõjamees! Siirus on kallis kaup, ära raiska seda kõrbes. Minu vääriliseks kaaslaseks said sa sellega, et asusid üksinda võitlusse viie teeröövli vastu... Vaata, jänes hakkab vist juba küpseks saama.»

Jagmur sööstis lõkke äärde, loopis tukid laiali ja tõstis paremad praetükid oma kauni teekaaslase ette, ise aga jäi aupaklikult vaiba teise otsa juurde seisma.

Adžap kutsus ta pilguga enda kõrvale istuma:

«See, kes suudab valitseda mõõka nagu luule-

1 Tšang — kahe keelega keelpill. — Tõlkijad.

2 Hanum — preili või proua mitmete idamaa rahvaste keeltes. — Tõlkijad.

taja valitseb sulge, peab teadma vana tõde: naise au on ta minevik, mehe au — tema tulevik.»

«Elagu igavesti sultanite sultan!» lausus Jag-mur austusega.

«Uks õiglasemaid valitsejaid kogu maailmas!» lisas Adžap ja jätkas juttu. «Samarkandi kara-vanserais kohtasin ma sõjameest lossi valve-meeskonnast. Ta oli sandiks löödud ja meenutas kilpkonna, see küürakas lonkur, aga mõistus oli tal terav nagu pistoda. Samarkandi oli ta tulnud suurvesiiri töökodadele vaske tooma. Too mees jutustas, et hiljuti olid oguusid keeldunud andamit maksmast, sest nad olid nördinud maksukoguja tegudest. Kaitstes oma hõimuvendi oli sultanite sultan käskinud tolle rahutusetekitaja lossiplatsil hukata.»

«Ah, et küürakas sõjamees?» küsis Jagmur üle.

«Jube   küürakas.»
«Oo, püha taevas! Oleksin ma seda enne teadnud!» Sõjamehe silmis süttis tigedus, käsi haaras mõõga järele.
«Mis ärritab vaprat sõjameest?»
«On saladusi, mis kuuluvad ainult meestele.»
«Isa on mitmel korral jaganud minuga saladusi, mille eest emiir Kumatš ise oleks maksnud mõnegi peotäie kalliskive.»
«Keel kasvab niiskes kohas, seepärast võib ta küll huuled mesiseks teha, aga võib ka palju pahandusi tuua. Tõsi on, et mida vähem sõnu, seda etem ja rahulikum! ... »
«Jaa, vesi on küll kõrbe ehe, aga vetel pole õiget ilu, kui nende peal ei ujuks tõe, sulatõe luik!»
«Just sellepärast ära piinagi mind jutuga sel-
19
lest mehest, see jutt kisub mind mõõka tupest tõmbama!»
«Näen-näen! Aga pea meeles, tubli noormees, võib juhtuda, et sa pöördud selle jutu juurde tagasi... Küürakas saab ju sageli minu isaga kokku, siis nad vestlevad raamatukogus. Mõnikord esitab too sääraseid küsimusi, et isal tuleb kaua pead murda.»
Neiu rääkis üht, aga ta sinistest silmadest, mis ühtelugu pugesid peitu tihedate ripsmete taha, võis välja lugeda sootuks teist.
«Meie teekond läheneb lõpule,» ütles Adžap äkki Jagmuri piieldes, «aga sinu näole, mu päästja, on kirjutatud raskemeelsed kirjaread,» jätkas horassaanlanna' ohkega, pööramata pilku noormehe kaunilt näolt. «Mulle näib, et ega siin ainuüksi küürakas põhjuseks ole. ütle, mis piinab su hinge? Ehk saan mina aidata?»
«Käskijanna, unusta see väike teene, mis mul õnnestus sulle osutada.»
«Ei, ei! Kohe kui jõuame Mervi, teatan ma sinust tingimata oma isale. Sa riskisid eluga. Las tema avaldab sulle tänu julge teo eest. Kui sind poleks olnud, istuksin ma praegu, nöör kaelas, Samarkandi orjaturul. Vaprust pole igaühele antud. Kõige kõrgem taevas ei märgista igaüht selle õnneliku pitseriga.»
«Tänan sind, käskijanna, aga ma pole väärt nii kõrgeid kiidusõnu. Kogu asi on selles, et pärast pikka vangis vaevlemist olen ma hakanud mõistma vabaduse hinda.»
«Vapper sõjamees, ma luban sul kutsuda mind lihtsalt Adžapiks.»

1 Horassaan — piirkond, mis hõlmas osa praegusest Kirde-Iraanist   ja   tükikese Turkmeeniast.   —   Tõlkijad.
20
«Oo, see on minu jaoks suur au. Kuula siis, Adžap. Ma olen kurb sellepärast, et minu kõrval pole mu sõpra, hõbeseppa, kes nii kangesti ihkas surra oma kodulinnas Mervis... Kas oled kuulnud midagi kuulsast Mervi juveliirist Aitakist?»
«Aitakist?»
«Jah, meister Aitakist.»
«Varemini Mervis tellis mu isa kellelegi hõbedasi raamatuköiteid, ühelt seesuguselt köitelt olen ma vististi seda nime lugenud.»
«Tänan sind, et see sulle meelde tuli. Koos meister Aitakiga olin ma kaugel Samarkandis vangis.»

«Jah, nüüd tuleb mulle täpselt meelde: Aitaki nime olen ma lugenud Serahsi' asevalitseja naise hõbedaselt sargalt. Minu isa käis neil kurbuse-ja leinapäevadel Serahsis.»
Liivaluite tagant ilmus valvemees. Valjul häälel hüüdis ta üle kogu mäekuru:
«Kõik teele! Karavanipealiku käsk. Meil jääb ületada üksainus kuru ja olemegi Mervi väravas. Kähku teele! ... »
«Meister Aitak,» jätkas vahepeal oma juttu noor oguus, «võitles kui lõvi. Kaks valvurit sai tema käe läbi surma. Aga nende juht, neetud koer, kartis temaga võidelda. Vihane taevas naeratas talle süngelt... Vanamees suri piinamiste tagajärjel. Aga minu saatus kujunes teiseks. Mul läks korda lasta end valenime all vär- ' vata ühte leegioni, mis saadeti karakitailasi2 rahustama. Neli aastat olin oodanud seda päeva. Ja just siis, kui ma olin leidnud sinu, Adžap, kuu-

1 Serahs — linn Lõuna-Turkmeenias. — Tõlkijad.

2 Karakitailased e. kidaanid — muistne hõim Sise- ja Kesk-Aasias. Hiljem sulanud kirgiisi, kasahhi ja karakal-paki rahvaste hulka. — Tõlkijad.

lutati meie laagris järsaku serval välja häire. Samarkandist oli saabunud käskjalg ja toonud äreva teate: vandenõulased õhutavad rahvast sultanite sultani vastu välja astuma! ... Andku Allah talle võitlusväljal kindlat kätt. Räägitakse veel, et ässitajaid juhib minu endine peremees. Ma vannun, et maksan kätte oma sõbra Aitaki surma eest! Õnnetus on tulemas. Niipea kui ma sellest teada sain, otsustasin väest ära karata, et viia Horassaani sõnum lähenevast hädaohust.»
«Mispärast sa siis siiamaani oma saladust varjasid?» küsis neiu.
«Igat saladust ei või usaldada isegi mitte sellele, kes on kaaslaseks pikal teel.»
«Selge see ... Sõidame siis ometi,» kiirustas horassaanlanna. «Iga hetk on kallis. Merv peab teada saama vaenlaste sepitsustest Samarkandis. Too mulle jalamaid ratsu! Võta see karavani valveülemalt,» käsutas Adžap oma hoidjat.
Naine tõusis ettevaatlikult vaiba pealt, ja kui ta vööd kohendas, võis märgata, et ta rinnad on kuidagi kummalise kujuga.
«Aga kas kuupalgeline ei karda sõita üle liivaväljade üksinda koos meesterahvaga?»
«Silm on arg, aga süda on uljas. Kus koeri karjas koos, seal saavad nad hundistki jagu... Tee kähku, džigitt!» Neiu raputas söögijäänused vaibalt maha ja kattis sellega hobuse selja.
Mõlemad kargasid ratsude selga ja kihutasid minema.
Õhtuks olid tolmused teelised ületanud viimased luited ja Amudarjast üle ujunud. Nende ees laius lõputu roheline lagendik, millesse lõikusid sügavad arõkid. Päike oli loojumas. Kaugete teravaharjaliste mägede peal sätendas tulekroon,

selle vastupeegeldus mängis kuldsena Amudarja veepinnal. Eemal kõrgel künkal uppus viinapuu-väätide uhkesse rohelusse tohutu loss kõrgete paksude müüride ja kitsaste laskepiludega. Lossi peasissekäigu kohal lehvis pikk madujas
lipp.
Jagmuri ratsu sirutas ahnelt kaela, et kitsukesest ojast juua. Aga horassaanlanna osav käsi haaras ratsmetest ja takistas hobuste pääsu vee äärde. Ta peatas ka oma teekaaslase.
«Kannata nüüd, võõramaalane!» naeratas horassaanlanna. «Ära joo! Kuula, mis ma ütlen! Vanamehed räägivad imelikku lugu: see, kes on kord meie vett joonud, tuleb tagasi

siia maile surema, ükskõik kus ta vahepeal ka ringi ei rändaks. Õnnistagu taevas sinu teid ja tulemisi! Mõtle hoolega, enne kui söandad... puudutada huultega meie vett.»

Neiu pani käe südame peale, tegi sügava kummarduse ja sõitis ojast eemale.

«Ka minu kodukandis, kauges Balhis, jutustavad vanad teadjad mehed huvitavaid muiste-lugusid. Sõjamehed kuulavad neid austusega, aga lahingus usaldavad nad rohkem mõõka ja kilpi.»

«Sa siis ei usugi mind, uhkutseja?» kurvastas neiu. «Las tungida mu ihusse pärslase nool, kui see, mis ma ennustasin, täide ei lähe! ... »

Jagmur andis ratsule juua ja ta endagi suu liibus kauaks vee külge.

Aga ümberringi laius rohtla, lõolõõritust täis. Kastekellukad leekisid kollast tuld. Lähemate liivaluidete jalamilt voolas lõõmavaid mooni-jõgesid — näis, nagu nõrguks luidetest verd.

«Vaja kiirustada,» muutus Adžap kärsituks, «õnnetäht on juba rohtla kohal sirama löönud,

kuid pruugib tal vaid luiteharju puutuda, kui valvurid Amuli' väravad kinni panevad.

Taas kihutasid kaks tulist täkku üle kuiva tühermaa, mis otsekui meelitas väsinud teelisi edasi õitsva lausiku poole, kus kõrgus loss oma rüütellikus vägevuses.

Amulis pööras rangeks ja sõnaahtraks muutunud Adžap laekameistrite linnaossa, kus elas ta isa sõber. Suure sultani raamatukoguhoidja tütart võõrustati siin rõõmuga ja rikkalikult: haraliste mooruspuude alla laotati maha kallid vaibad. Majaperemehele tegi heameelt, et suursugusest perekonnast pärit neiu, kes oli käinud Samarkandis vanaaegseid raamatuid lugemas ja maailma kõige haritumate šeikide õpetusi kuulamas, ei põlanud ära tema kodukollet. Kui oli rüübatud kanget veini, vajus võõrustaja patjadele röötsakile ja kuulas ära Adžapi jutu; neiu Iodises veel Amudarja ületamise järel.

«Ah või sina siis ei uskunud mu sõbra tütre sõnu?» pöördus peremees äkki noore külalise poole. «Ei uskunud, et see, kes Karakumis vett joob, tuleb meie maile tagasi — surema .. . Või sina ei taha uskuda?»

Jagmur naeratas vaikides.

«Siis kuula, noormees, mis ma sulle räägin .. . Üks Iskander Kakssarve[2] väejuhtidest oli tagasiteel kaugelt sõjakäigult. Juba mitu päeva polnud sõdalane vee tilkagi suhu saanud. Aga siis, ennäe, tuli mägedesse saadetud sõdur halja oksaga tagasi. Seda nähes kannustasid kreeklased oma ratsusid. Osutus, et läheduses oli alli-

1 Amul — muistne linn Amudarja jõel praeguse Tšar-džou lähedal. — Autorid.

2 Iskander Kakssarv — Aleksander Suur. — Tõlkijad.

kas. Selle karge lätte ääres kiitsid nad jumalaid helduse eest. Äkki ilmus nende ette vanamees.

«Pidage!» hüüdis too tervituseks käsi tõstes. «Ärge jooge!... Noore sõjamehena jõin minagi selle allika vett ja pidin siia igaveseks elama jääma.»

Enesekindlad sõjamehed ei uskunud vanakese juttu ja naersid selle peale. Aga kui Iskander Kakssarv läks üle Kopetdagi mäeaheliku, siis sai üks tema väejuht, kes halli habemega vanameest ei uskunud, peagi ühe oja ääres haavata ning jäigi koos oma teenrite ja naistega mägedesse ... Vaat nõnda tekkis meie mägedesse minu suguharu rahvas, keda

nohurliideks hakati nimetama.» Sellega lõpetas vanamees oma jutu ja jäi üksisilmi sõjamehele otsa vaatama.
Ning Jagmur sai aru, et on aeg jutustada külalislahketele võõrustajatele oma saatusest.

III. KAKSKÜMMEND HÖBESEEKLIT

... Balhi peamošee müüri ääres elas valvur. Lahingutes esimese ristisõja rüütlitega oli ta saanud haava, mis kaua mäda välja ajas. Pea-mošee tohter pani haavale teed ja tuhka, hõõrus seda pimeda koera väljaheitega, aga isegi nii peened arstirohud ei avitanud. Valvur suri. Mošeeteenrid pidasid kaua hoolt ta suure pere eest. Aga imaam eksis emiir Kumatši vastu ja mošee asjad hakkasid allamäge minema. Kirjutaja, kes oli valvuri perekonnale ikka toitu ja riideid välja andnud, pani ühel heal päeval lesknaise ees väravad kinni.
Valvuri naisel läks kaheksa suu toitmine raskeks. Peagi sooritati turul Juudi värava juures tehing ja kirjutati ostuleping selle kohta, et valvur Igdõri poja Jagmuri on poisi emalt Sin-Nurilt ära ostnud kaupmees Balmunamhe. Viimane ladus poisi eest emale peo peale kakskümmend hõbeseeklit. Ja ema vandus võimsa emiiri nimel auväärse juveliiri Ibn-Plabrati ja linnupüüdja Sin-Halimi juuresolekul, et tulevikus ei esita ta oma poja suhtes mitte mingisuguseid nõudmisi.
Nii oli Jagmur sattunud kaupmees Balmu-namhe kätte, kes omakorda oli müünud ta ühele suurmaaomanikule Samarkandi külje all.

Jagmur pidi jalgsi maha käima pika tee, enne kui jõudis võõrasse linna. Suure, raudlattidega ületaotud värava juures otsiti Jagmur läbi. Valvur painutas poisi pea alasile ja neetis pronks-võru osavalt ümber ta kaela kinni.
Suurel, tohutute kivilahmakatega sillutatud õuel vaatas Jagmur ringi. Savimüüri eendis seisis raskele odale toetuv vilajas karakitailane, raudkiiver peas ja ninasarvikunahast lai kilp käes. Künka nõlvadest paistsid koobaskongid — orjade eluasemed.
Pärslasest väravavalvur osutas peanoogutusega kõige viimasele augusuule.
«Sea end esiotsa sinna sisse. Kui kuu tõuseb ja orjad töölt tulevad, leiame sulle uue koha.»
Urus nägi Jagmur kivist asemelava, kaht savi-kappa ja sületäit kuivi lehti.
Selle kongi peremeheks oli elatanud hõbeda-valaja. Vanamees oli poisi üle väga rõõmus. Ta koukis kuivade lehtede alt välja odrakaraski ja murdis selle pooleks.
«Mu silm loeb su näojoontest välja, mu poeg, et sa oled oguus nagu minagi. Jagagem seda tagasihoidlikku lõunasööki ja võtkem kiita kõigekõrgemat selle eest, et me veel elus ja terved oleme! ... »
Vanamees küsitles Jagmuri kaua kodukandi ja Balhi kohta. Ise oli ta omal ajal karakitailaste kätte vangi langenud; need olid ta pärsia kaupmeestele maha müünud.
Sellest päevast peale hakkas Jagmur hõbeda-valamist õppima. Meister jagas talle meelsasti oma elukutse saladusi.
Püsisid palavad ilmad. Hõbedasulatamise ahjude juures oli nii kuum, et tundus, nagu valataks sulle vahetpidamata keeva vett kaela.

Meister oli peaaegu terve möödunud öö töötanud: peremees oli erikäskjala kaudu teada andnud, et uued hõbedakangid tuleb aega viitmat; teele saata.
Päike oli juba pool päevateed ära käinud, ku Jagmur katlast mööda läks ja nägi, et puud olii ära põlenud ja tuli kustumas. Noormees käi kogu õue läbi, heitis pilgu riistaruumi ja maagi lattu, aga meistrit polnud kuskil.
ülevaatajad istusid puu all. Jagmur hõika* tasakesi:
«Meister Aitak!»
Samas nägi noormees, et väsinud meister oi veehoidla trepiastmele magama jäänud. Jagmu teadis, et kui ülevaatajad magavat meistrit näe vad, siis köidetakse mees posti külge päikese lõõsa kätte ja praetakse surnuks.
Üks ülevaataja suundus veehoidla poole.
«Meister Aitak!... »
Meister kargas üles ja tormas ahju juurde. See päästis ta.
õhtul nihutas meister põranda nurgakivi paigast, tõi selle alt lagedale peotäie viigimarju ja ulatas tänutäheks noormehele.
Siitpeale avanes Jagmurile palju uusi saladuši. Meister õpetas talle nüüd muudki ku hõbeda sulatamist. Kui ülevaatajad olid uksi lukustanud ja ära läinud, istusid hõbedavalaja ja Jagmur ukse juurde. Meister osutas väikesel avausele ukse ülaosas.
«Kas näed nelja suurt taevatähte, mis kokk meenutavad koppa, millega me tuhka kühvel dame? Kui hakkad pärast keskööd minema kõigA alumise tähe suunas, siis jõuad kaheteistküm nendal ööl püha Mervi müürideni, sinna, ku voolab Murgab.» Seepeale ohkas meister

raskesti. «Kui oled kord sinna jõudnud, siis oled vaba nagu ennegi. Sa võid astuda suure oguusi, sultan Sandžari lipu alla ja maksta kätte kõigi oma kannatuste eest.»
«Kas tõesti võib ori saada sõduriks ja võidelda sultani lipu all?»
«Palees teenib viisteist tuhat oguusi ja suurem osa neist on endised loomakasvatajad... Kui ellu jääd, mu noor oguus, siis kingi oma süda kodumaale. Andku Allah sulle jõudu! Tea, noormees, et minagi olen noorest peast, kui Sandžar veel võitles oma vendade vastu, mitu korda ta sõjakäikudest osa võtnud. Kahel korral olen koguni sultani elu päästnud.
Ühel õhtul nihutas meister Aitak nurgas kivi veel kord paigast ja tõi nähtavale teravaks ihutud noakujulise potikillu ning peenikese naha-ribadest punutud nööri.
Jagmur teadis, et kui ülevaataja seda koike näeks, siis pekstaks neid ninasarvikunahast jämeda sõlmilise piitsaga.
«Meister. .. auväärseim, kas tahate põgeneda?»
«Ära karju . .. Juba teist kevadet punun ma seda nööri. Orjade kaudu on mulle kõik teed tuttavad, olen neilt pärinud ka eri linnade korra ja seaduste kohta. Pea meeles, Jagmur, on vaja jõuda Mervi, kus sultani õukonnas teenib rohkesti oguuse.» Hoolitsev meister Aitak andis noormehele juhtnööre ning jagas talle oma teadmisi, mis ta orjapõlves oli kogunud.
Kuuendal päeval pärast suurt sulatamist, kui nad maaki kaamelite seljast kiiruga maha laadisid, väänas meister jala välja. Hommikul ei suutnud ta enam tõusta ega tööle minna.

«Maast lahti, va setukas!» karjus ülevaataja pead ukse vahelt sisse pistes.
«Tal on jalaluu katki,» astus Jagmur oma õpe taja kaitseks välja.

«Olgu ma seitsmeks sugupõlveks neetud, ku see täitanud oguus ei taha mind lollitada! Ma olen küll ja küll tõbiseid näinud ja oskan nende vahel vahet teha. Ja kui ma ka eksin, siis ravil mu kepp põdura igal juhul terveks.» Kepihoop lajatas meister Aitaki turjale ...

«Vannun Allahi nimel,» oigas Aitak vaevu nuttu tagasi hoides, «ma ei saa toetuda haigele jalale. Halasta ometi! ...» ja ta kukkus põlvili

«Sa oled ennast täis, sest peremees peab sind kõige paremaks meistriks. Aga mina näitan sulle, et sa oled kõigest üks räpane ori, muud midagi.. .»

Jagmur kuulis kepilööke. Meister Aitak karjatas ja puhkes nutma. Jagmur ei suutnud seda välja kannatada. Ta lõi hambad valvuri lihase-lisse käsivarde, aga too paiskas osavalt noormehe kepilöögiga jalust maha. Jagmuril läks silme ees mustaks ja ta kaotas teadvuse. Seejärel lohistati mõlemad orjad kaelaraudupidi jämeda posti juurde ning seoti terveks päevaks ahelatega posti külge kinni. Kaua aega ei antud neile vett ega söögipoolist. Järgmise päeva õhtul tassisid kolm orja noormehe ja meistri kongi tagasi.

Taevas oli puhkemas ehapuna. «Jagmur! Jagmur!» — kostis palavikuline sosin.

«Meister Aitak, kas teile on abi vaja?»

«Kuula mind, poiss! Ma tahan, et sa saaksid teada, mis asi on vabadus. Aga tõota mulle enne, oguus, et täidad iga minu käsu! . .. »

Noormees tõusis püsti, pea vastu lage, ja lausus tasa:

«Tõotan vere ja leiva nimel!»

Meister pani oma soonilised käed noormehe turjale.

«Ülevaataja kepilöögid on mu rinnas midagi purustanud ... Tunnen, et mulle ei saa enam 0Saks näha kodu ja oma suguharu, mis on vaba nagu tuul... Säh, võta,» vanamees tõi välja põske pistetud kuldasjakese. «Kui jõuad minu koju, siis näita seda sõrmust ja sind võetakse hästi vastu. Siis astud suure seldžukiidi' Sandžari lipu alla. Kas kõik teed on sul meeles?»

Jagmur tõstis pea ja vaatas orna tänutundega vanamehele otse silma. Ohates läks meister ukse juurde, kuulatas ja surus ettevaatlikult ukse-prakku õhukese hõbeplaadi. Uks läks tasa lahti.

Varjupoolse müüri vastu liibudes hakkasid orjad laagri värava poole roomama. Suure teravatipulise kivi juures võttis Aitak oma puusalt sideme ja roomas siis, end tugevasti vastu maad surudes, tunnimehe poole. Kui viimane talle selja pööras, heitis Aitak mehele räpase sideme üle suu, tõmbas ta pikali ja surus ohvri kõri pöiaga kinni. Ka Jagmur langes vahimehele peale. Kui keha lõtvus ja lakkas tõmblemast, võtsid orjad mõõga tapetu vöölt ja astusid ettevaatlikult jalg-värava juurde. Aitak laskis pilgul korraks ringi käia ja kiskus siis kaelast kotikese, milles oli tilluke pudel. Pudeli sisu valas ta lukuauku ning veidikese aja pärast olid vanamees ja poiss vabaduses.

1 Seldžukiidid — seldžukkide soost dünastia. — Tõi-ijad.

Jagmur vaatas ringi. Iga päev oli ta neist väravatest väljas käinud, aga veel kunagi poi nud ta märganud, et kerge tuul oleks nii mõnusasti hellitanud. Meister võttis tal õlgade ümbert kinni ja osutas peaviipega kaugusse. Puuvilla-põllu ääres seisis töödejuhataja suur maja. Madalapoolse saviaia ääres tammus ja korskas neli hobust. Meister vaatas kaks äärmist tähelepanelikult üle, silitas neid hindavalt ja viis nad ettevaatlikult tee peale.

«Tee kõik nõnda, nagu ma olen õpetanud: vaheta hobust niipea, kui ta kaelale ilmub higi. Oo, kõrge taevas, ole noorele oguusile kilbiks ja mõõgaks ta raskel teekonnal!»

Meister ulatas noormehele valvurilt äravõetud mõõga ja andis tugeva patsu hobuse laudjale.
«Jagmur!» — kostis hüüd kaugeneva ratsaniku kõrvu. «Hoia end küüraka sõduri — sultan Sandžari vahimehe eest. See oli tema, kes mu vangiks müüs. Ära usu seda alatut peni. .. Küürakas on šaakal, kihvtine madu! .. .»
Hommikul kõlas laagris ärev trummipõrin. Vahimehed sibasid müüril, tõrvikud käes, ega saanud tagaajamisele asuda, sest allesjäänud hobused olid lasipuu ääres lösakil maas — nende külgedes haigutasid odahaavad.
... Vana Aitak heitis sõnagi lausumata hinge, ehkki söed söepannil, mille vastu vanainimese jalatallad suruti, põlesid mürksinise leegiga. Vaenlased ei kuulnud uhke oguusi suust ainsatki oiet...
***
Esimesed päikesekiired olid vaevu jõudnud riivata mooruspuu oksi, kui noor sõjamees end teele hakkas seadma. Adžap tuli majalävele temaga hüvasti jätma, köhis kõvasti, pööras end

Kumatši kulmud kerkisid aeglaselt. Meenutuste soe, umbne udu hajus järk-järgult emiiri ümbert ning raskeist mõlgutusist rõhutud laiad õlad lõid sirgu. Kumatš vaatas oma välimuse hoolega üle, kohendas paksust rohelisest hiina siidist käisteta halatti, tõmbas musta, noatuppe kandva vöö pingumale, võttis uhke hoiaku ja astus aeglaselt alla viinapuuväätide tihedasse rohelusse...
Lossi vastuvõtusaali juhiti noor pikakasvuline sõjamees, kelle rinda ehtis pantrinahk. Kumatš kuulas sultanite sultani käskjala ära ja plaksutas käsi, kutsudes nõnda oma ligikondlasi nõupidamisele.
Emiir kostitas sultanilossi käskjalga meretaguste roogadega, varjas igati oma tegelikku meeleolu, mis ta raskelaulistest silmadest siiski välja paistis, ja küsis:
«Kas sultani kotkaparve on juba ammu pantrid sugenenud?»
«Sellest ajast peale, kui surnuid hakati tunnis-meesteks kutsuma,» kostis Jagmur rahumeeli vastu.
«Ma näen, et keel on sul terav, aga kas sa ka mõõka kindlalt käes hoiad?» küsis Kumatš soosivalt ja haaras kinni oma jatagani käepidemest.
Aga Jagmuri tapariist oli juba hetk varem jõudnud õlilambi kiirtes välgatada. Kumatš langetas oma kõvera mõõga.
Sandžar, mõtles ta, on veel kange küll, kui suudab mehes nii täpselt vahva sõdalase ära tunda. Niisuguse võtaks ka tema, Kumatš, oma ihukaitsesse.
Emiir sirutas end, võttis kandikult pähkleid täistopitud faasani ja viskas Jagmurile — sel-

lega osutas ta oma suurimat soosingut sultani käskjala vastu.
Jagmur püüdis rasvase praetud faasani osavasti mõõga otsa. Kumatš ahhetas: kiivustunne tulvas ta rinda. Küll oleks kogenud väepealik ka oma poegi tahtnud näha niisama osavate ja tugevatena.
«Mnjaa,» mõtles Kumatš, «seesugune džigitt ei jää kauaks tolle valevorsti tegusid tunnistama ... Ja kaunis on ta nagu panter!»
Käskjalg oli tulnud vägevat väepealikut Kumatši Mervi nõupidamisele kutsuma; ta oli ka teatanud, et maksukogujaks on määratud ase-halduri lemmik — Kaimaz. Lossis

valitsev õhkkond oli Kumatšile teada. Siit Balhi laiavõraliste puude varjust oli ta ikka tähelepanelikult jälginud sündmuste kulgu seldžukiidide pealinnas. Kõige enam tegi talle muret küsimus: kuidas suhtuvad troonilähedased isikud kahte sõjasalka, mis olid saadetud oguuse rahustama? Rahustada polnud tegelikult kedagi: Kumatš oli selle loo ise algatanud, et ära koristada sultan Sandžarile ustavat maksukogujat Omari, asendada ta endale ustava Kaimaziga ja kontrollida, mil määral Merv ta käskjalgu veel usaldab. Horoskoobi eaded olid head ja emiiri südames valitses rahu. Iseäranis pärast seda, kui küürakas — üks sultanite sultani õukondlastest — oli saatnud talle lähetise, milles anti teada vandenõust Samarkandis. Nüüd laheneb soodsalt ka küsimus kahest sõjasalgast, mille Merv on saatnud rahurikkujate mahasurumiseks.

Tegelikult oli just tema, Kumatš, ära kasutanud sõjaka rohtlarahva ühe eestvedaja Tšepni äraolekut ja oma käsilaste kaudu lihtra-hva seas rahutuse esile kutsunud, et seda rahutust ise

34

oma jõududega maha suruda. Kuna ta teadis ka Samarkandi salakavatsusi, võis Kumatš nüüd sultanit ja tema lähikondlasi oma ustavuses veenda: esiteks on ta ise rahurikkujatega arved õiendanud, teiseks teatab ta mässust Samarkandis ja heidab vesiiridele ette olukorra halba tundmist. Pealekauba on ta veel Samarkandi rahvarämpsu allasurumiseks kaks sojasalka alles hoidnud. Mis saab edasi? Mõtteid mõlgutav Kumatš sirutas käe viinamarja järele. Aknast langes ta peale valgusvihk. Teenrid kandsid ette hõrgutavaid roogi ja kohendasid siidpatju.

Emiiri väsinud silmad kippusid kinni vajuma, aga raskes nukrutsevas pilgus välgatas võimujanu. Ta pilk langes kohevale mustrilisele vaibale ja vaimukas mustriräga joondus ootamatult sultan Berkijaruki polkude pikaks väerinnaks, mille vastas seisid Sandžari sõjamehed. Keskseks kujuks saab aga tema — Kumatš. Emiir raputas ehmunult pead, et nägemust eemale peletada, ja vaatas ringi — äkki kuulis keegi tema varjatud mõtteid pealt?... Aga saalis oli vaikne. Väsinud käskjalg Mervist oli ennast mõnusasti patjadel sisse seadnud, näris faasanit oma valgete hammastega ja jõi rasvase prae peale mõrkjat veini.

Äkki ilmusid saali... eimiiri mõttekaaslased ... «Vara veel,» otsustas Kumatš, «vara veel paljastada oma salanõu. Lahkete sõnadega võib kas või mao urust välja meelitada. Ja las teeb seda Kaimaz.»

«Kaimaz!» hõikas Kumatš valjusti.

Saali astus nägus noormees. Ta vaatas ustavalt emiirile silma. Too käskis kõigil saalisviibijail otsekohe verandale minna.

«Pea meeles tänast päeva ja õnnista seda, mu

36

poiss,» sosistas Kumatš ja embas noormeest. «Kogu aeg oled sa mind ihu ja hingega teeninud. Aga nüüd laseb Allah sul minu kaudu uue helde armu osaliseks saada: maailma käskija tahtel oled sa määratud maksukogujaks. Sa pead oskama seda hinnata. Kuulsus sinu vaprusest on jõudnud muhameedlaste pealinna müürideni. Kui sa ennast nüüd niiviisi ülal pead, nagu mina sulle ette ütlen, siis saab sinu elutee kullaga sillutatud.»

Noormehe silmad lõid tuliselt sädelema.

«Mu käskija, ma olen edaspidi niisama kuulekas nagu enne. Käskige vaid!» Rõõmuhoos embas ja suudles ta emiiri jalgu.

«Ta ei suuda su vaprusele ja leidlikkusele vastu seista. Ma tean tema nõrkust. Oi, kui hästi ma tean seda nõrkust!... Aga pea meeles: sulle sugeneb vaenlasi ja kõige suuremaks vaenlaseks saab vesiir. Ta ei talu, kui lossi kuld tema kukrust mööda libiseb. Tea, et vahel otsustab mõne mehe südidus sada korda enam kui terve väesalk sõjamehi.»

«Õnnistagu Allah teie nime, käskija,» tänas magusa vaimustuse hoost kidakeelseks jäänud Kaimaz oma valitseja jalgu suudeldes.

«Mine nüüd ja sea end Mervi sõiduks valmis,» ütles Kumatš hellalt ja lisas: «Niisuguse teenri eest annab ta mulle paljugi andeks.»

IV. MINU SILMARÕÕM

... Näe, olengi kodus! Adžap hüppas osavalt hobuse seljast ja sööstis vanamehe juurde. Valitseja raamatukoguhoidja võttis noore ränduri '"-gutatult ja pisarsilmil vastu.

«Kas ammutasid magusat rüübet hüveolu allikast, mu tütar?» küsis isa.

«Õnnistagu sind taevas heade õpetussõnade eest, isa.»

«Mõistus ja võimed, mida sa endas kannad, mu tütar, on Allahi kingitus. Jäägu sinu kuulsus ainuüksi su enda omaks!... Aga minu üle laotab surmaingel Azrail juba oma kohutavaid tiibu.»

«Ära räägi nõnda, isa, su terve näojume teeb mulle rõõmu.»

«Ei, mu tütar, käed oh mul juba liiga töntsid pilliroost sulge hoidma, mu silmad ei seleta enam kirjaridu, raske on kirjutada ja lugeda. Valmistu teada saama valitseja raamatute hoid-misse puutuvaid saladusi.»

«Kas ma olen üldse väärt seda au?»

«Ole oma tahtmistes kindel ja sa suudad elus paljugi korda saata.»

Teenrid kutsusid sööma.

Kaetud vaiba ääres askeldas juba hoidja. Ta õrna näo muutis varjundirikkamaks mustade

juuste küütlemine, õlgadele langesid jäikrasked patsid. Vanusele vaatamata oli hoidja roosa-põskne ja peenepihtne. Teda hüüti Zeinabiks. Omal ajal Horezmist ostetud orjatar oli sultani raamatukoguhoidja perekonnas üles kasvanud. Algul toideti teda sellega, mis pererahva söögilaualt üle jäi, aga pärast Adžapi ema surma toodi ta pererahva majja üle.

Aastad läksid. Hoidja oli ilmast ilma koos Adžapiga. Söögilauas pidas naine malbelt kinni paslikest kommetest, aga kui ta oma hoolealusega kahekesi jäi, algas innukas sosisklemine.

«Ma olen väga väsinud,» rääkis Zeinab, «aga sinus leian ma rõõmu ja lohutust. Peale sinu pole mul kedagi siin maailmas.»

«Armas hoidja, ma palun aina Allahit, et ta su vaevad tasuks.»

«Sinu puhtameelne palve, Adžap, ongi nähtavasti Allanini jõudnud.» Hoidja surus neiu pisarsilmil oma rinnale. «Kõrbes röövleid nähes palusin ma Allahit: kui ta naise hinge ihkab, siis andku ta just mind Azraili kätte.»

«Ja ennäe, Allah saatiski mulle oma päästeingli.»

«Kellest sa räägid?»

«Eks ikka džigitt Jagmurist.»

Hoidja pühkis silmad kuivaks ja lasi pikal uurival pilgul toas ringi käia.

«Ah, kui ta ainult oma suguvõsaga niisamuti uhkustada võiks nagu oma vaprusega!» ütles ta.

«Ta on ju sõjamees! Nii on vaprus tema kõige rikkam ja kuulsam sugulane.»

Zeinabi näos tuksatas miski ja ta vaatas nukralt oma lemmiku otsa.

«Tee armastuse juurde nagu ka tee Mekasse rändajate kirka kaevu Zem-zemi juurde kulgeb

39

läbi kõrbe. Igaüks, kes tahab sellest kaevust oma janu kustutada, peab taluma kõik raske teekonna vaevad ja vintsutused. Mu armas Adžap ... » ütles hoidja ja puudutas oma rindu.

«Nii kui ma seda džigitti nägin, käis mul rõõmuhoog südamest läbi. Sain aru, et Allah kingib mulle õnne.»

«Õnnistagu taevas teie kohtumist, mu kullake!» Hoidja suudles Adžappi. «Sultani lähi-kondlaste hulgas räägitakse palju sinu luuletustest. See teeb mulle suurt heameelt. Raamatukoguhoidja ütles mulle, et haaremi kaunitarid oleksid rõõmsad sinu häält kuuldes. Hiljuti saatis sultaniemand siia küüraka sõjamehe, kes pidi sind koos su lautoga lossi kutsuma ... Haaremit külastasid rändkunstnikud, ja naisel, kes käte peal käis, oli saatemuusikat vaja.»

«Ah siis küürakas on siin käinud?»

«Jah. Ta vestles kaua sultani raamatukoguhoidjaga sellest, kuidas tõlgendada Babüloni juudiusuliste raamatuid.»

«Hoidja, mulle teeb rõõmu, et sinus on ärganud huvi elu vastu. Sa oled hakanud paljutki märkama ... »

«Mulle on toeks raamatukoguhoidja tarkus Õnnistagu Allah ta headust ja sultanile ustavat südant!»

«Headust kohtab meie päevil haruharva,» kostis Adžap ja ta nägu muutus morniks.

«Mis su meele nii ärevaks teeb?» küsis Zei-nab.

«Rahvas räägib, et ennem usalda varast kui värdjat. Vapper džigitt, kes nelja röövli vastu võitlusesse astus, teab küüraka kohta midagi säärast, mida ta üksnes usaldusväärsele inimesele võib öelda.»

40

«Heast kannust voolaku vesi parimatele taimedele. .. Jah, rängad ajad! Iga elus hing on nagu urg, mis peidab madu. Aina raskemaks läheb elada lihtsalt ja ausalt. Adžap, mispärast pole inimesed ikka veel selgeks saanud, et kes elab head tehes, see elab saja-aastaseks?!»

«Armas hoidja, sa oled minust vanem ja elus rohkem näinud. Aga ka mina sain Samarkandi-reisil aru, et siin maailmas tehakse palju asju teisiti, kui õiglus seda nõuaks.»

«Aga on meil seda vaja teada?» kostis hoidja. «Hoia omaenda õnne. Sest jõgi, mis tammist läbi on murdnud, ei pöördu mitte alati oma sängi tagasi. Elu — see on keeruline asi! Nii räägib ka raamatukoguhoidja. Seepärast olekski vaja teada elu põhijõudusid. Aga kes seda suudaks? Mis mõte on saatusel? Kas mäletad, mu kallis, kuidas herilane sipelga lõunale kutsus ja kiitles, et tema roogasid sööb padišahh ise?... Lihapoes istus herilane lihatükile ning osav lihunikusell raius ta pooleks. Sipelgas pistis ühe tüki nahka ja ütles: nii nagu karjamaa, nõnda ka surm ... »

«Mis jääb siis tõe pärisosaks?»

«Saatuse äraarvamine!... Kui sipelgas poleks nõustunud herilasele külla minema, poleks ehk herilanegi surma saanud; poleks lihunikul oma liharaasust kahju hakanud, siis ei oleks sipelgal targutada midagi... Poleks herilane kiidelnud, ei oleks saanud ka sipelgat milleski süüdistada! ... »

«Hoidja, mispärast peaksid Samarkandis kuuldud muremõtete kajad meie juturõõmu süngestama? Räägime parem headest asjadest.»

«Nõus,» vastas Zeinab. «Aga sa kuula ainult.. . Kuula ainult ära mu viimane juhtnöör,

41

Peagi oled sa lossis. Ärgu siis kalliskivide hiilgus ja mesikeelne suhtlemine varjutagu seda siirust, mida sinu meel tundis teel Mervi. Ärgu hukutagu su armastust mõni osav sell sultani õukonnast! ... Hoia oma armu siirust, Adžap. Hoia end!... Muidu võib sinuga juhtuda — vaat mis! Vaata... » — Naine lõi oma rõivad eest lahti.

Hoidja ihul oli rindade asemel kaks inetut kinnikasvanud haava.

«Mis see tähendab?» kohkus neiu.

«See on kaotatud siirus... Ma pole sulle sellest kunagi rääkinud, aga nüüd on aeg kätte jõudnud ... Ka mina olin kord noor. Armastasin ... Aga saatus heitis mu teele õngekonksu, mille otsas oli kaunis sööt. Ma neelasin peibutise alla ja sain aru, et kõik on kadunud!... Tahtsin end kuldkonksu otsast lahti kiskuda, aga see osav sell käskis timukal mu rinnad tuliste tangidega ära hammustada... Et jätta mind ilma kõige kallimast varast — emakssaamise rõõmust. Õnneks leidsin ma sinu ja unustasin mineviku.»

Neiu hakkas kogu kehast värisema.

«Saa õnnelikuks, Adžap! Aga pea meeles: loss on kuumade ja keelatud kirgede pesa. Naine sultani õukonnas — see põhjustab palju laimujutte ja kurbmänge. Adžap, ole truu üksnes oma siirale tundele väljavalitu vastu.»

«Hoidja, mul on hirm. Sinu haavaarmide nägemine võtab mul südame alt külmaks.»

«Ära karda, mu pääsulind, mina jään ju sinu kõrvale. Punaseks aetud raud ei pea riivama sinu õrna ihu. Ennem hammustagu šaakal mind ennast... Sina oled saatuse väljavalitu! Kõik peavad sind teadma, kogu rahvas.»

42

«Paljukest sellel siin ilmas õnne on, kellel king pigistab?»

«Käi julgelt oma eluteed, Adžap, aga ära ainult arva, et iga valge oinas ka hea on! Sa oled tark ja tugev. Turaanimaa mäletab paljusid naisi, kellest said oma rahva väärilised tütred. Hoia igavesti oma südames valgust ja soojust ning ära usu salakavalat kulda.»

Zeinab pühkis pisarad silmist, kohendas rõivaid, kattis haavad pronkstaldrikutega ja sidus need salliga kinni. Siis astus ta vargsi neiu juurde ja suudles teda.

«Maga nüüd. Ja näe unes vaprat džigitti, kes päästis su surmasuust... »

Erutatud Zeinab sosistas veel kaua midagi omaette, heitis siis Adžapile peale kerge teki ja kustutas õlilambi.

V. KAKS HELESINIST LIBLIKAT

«Sel ajal, kui ma sealt (Mervist) lahkusin, oli linnas kümme raamatukogu, säärast, millele ma kogu maailmas pole leidnud midagi võrdväärset — talletatud raamatute rohkuse ja oivalisuse poolest.»

(Reisimees Jakuti rännuraamatust.)

Keskpäevaks oli Sandžar palvetamise lõpetanud, ta tõmbas selga kerge käisteta halati ja läks kitsast kivikeerdtreppi pidi raamatukokku. Kõrgendatud meeleolu oli teda saatnud hommikust peale — alates hetkest, mil talle esitleti uut maksukogujat Kaimazi, ilusat poissi. Too vilgas noormees oli Kumatši sugulane. Ainult üks asi tegi Sandžari meele ärevaks: asevalitseja näis liiga hästi teadvat oma sultani nõrkusi, kui ta oskas nii nobedasti valitsejale meele järele olla uue maksukoguja valikul. Aga Kaimaz oli tõe-poolest kaunis, sihvakas ja nähtavasti ka harukordselt vapper noormees. Kavalast Kurnatust ikka veel mõtteid mõlgutades lõi sultan Sandžar jalaga valla raske mooruspuust ukse. Hirmuäratav valitseja armastas seda lossinurgakest. Siin oli alati vaikne, kuuldus vaid põlevate küünalde õrna sahinat, küünlaleegid pidasid omavahel kõrvalisele arusaamatut vestlust... Suurte filosoofide

44

ja mõtlejate, luuletajate ja arstiteadlaste raamatud pikkades ridades vaigistasid hinge ning südant, andsid võimaluse argisekeldustest ja muremõtetest eemale tõmbuda. Raamatupüha-mus sai hing vallanduda, heita raudrüü sisimatelt mõtetelt ja usaldada end tarkade raamatute sõbraliku hoole alla; nemad olid alati valmis sind teadmiste ja nõuannetega avitama. Nad ei andnud kunagi välja su salakavasid, kunagi ei sihtinud nad pistodaga su rinda. Nemad avitasid ka siis, kui vend või mõni teine sugulane plaanitses su vastu musta salanõu ...

Edasi avas sultan ukse ruumi, mille seina savitahvleid kaunistas maaling: kaks kihvakat tiigrit olid viskunud möirgava elevandi peale. Kiskjad olid hiiglast tükkideks kjskumas, aga tugev loom jätkas edasisammumist. Jahimehed lasid nooli metsaliste ihusse ja valmistusid heitluseks. Pilti silmitsev Sandžar peatus ja kissitas silmi. Vaibamustritest õhkus kodust, kuid ühtlasi kauget ja poolunustatud hõngu. Sandžar astus lähemale, painutas mandlipuu oksa ja nuusutas seda. üle karmi, rõugetest puretud näo libises naeratuse vari. Ere päikesepaiste, viinamarjakobarad, haljendav oder purskkaevu ääres ja veesulin arõkis liigutasid karastatud sõjamehe hinge. Ta pühkis otsaesist ja vaatas üle õla: ta ei tahtnud, et keegi ta hetkelist nõrkust märkaks. Veidi aknast välja vaadanud, läks ta raamatukokku tagasi.

Valitsejalossi raamatukogu oli rikas ja luksuslik. Kaugel seldžukkide riigipiiri taga teati Mervi raamatukogusid. Nendest räägiti kogu maailmas. Riiulid ja laekad olid siin täis kõige haruldasemaid India, Hiina, Babüloni, Egiptuse, Kreeka ja Rooma raamatuid... Teised lugesid

45

sultanile neid ette, ise võttis ta harva mõne teose kätte.

Kiirustamata astus Sandžar ühte keskmistest tubadest ja laskus raskelt tugitooli, mis oli kala-hammastega kaunistatud. Kõhn ja kahvatu mees — raamatukoguhoidja — kummardus aupaklikult ning lükkas lähemale buhhaara laeka, mille sees olid paksudes nahkköidetes heledate India värvidega kaunistatud raamatud. Selles laekas, mis oli üle löödud mustriliste vask- ja hõbenaastudega, hoiti Avicenna', Marcelluse[2], Straboni[3] ja Xenophoni[4] teoseid ...

Aga tark imaam ei sirutanud kätt mitte nende käsikirjade järele — ta võttis päris laeka põhjast ettevaatlikult raamatu ja pühkis tolmu kaanepildilt, millel olid kujutatud kõrge laiaharuline puu, hele allikas ja suured valged lilled.

«Siin pajatatakse hasaaridest[5]. See on Ibn Rustemi[6] «Raamat kallihinnalistest varadest»,» laususid püha vanuri huuled tasasel sosinal. Hallihabemeline raamatukoguhoidja laskus põlvili ja ta mahe hääl rikkus veel kord hoidla vaikust: «Oo, ainumas ja vaga valitseja, sa kuuled kõnelemas inimest, kes on juba peaaegu et

' Avicenna (lad.) — Abu Ali Ibn Sina (u. 980—1037), keskaegsete idamaade kuulsamaid arstiteadlasi, filosoofe, loodusteadlasi ja luuletajaid. — Tõlkijad.

2 Marcus Claudius Marcellus (270 e.m.a. — 208 e.m.a.) — Rooma konsul ja väejuht. — Tõlkijad.

3 Strabon (u. 64 e.m.a. — u. 20 m.a.j.) — muinaskreeka geograal ja ajaloolane. — Tõlkijad.

4 Xenophon (u. 430 e.m.a. — u. 355 e.m.a.) — muinas-kreeka kirjanik. — Tõlkijad.

5 Hasaarid — keskajal Volga alamjooksul elanud rahvas. Hasaarid lõid oma aja kohta hästi korraldatud riigi. — Tõlkijad.

* Ibn Rustem — araabia maateadlane ja reisimees 9.—10. sajandist. — Tõlkijad.

46

maetud sinna maailma, kus Allahi tahe on ainus seadus. Niisuguse inimese kõne võib ebasobivalt riivata su kõrva. Vanadus on end maona mässinud ümber mu käte ja jalgade.»

Sel ajal kostis kaugemast toast õrnpehme laulev hääl. Adžap polnud märganud, et Sandžar raamatukokku tuli, ja jätkas poollauldes lugemist:

«Sel silmapilgul, kui su hing ihkab rahu, tahan ma rõõmustada su südant hiilgava vaimupär-liga, mille on loonud ilmamaade suur tundmaõppija, kes araablaste kaliifi saatkonna liikmena käis Kaarna bulgarite valitseja juures ... »

Sultani nägu jahmus rõõmust. Aga neiuhääl aina ujus ja ujus jahedas hämaruses, see hääl vabastas valitseja keha pinevusest. Sandžar istus seljatoele nõjatudes ja sulges silmad.

«Käsi tuua šerbetti,» sosistas sultan raamatukoguhoidjale.

Kui vanamees puuvilja joogiga tagasi tuli, vestles sultan juba Adžapiga.

«Täna teeb üks teine mõte mu hinge rahutuks,» rääkis sultan Sandžar. «Sina tahad mu meelt lahutada magusate gaseelidega, mis süütavad mu rinnas apla tule, mille suudavad ehk kustutada vaid paradiislikud naised mu haaremist ... Aga täna tulin ma siia selleks, et nõu pidada suurte ja tarkadega, nendega, kes palju eluaastaid on veetnud kaugetel sõjakäikudel ja kes hästi teavad sõjapidamise seadusi. Nende kätte on saatus korduvalt usaldanud teravad mõõgad ja ehtinud nende päid voidupärjaga.» Sultan jäi vait, ta rõugetest puretud nägu muutus karmiks ja koguni julmaks.

«Kõikvõimas!» pöördus vanamees valitseja poole ja langes põlvili. «Sinu sõnadest lugesin

47

ma välja, et sul pole täit usaldust mu tütre vastu, kes on tulnud Samarkandist linna ilu imetlemast ja suurte mõttetarkade raamatutega tutvumast.»

«Kas ta oli siis Samarkandis?» käskija pöördus ja ta silmad kohtusid Adžapi omadega. «Ah siis tema kohta kandiski lossi valveülem mulle ette! Tähendab, sina see oledki, kes nii hästi oskab pilli mängida ja gaseele laulda? Kas sa ikka olid haaremis tol päeval, kui artistid siin viibisid?»

Raamatukoguhoidja oli varmas vastama: «Oo, suurematest suurem, minu tütar oli sellal teel Samarkandist Mervi.»
«Selge. Aga ütle'nd mulle, kaunitar, kas sa ei märganud vahest Samarkandi linnas midagi iseäralikku?»
«Oo, ma nägin ja kuulsin väga tähtsaid asju. Noor džigitt, kelle nimi on Jagmur, ruttas teile mässuõhutajate kohta teadust tooma!... »
Jälle sekkus püha vanake vestlusse:
«Käskija, mu vääritu tütar põleb ihast ülistada värssides su suuri ja kuulsusrikkaid sõjakäike.»
Aga sultan ei teinud vanakest kuulmagi ja jätkas juttu:
«Kui sa nimetasid džigiti nime, siis tuli mulle meelde Balh, kuhu too pantrinahkne sõjamees sai käskjalana saadetud. Mäletan, et ükskord paistis ta jahil silma ja pälvis seega lossirahva s®osingu.»
Adžapi silmad lõid särama: kaks helesinist liblikat lehvitasid musti ripsmetiibu.
Miski sultani hinges võpatas: teda pani imestama, et poolpimedas raamatukogus võib kohata niisuguseid liblikaid. Ta oli veidi aega vait ja hakkas siis kihkja kannatamatusega rääkima:
48
«Sõjakäik Samarkandi vastu on tumestanud mu viibimist siin ilmas. Ma näen juba, kuidas kustutamatu kasuahnus tõukab asevalitseja Kumatši trooni poole. Kõik need kired ja kurjad kavatsused panevad teda kavaldama, rebast mängides püüab ta mulle auku pähe rääkida, nagu oleks sõjapidamine hädavajalik. Samarkandi haige valitseja palus mind, et ma sääs-taksin ta elu. Põlatud pööbel on oma käskija vastu üles tõusnud. Ennekuulmatu lugu! Tänu Allahile, et tubli džigitt mulle sellest õigel ajal teada andis. Valitsejat on vaja aidata. Meie, Allahi antud võimu poolest vägevad, peame üksteist aitama. Kõik see on nii, aga kurikavalad maod räsivad mu südame kallal. Samarkandi rikkus ei anna kurjategijatele rahu. Nad hauvad aina, kuidas Samarkandi rikkuste pealt saaki lõigata. Allah näeb, et võimutung pole ka minu hingele võõras. Me oleksime tahtnud ausameel-selt aidata minu isa teenrit, kes tänapäeval Samarkandi valitseb, aga me peame ta haiguse ära kasutama, et oleks midagi näljastele šaaka-litele nina ette visata. Sest juba tark Melik-šahh on õpetanud, et etem on sõjaväge ülal pidada rüüsteretkede varal kui külarahva ja käsitööliste maksudega koormamise abil.»
Sultan Sandžar astus vanakese ligi.
«Mis arvad sellest asjast sina, kes sa hoiad raamatuid, mu ustavaid sõpru ja abilisi?»
Raamatukoguhoidja kohendas halli habet ja tõstis käed taeva poole.
«Allahi teid ei suuda keegi ette arvata. Ja igas otsuses on tema tahe ainumäärav. Sina, sultan, kogu ilmamaa au ja uhkus, oled tema tegude kuulsusrikas jätkaja maa peal.»
«Ma näen, et sa kardad mind, vana ... Eks
49
paljudki karda. Äga on öeldud: karda seda, kes sind kardab… Mis siis muud, kui pöördume tagasi nende sõprade juurde, kes oma vaikimisega räägivad tõtt sada korda enam kui trooni ümber seisvad kisakõrid.»
Vanamees kortsutas solvunult kulmu ja ajas kuivetanud kaela õieli.
Sandžar võttis uuesti istet, seadis end mugavamalt nahaga polsterdatud tugitooli ja ta silmad imetlesid Adžapi silmade mängu — helesiniste liblikate lendu. Rauges meelepaha,

mille oli esile kutsunud raamatukoguhoidja argus. Sultan rüüpas jahedat teravhaput šerbetti. Kaks helesinist liblikat ei andnud talle rahu ...

«See, mida ma ütlesin, pole sugugi arguse tunnusmärk. See on kogenud vanainimese kaine mõistuse hääl,» kostis raamatukoguhoidja vastu. «Sa süüdistasid mind arguses. Aga kuula õige, mis ma sulle ütlen, mu käskija! Ühes asjas on sul õigus: inimene on inimesele hunt. Ehkki oleks õigem öelda: hunt on hundile inimene. Sa räägid oma võimust ja vägevusest ning unustad ära, et võid äkitselt muutuda liivakübemeks kõrbes. Võta mind kuulda, valitseja!... Siin tohutus raamatukogus vaikivad sinu ustavad sõbrad. Aga sa pead oskama neid kuulata. Vaata neile sügavamalt hinge ja sa näed, kuidas paljud suured võimukad mehed on muutunud tühisuseks, sest nad pole osanud ümbritsevat päris õigesti hinnata. Tuleta meelde Caesarit, tuleta meelde Hannibali, tuleta meelde Iskander Kakssarve! ... Kas nemad oleksid saavutanud oma võite, kui oleksid järele andnud ablastele šaakalitele, kes aina ihaldavad kallisvarasid ahmida? Ei oleks. Nad oskasid asju paremini seada ja teadsid, kuidas hinnata tekkinud olukorda, seejärel tegid

nad kõige targema otsuse, täna tahad sa saata kogu oma sõjaväe riigi kõige haigemat kohta ravima... Aga kui veri kehast välja voolab, muutub nägu kaameks, kätest kaob ramm ja jalad löövad vankuma. Sa pead kõike ette nägema, tark sultan! Seepärast tahangi ma sulle nüüd ette lugeda loo inimestest, kes elavad maal, kuhu päike loojub. Inimestest, kes elavad teispool kaugete bulgaaride linnu'. Kas tahad kuulata? …»

«Hüva. Loe siis pealegi, mida jutustab Ibn Fadhlan[2] põhjarahvaste rikkusest ja vahvusest.»

Vanamees kergitas end, tegi raamatu järje pealt lahti, liigutas tasa erutusest kahvatunud huuli ja asus lugema:

«Nende metsadest võib leida rohkesti mett, elumajade juures peavad nad mesilasi, keda nad hästi tunnevad ja saadavad mett koguma. Aga mõnikord tungivad neile kallale inimesed, kes on nende vaenlased, ja siis tapavad nad kallaletungijaid. Neil on palju kaupmehi, keda nad saadavad türgi sugu rahvaste maadele, kust nad veavad välja lambaid, kuhu aga toovad sisse soobleid ja sinirebaseid.»

Sultan sirutas käe raamatu järele.

«Ma pean teadma kõiki oma naabreid. Sest ei või kunagi teada, kuhu käsutab mind taevase valitseja sau. Võib-olla viib sõjaratsu mu kunagi just läbi nende maade. Igavene au ja kiitus Iskander Kakssarvele, kes sai kuulsaks suurte sõjaretkede läbi!»

1 Kaugete bulgaaride all on mõeldud tollal Volga keskjooksul elanud ja türgi-tatari keelt kõnelnud Volga bul-gaare. Maa bulgaaride linnade taga on Venemaa. — Tõlkijad.

2 Ibn Fadhlan — araabia maateadlane 10. saj. Kirjeldas Ida-Euroopa, sealhulgas soome sugu rahvaid. — Tõlkijad.

«Au meiegi ainumale ja võitmatule valitsejale, hiilgava Melik-šahhi pojale!» kiitis vanamees vaguralt takka ja langes põlvili.

«Loe edasi. Rõõmustagu sinu suu meid juttudega minu põhjanaabrite vägitegudest. Kui ma lähen oma vägedega lõunakaarde, kas võin ma siis kindel olla, et meile põhjakaarest oda selga ei lööda?»

Vanamees kergitas end jälle, pani raamatu laeka peale, tõmbas siis oma kondise ja kiitsaka selja küüru ning jätkas vaikselt:

«Sultan, täna ei too minu hääl sulle onnist kosutust. Hellitagu parem su kõrvu minu tütre hääl. Las loeb tema.»

See oli jultumus. Aga Sandžar andis andeks, sest ta nägi, kuidas neiu silmad rõõmust põlema lõid. Hingevärinal võttis Adžap raamatu kätte ja ta hääl ajas raamatukogu jaheda vaikuse magusasti elevile. Ta luges tasa ja kiirustamata:

«Ma nägin urusse1, kui nad tulid oma kaupadega ja Itili[2] jõe kaldale leeri üles lõid, ja ma pole ealeski näinud sihvakamaid inimesi. Nad olid justkui palmipuud. Nad on punapäised, neil pole ürpe ega hõlste, küll on aga meestel sõbad ja pikk-kuued üll.»

Sultan niheles rahutult:

«Mida kirjutab Ibn Fadhlan uskmatute malevast ja sõjariistust?» Adžap leidis vajaliku lehekülje ja jätkas: «Siin see ongi... «Neil on igaühel mõõk, nuga ja tapper alati käepärast; mõõgad on neil laiad ja lainelise teraga, Frangimaal3 tehtud. Kui

52

nende laevad on ankrusse pandud ja nad maale tulevad, on igaühel kaasas leiba, liha, jahu, sibulat ja kuuma joomapoolist (mõdu või õlut) ...»»

Sandžar tõusis, sammus mööda pehmet vaipa ja jäi kauaks vaatama aeda, kus sõdalased türgi mõõkadega võitlusvõtteid harjutasid.

«Horezmis olen ma näinud urussi vange. Nad on osavad rauda taguma. Araabia valitseja saadikul on õigus, uskmatud võivad hästi tööd teha, ometi on kõigil orjadel üks ja sama saatus. Minagi olen selle poolt, et nuudid nende turjal vihiseksid, see tuleb neile aiva kasuks!» Sultan kopsatas raske saapaga vastu maad ja jäi kõõ-ritama nurka, kus seisid buhhaara raamatulae-kad. «Frangi mõõgad on head üksnes jalaväe-lastele, ratsu seljast on raske vaenlast kahe käega raiuda. Ratsavägi tuleb hävitada pikkade nooltega, nagu seda tegi Melik-šahh, üleilmne hirmumaru,» — sultani rasked tihedad kulmud said ninajuure peal kokku ja ta armiline nägu jäigastus. «Vaata raamatut Iskander Kakssarve suurte sõjaretkede kohta! Mis on seal kirjutatud sõjaväe toitmisest pikkade teekondade ajal? Kas bütsantslased on ainukesed, kes õliga keedetud nisu söövad?»

«Ega urussid pruugi tingimata halvad naabrid olla. Nad võivad olla ka head sõbrad. Tuleta meelde, suurematest suurim, nad oskasid olla tänulikud oguusidele, kui need sõjas bulgaritega urussidele appi läksid ... Nad on sitked sõdijad. Tuleta meelde, kuidas nad oma kilbid võidu tähistena Konstantinoopoli väravate külge riputasid! ... Ja kas ei tahtnud haljassilmad4 islami usu rüppe tulla, kui khaan Vladimir oli otsustanud

53

vanast usust lahti öelda?» Neiu aina üllatas sultanit oma teadmiste ja mõttejulgusega.

Sandžar pööras end ning tahtis vastuvaidleja üheainsa pilguga ära hävitada, aga märkas siis mänglemas helesiniseid liblikaid, kes ta pilku vapralt talusid. Ta muutus kohe leebemaks ega varjanud enam oma vaimustust Adžapi teadmiste üle.

Neiu kasutas ära sultani hingesegaduse ja jätkas:

«Nad saatsid ju oma saadikud islamit tundma õppima. Aga bütsantslased oskasid nende tungi uue usu järele paremini ära kasutada ja ehitasid Kiievisse oma pühakojad.»

«Pea nüüd kinni, Adžap!» ütles Sandžar, kes tahtis teist lõksu püüda. «Alles äsja ütles su isa, et hunt on hundile inimene. Selles mõistukõnes on oma tarkus, mille sina,

---

[1] Haljassilmad — siin venelaste hüüdnimi. — Tõlkijad.

[2] Itil — Volga muistne nimetus. — Tõlkijad.

* Frangimaaks nimetasid tolleaegsed idamaalased kogu Lääne-Euroopat. — Tõlkijad.

[4] Haljassilmad — siin venelaste hüüdnimi. — Tõlkijad.

raamatukoguhoidja, oled hästi omandanud.» Sultani tugevad käed haarasid nii kõvasti leentooli käetugedest, et puit oiatas. «Mõttetarkade seas on palju neid, kes õpetavad täpselt sedasama, mida sina jutustad, märkamata uute nähtuste sündi ja omavahelisi seoseid, mille ees kogu möödanik kahvatub. Kas siis toredas Roomas surma polnudki? Kas siis kauges Babülonis, mis uue vaimuvalguse sünnitas, ei hävitatud inimesi üheainsa inimese kuulsuse nimel? Ja kas polnud kõik, mis Egiptuses kaunist oli, orjakätega loodud? Sa tahtsid mulle ette heita ... Aga olen siis mina süüdi, et elu on maailmas nii keeruliselt seatud. Eile võtsin ma vastu meistri, kes pakkus mulle uut kaugelaske-piiramismasinat. Parimatele käsitöölistele oli julge ja asjalik mõte pähe tulnud. Häbemata hea ja kaugenägelik mõte! ütle nüüd: mispärast sünnivad just praegu nii julged mõtted piiramis

54

masinatest, aga põllumajanduse areng on samal ajal päris soiku jäänud? Kas mitte sina ise, vanamees, ei lugenud mulle neli tuhat aastat tagasi elanud muinas-Egiptuse külvajatest? Nii nagu meie tänapäeval, nii pildusid ka nemad teri maapõue ja otsekui ema andis tänuväärne maa neile leivavilja. Kas pole Allahi testament käskinud meil olla suuremal määral sõdalased kui künnimehed? See tähendab, et meile on määratud püüelda suure au ja kuulsuse poole! Kes teab, äkki on just minu kohus saada kogu maailma valitsejaks.»

Adžap oli vait ja lehitses raamatut, siis aga täitis ta hääl, mis meenutas hiina portselani tinisemist, taas raamatukogu avaruse.

«Bagdadi kaliifi postiülema targas kirjatöös— «Teede ja riikide raamatus» — on öeldud: «... mis aga puutub slaavi soost vene kaupmeestesse, siis nemad veavad oma maalt Musta mere äärde saarmaste ja sinirebaste nähku ning Slaa-vimaa kõige kaugemates kogukondades sepistatud mõõku. Bütsantsi keiser võtab nende käest kümnist. Ja kui nad tahavad, siis sõidavad nad laevadega Slaavimaa jõgesid pidi ja jõuavad jõekäärus asuva hasaaride pealinnani. Sealne valitsus ei võta nende käest kümnist. Seejärel liiguvad nad edasi Kaspia mere äärde ja sõidavad läbi kõik selle mere rannad; mõnikord toovad nad oma kaubad kaamelite seljas Bagda-disse...»

Aeda hakkas hiilima öö. Leitsak andis aset jahedusele, päevased hääled sumbusid. Mervi kohal süttisid lopsakad tähed. Vaibus turulärm, vakatas tänavamelu. Tuul tõi lossini kollete ja leivaahjude suitsu. Lossikindluse müüridel vahetati vahtkonda. Aga raamatukokku toodi sel ajal

55

suur õlilamp, mis asetati seinasüvendisse. Kaugest hoovinurgast, veehoidla äärest, kostis aeda valvavate hundijahi-koerte haukumist. Tigedat ja valvast haukumist. Seepeale oleks Sandžar äkki otsekui ärganud. Tema targad karmid silmad silmitsesid Adžappi varjatud terasusega. Sultan tõusis. Ta käis edasi-tagasi ja suitsetas siis kaua vesipiipu.

«Bütsantsi khaan oli rumal ja arg nagu šaa-kal. Oma saarmanahkade asemel tõid nad talle häbi, mida ei saa enam kunagi Konstantinoopoli pealt maha pühkida. Sest, nagu öeldud, ripu-. tasid urussid hiljem oma kilbid Konstantinoopoli väravate külge. Eks rääkinud juba rooma soja-tundjad, et peamine vahend slaavlaste kavaluse vastu on ratsavägi ja kergesti relvastatud jalavägi, kellel on hulganisti nooli ja odasid.» Sultan tõmbas suitsu sügavale kopsu. «Vaat mille oleks Bütsantsi keiser pidanud valmis seadma põhjamaiste uskmatute vastu. Mitte aga ostma neilt karusnahku. Sellega soetas ta rikkust omaenda vaenlastele .. . Meie lood on paremad, meil on suurepärane ratsavägi. Minu

tublid oguusid suudavad tabada ja puruks lüüa mistahes vaenlase. Ja nuhelgu mind Allah, kui ma aitaksin valeusulistel riputada kilbi kuulsusrikka Mervi väravate külge! .. .»

Purskkaevust õhkus jahedust. Aedniku hoolsa käega kastetud aknaalused roosid täitsid toa hõrgu aroomiga. Lossi naistepoolel hakkas mängima flööt ja õrnad lapseohtu hääled päästsid valla veniva lauluviisi.

Lopsakate mooruspuude tagant polnud haaremiväravat näha, küll aga võis kuulda, kuidas vasarakesega värava juures järelejätmatult kopsiti. Aknast oli näha, kuidas laudnik Anvar, kes

56

seisis lossimüüril laskepiludega kivitorni kõrval, mõttessevajunult lihtsaviisilist lastelaulu kuulas.

Läheduses oli kahabemetu karakitailasest aednik. Maharaiutud pöiaga sääreként istumise all, oli ta tardunud kuulama joovastavat laulu kõrge plangu tagant, õrnad viisid ei liigutanud üksnes Sandžari südant. Mornilt vaatas valitseja aknaavasse ja mõtles omi mõtteid: «Eile oli tehtud uus otsus, et on vaja minna Samarkandi peale, linna peale, milles ta kunagi oli näinud oma tuge. Aga kes söandaks kindlalt väita, et talle homme Balhist, Heratist või Nišapurist[5] nuga selga ei lööda? ... Kõik emiraadid kipuvad tema vastu raevukalt mässama. Tihti lendavad raevusädemed lossinigi. Mis teha? Vaja leida jõudu, see rusikasse koondada ja virutada täie rammuga, et kõigile uuesti tõestada, et esialgu on valitsemisohjad veel tema, Sandžari käes ja et tema võimukas käsi võib nuhelda isegi talle nii lähedasi isikuid nagu asehaldur Kumatš!... Aga siin raamatukogus istub see häbematu tüdruk, kellele tema pelgab silma vaadata, sest need silmad on nii puhtad, osavõtlikud ja ustavad. Huvitav, mispärast ta mu jutule bütsantslaste kohta midagi vastu ei kostnud? Ah, kui poleks neid kahte helesinist liblikat! Ei, ärgu ta arvaku, et oma vaikimisega on ta võidu saavutanud. Küll me oskame sellele vastata.»

«Hei, teie seal!» hõikas sultan ootamatult. «Andke valveülemale edasi, et ta karistaks seda vahimeest, kes kivitorni ääres seisab! Sõjamees

57

peab hoolsalt aega teenima, mitte aga kaunitaride laulu peale kõrvu kikitama ... Ja aednik tuleb kihutada hobusetalli, et ta üleliia haaremi poole ei kiikaks. Kes korra on õuna hammustanud ja ta magusat maitset tunda saanud, see tahab terve vilja nahka panna.»

Teenrid jooksid raamatukogust välja ja akende tagant hakkas kostma Anvari kaebekisa. Teiste vahimeeste nõtked piitsad siuglesid juba mööda ta kondist selga.

Vana raamatukoguhoidja pühkis pisara oma punetavatest silmadest.

«Mu käskija, elu ihkab pikendada elu, ja keegi ei suuda seda pidurdada,» hakkas raamatukoguhoidja rääkima.

«Aga mina tean, et lilled pole ilusad mitte selleks, et neid nuusutataks. Neil on värvi selleks vaja, et mesilane neid juba kaugelt näeks ja neid toimutaks. Ma ei taha rikkuda seadusi, mille on välja andnud Allah. Aga kui mesilane rikub seadusi, mis on kehtestatud prohvetite poolt, siis õiendan ma julmalt arved igaühega, kes rüvetab nende prohvetite püha mälestust.»

«Me räägime palju armastusest, mängime mõnikord selle sõnaga ja unustame ära ta tegeliku sisu. Meie elu alus on elu alalhoidmine. Mis vahenditega ühiskond ka ei püüaks neid seadusi muuta, ikka on elu nende seaduste võimuses. Sa võid aedniku põrmuks

[5] Herat ja Nišapur — linnad nüüdse Afganistani territooriumil. — Tõlkijad.

muuta. Aga sa oled võimetu sundima teda kõigesse kaunisse teisiti suhtuma, kui Allah talle on sündimisel ette määranud. Kas poleks etem perekonna- ja abieluseadustele teist kuju anda?...»

«Mina suudan muganeda, aga kas suudab muganeda sinu tõpralik seadus? Kui isegi nii kõrged plangud nagu need, mis on minu haaremi

58

ümber, ei suuda naisterahvast patust eemal hoida, kas pidurdab teda siis arustläinud vanaäti mõttemõlgutus? ... Kõik, mis kipub patu poole, tuleb ära hävitada või viia hirmu sunnil seesugusesse seisukorda, et juba kõige väiksemgi patumõte ihu värisema võtaks. Muhameedlase perekond peab olema tugev. On ju perekond minu riigi tugi ja alussammas. Aednikule ei tehta tuupi sellepärast, et tema tegu oleks olnud surmapatt. Ei, seda mitte, aga tema nuhtlemine olgu teistele õpetuseks. Muhameedlikke perekonnaseadusi ollakse kohustatud rangelt täitma eelkõige riigivalitseja lossis.» Sandžar nägi, kui rahutult hakkasid vilama neiu silmad ja kuidas helesiniste liblikate mänglemisest sündisid pisarpärlid. Ei, elu peab talle edaspidigi alla heitma, veel on tal väge ja võimu.

Uksel jäi sultan seisma.

«Raamatukoguhoidja, jäägu su tütar minu haaremisse!...»

Vanamees langes põlvili ja roomas vaipa suudeldes sultani jalgade ette.

Adžap tardus tugitooli juurde. Mitte uhkus ei takistanud teda ilmamaade valitseja ette põlvili langeda. Raske õnnetuse eelaimus aheldas ta luid ja liikmeid.

«Jagmur!» kostis neiu suust vaikne, kaeblik appihüüd.

Sandžar pöördus ja vaatas üksisilmi Adža-pile otsa.

* * *

... Aga kus oli sellal siis Jagmur? Ta oli Balhis koos oguus Tšepniga ja tolle sõbra Džavaldu rigaj turdtugeva vanamehega, kes oli suur asjatundja

59

hobuste alal. Ühe oguusisuguharu pealik Džavaldur paistis silma oma ihurammu, tagasihoidliku rõivastuse ja järskude sõjamehe-like liigutuste poolest.

Sõbrad olid end kanali kaldal pistaatsiapõõ-saste varjus sisse seadnud. Nad olid toidupoolise enda ette laiali laotanud, ajasid juttu ja tuletasid meelde ööd karavanserais.

Oh, taevast palu sa, kel emaks muld, et veel ei kaoks su silmist päeva kuld. Kuid ära sörgi karavanitolmus, vaid ela nii, et jätkuks elutuld ...

luges Jagmur tuliselt.

«Ma näen, et minu nõu polnud asjata.»

«Suur Allah taevas! Kilp, mille sa kinkisid mulle ööl, mil meie piitsad kirjutasid karavan-serai peremehe turjale ridu õiglase seaduse raamatust, hoiab mind musta ingli teenrite kurikavalate sepitsuste eest... Kas sinu hobune astus õigel ajal kodupinnale?»

«Ma kiirustasin ilmaasjata. Kumatš oli oguusid jälle üle kavaldanud.»

«Kõik märgid näitavad, et saatus laseb veel meilgi selle šaakaliga karvupidi kokku minna,» kostis Džavaldur.

«Kuni meid seal ei olnud, laskis ta oma käsi-lastel meie leerid mässule õhutada ja kutsus sel viisil esile sultani raevu meie vastu. Aga küll nuhtleb õigluse piits ükskord ka tema taguotsa ... Sultan on nüüd veelgi valvsamaks muutunud, ta kahtlustab oguuse. Kumatšil käis küürakas külas. Sain ustavatelt inimestelt teada, et ta tõi teateid Samarkandist. Aga kuidas peab end ülal karavanserai peremees?»

«Kui ma tol hommikul linna sisse sõitsin, viskas ta teener mind odaga. See lendas mööda.»

60

«Ole ettevaatlik, Jagmur.»

«Samal hommikul viis Abu Muslim mind oma sõbra majja, too tutvustas mind lossirahvaga. Seal ma siis rääkisingi uudised hinge pealt ära. Sultani silmad süngestusid, kui ta Samarkandi sepitsustest teada sai... Sedaviisi saingi laud-nikuks. Aga oleks parem olnud, kui taevas poleks mulle seda õnnelikku juhust saatnud. Mu rõõmu muutis mustaks kahtlusepilv. Silma puudutades torkasin ma selle nähtavasti peast välja...»

«Otsustades karusnaha järgi, mis džigiti õlgu ehib,» ütles Džavaldur sõna sekka, «võiks nagu arvata, et tal on sultani kotkakarjas kitsas...»

«Aga kus on see kaunis täkk, mille õnnelik juhus džigitile kinkis?» küsis Tšepni, kellest lausa õhkus tervist ja jõudu.

«Tol ööl, vahva Tšepni, tundus mulle, et su keelt juhtis solvumistunne, kui sa mulle ütlesid, et lossis lakub kõhn peni paksu tagumikku. Ja saatus võttis mind karistada ... Koos oma kauni täkuga olen kaotanud midagi palju suuremat kui see, mille ma leidsin.»

... Mõni aeg pärast seda, kui Jagmur oli arvatud sultani teenistusse, olj salkkond džigitte ajanud karja metshobuseid ühte Kopetdagi kuristikku. Jagmur saadeti Mervi sultanile rõõmusõnumit teatama.

Viimaste päevade sündmused olid Sandžari sedavõrd muserdanud, et ta jahisõnumi rõõmuga vastu võttis ja käskis sedamaid vesiiril jahiselts-konna reisivalmis seada. Sandžar söötis püsti pöörast ronkmusta täkku omaenese peo pealt korintrosinatega, hüppas siis kergelt sadulasse ja andis seismisest kannatamatuks muutunud täkule vaba voli. Sõjamehed ümbritsesid oma pealikut nagu mesilased mesilasema. Nii algas

61

see maruline lõbus teekond. Kolmandal päeval jõudis salkkond Kopetdagi kaljuste ahelike vahelisse orgu. Välu lähedal, kuhu hiljem laager üles löödi, pingutas Sandžar äkki ratsmeid; ta ratsu tõusis tagajalgadele ning hakkas tugeva käe all tantsisklema. Eemal, laugel künkanõlval, istus kotkas ja lehvitas tohutuid tiibu. Kuninglik lind püüdis end maa küljest lahti kiskuda, ta peksis tiibadega, aga ei suutnud kuidagi tuulistaeva sinevusse söösta. Sandžar kannustas ratsut ja küliskäija liikus tantsusammul kotkale lähemale. Hiigellind vaatas inimesi ja tõmbus ähvardavalt turri. Jälle pingutas ta reisi, jälle peksis ta õhku tiibadega, et lendu tõusta, aga jäi ikka maa külge kinni. Ja alles nüüd märkas Sandžar, et linnukuninga jalad oli kõvasti kokku köitnud jäme madu. Suurem osa hiigelroomaja kehast oli alles suslikuurus.

Viimast jõudu pingutades tegi kotkas järjekordse sööstukatse, aga mao silmus tõmbus küü-niseliste, otsekui terasest jalgade ümber veel tihedamalt kokku.

Sultan kannustas taas ratsut. Kotkas lõi tiivad laiali, kriiskas ähvardavalt ja virutas raske noka maopuntrasse. Rõngad läksid liikvele. Kotkas tagus elusaid köidikuid veel tugevamini. Hirmuäratav hiiglane raius terasnokaga nagu vägilane tapriga lahingumöllus. Aga jäme ilge mao-kere tõmbas kotka jalgu ikka sügavamale urgu. Linnu terasnokk lõhkus üha kärmemalt surmatoovaid köidikuid. Äkki kotkas peatus — ta tundis midagi. Seejärel kuulutas ta sõjakal rõõmu-kriiskel oma peatset vabadust ja sooritas viimase, kohutavaima hävituslöögi. Madu laskis silmused lõdvaks.

Kahe tiivalöögiga viskus kotkas võitluspai-

94

gast kaugele eemale, pigistades küünte vahel raskeid köidikuid. Madu püüdis pead tõsta, et rohtlahiiglast salvata, aga tugev ja uhke lind vastas niisuguse löögiga, millest halli roomaja keermed kotka jalgade küljes otsekohe elutult rippu jäid.

Jagmur tõmbas vibu pingule, aga sultani ähvardav pilk peatas sõjamehe käe. Sandžar käskis künkaveerul lamava murtud selgrooga mao enda juurde tuua ... Jagmur pani roomaja Sandžari täku jalge ette. Madu püüdis veel pead tõsta ja ajas lõuad ammuli. Tabava odalöögiga naelutas sultan jäletise pea maa külge.

Ratsu seljast maha ronimata lõikas Jagmur mao kõhu lõhki. Liivale veeres väiksem madu. Tolle kõhust leiti aga hiirepoeg ... Sandžar käskis kutsuda unenägude ja märkide seletajad.

«Las seletavad ära, mis ennetega on Allah võtnud meid õnnistada!...»

Kaks hästisilutud habemega vanameest, kaunid halatid üll, sõitsidki juba sultani poole; nad panid käe südamele, siis huultele ja otsaesisele.

«Mida see kõik tähendab? Mille eest tahab Allah meid hoiatada?»

Vanem seletaja pööras hiire odaotsaga mitu korda ümber, käskis mao põigiti lahti lõigata ja puistas haava sisse valget pulbrit.

«Kes hävitab kaitsetu olevuse, see hukkub ise samal moel,» tegi vanem ennustaja jutuga algust. «Aga igaüks, kes tõstab käe kõrge kuningliku isiku vooruslikkuse vastu, ükskõik kui tugev ja mürgine ta ka poleks, on määratud kõngema nagu see roomaja! Vastaline tallatakse puruks ja hävitatakse vägevamatest vägevama ja õiglasematest õiglasema poolt, et valitseja kuulsus võiks lennul kotkana kõrguda üle rahvaste!»

62

lõpetas ennustaja ja unenägude seletaja oma jutu.

«Elu elab elu arvel edasi, niisugune on tähtede ettemäärang,» jätkas teine õuetark. «Nõrgema koht on tugevama-kõhus. Ja ainult tugevale on antud hõljuda maailma kohal uhkes suursuguses üksilduses! ... Tiiger kisub lõhki hirve, hirv kisub rohtu suhu — koik see toimub Allahi tahtel.»

«Nad räägivad Kumatši keelega,» mõtles Sandžar. «Need tarkpead tuleks pärast jahti minema kihutada. Tuleb meelde, et noor tähetark ongi juba juhtinud tõeratsu õigete ennustuste rajale... Nemad aga tahavad sõda Samar-kandiga. Suur tükk ajab neil suu lõhki.»

«Taeva all hõljuja peab meeles pidama, et maa peal roomavad mürgised maod,» lisas sultan valjusti, andis täkule piitsa ja kihutas, pea õlgade vahel, lõikavale tuulele vastu.

Mäeveeru kohal sätendas päike, laia arõki tagant kõrkjatihnikust kostis faasanite ja par-tide peibutavat häälitsust.

«Emiirid ja khaanid püüavad üksteist alla neelata nagu need maod,» turgatas sultanile pähe. «Et tugevaks saada ja siis mao kombel end ümber trooni jalgade mässida ... On see vahest jube salakavalus ja ahnuse ilmutus! Eile oli küürakas — ustav teener ja lossi kõrv — ette kandnud, et emiir Kumatš oli võitlusväljal oma naaberemiiri ja vihatud võistleja Zengi puruks löönud ning tapetud vastase liha tolle pojale sisse söötnud... Jälk ja õudne lugu. Madu neelas mao alla ... Miks ma siis kannatan seda madu, Kumatši, kes end üha tihedamalt ümber mu jalgade mässib? Võib-olla sellepärast, et ma tean, et suudan sel siul iga silmapilk selgroo

63

murda. See siug aga hoiab omakorda kohalikke rahurikkujaid tugevasti ohjas... Siiski on vaja küürakale käsk anda, et too asehaldurit silmist ei laseks ...»

Jõuti artšasid[6] täis mürakate mägedeni.

Sultan imetles nende vägevust ja suursugust toredust. Võimsa rahu kandjad olid alles ärkamas, aga kuristikud rõkkasid juba metsloomade möiretest ja ulgumisest ning lindude sädinast. . .

Jahiõnn oli hea. Laudnikud olid sadula vask-rõngaste külge lükkinud juba hea hulga mets-kanu, parte ja väiketrappe... rasvased linnud rippusid alaspäi. Mõnede hobuste seljas veeti pirakaid keerissarvelisi kitstuure. Aga põhiline töö ootas veel ees. Kuristikku aetud metshobuste kari ootas oma järge.

Sultani jahileer valmistus parajasti hommikupalveks, kui nõlvakule ilmus vahuleaetud ratsul kihutav Jagmur.

Jahilised märkasid teda ja muutusid valvsaks. Jagmur sidus täku puu külge, mille otsas lehvis sultani lipp, langes siis suurvesiiri jalgade ette ja teatas, et kõrgel mägedes artšatihniku ääres on sõjamehed avastanud pantri jälgi.

Kui sultan oli teatest kuulda saanud, tõmbas ta telgil osavasti uksekatte eest, astus üle faasanite ja partide virna, hüppas sadulasse ja käskis vahtkonnal ühe vana voorisetuka söödaks kaasa võtta. Hasardist haaratuna muutus sultan Sandžar eriti jõuliseks, tormlevaks ja kauniks. Ta suunas täku kuristikuteele ja ergutas looma kuldkannustega.

Sultani ligi hoidev Jagmur imetles Sandžari

64

kehahoiakut ja uhket väljanägemist. Ükskõik, mida sõbrad ka ei räägiks — tema on valinud õige tee: teenida tugevat ja õiglast valitsejat kogu südamest.

«Juhhei!» huilgas jahihasardist nakatatud Jagmur, otsekui kabjaplagina rütmile kaasa lauldes. «Hei! ...»

Ajajad jõudsid lärmakale ratsurite rongkäigule järele.

«Juhhei, edasi!» hüüatas Sandžar noorele sõjamehele ja andis ühtlasi oma ratsule voli.

Kuristikus, kuivanud ojasängis, oli näha värskeid pantrijälgi. ühe kivirahnu kõrval oli maha-muljutud rohul ruugeid karvatuuste.

«Voorisetukas puu külge siduda! Kõigil liikuda ainult tuulealust külge pidi!» käsutas Sandžar.

Kõige osavamad, täpsemad ja kogenumad jahimehed peitsid end põõsastesse, nende pead ja õlad vilksatasid kivide tagant. Kõik hakkasid vähehaaval nihkuma kaljujalami poole. Päike oli juba mäerübja taha vajumas, aga panter polnud veel välja ilmunud. Laudnikud ootasid kannatlikult, nad teadsid kiskja harjumusi. Urul hoiti silma peal. Ja, ennäe, teispool kuristikku säratasidki kaks rohelist tulukest. Põõsastest ilmug nähtavale täpiline lõust. Tohutu metskass hiilis, kael õieli, üha lähemale ja lähemale korskavale hobusele, kes oli peibutuseks puu külge seotud. Jagmur sulas ühte külma kiviga, surus terava mõõga kõvemini pihku ja märkas siis, kuidas põõsa tagant ilmus nähtavale rubiinidega kaunistatud turban. Sultan pingutas vibu ja päästis noole valla. Haavatud kiskja viskus hobuse peale... Mis see siis tähendas? Alles nüüd nägi Jagmur, et voorihobuse asemel oli

65

puu külge seotud... tema ratsu. Raev, ahastus ja solvumine pitsitasid nooruki südant. Panter kiskus lahinguratsu selga lõhki, too lõi takka üles.

---

[6] Artša — Kesk-Aasia mägedes kasvav puukujuline pikaealine kadakas. — Toimetaja.

Jälle vilksatas põõsastes turban ja teine nool tungis täpilisse ihhu. Kiskja hüppas hobuse seljast maha, möiratas nii, et terve kuristik kajas, ja sööstis sultani poole. Pikk mõõk ja terav oda olid põõsastes valmis pantrit vastu võtma. Sandžar ei jäänud laudnikke ootama, ta astus raevunud kiskjale vastu, jalgu tugevasti kivide vahel maha toetades.

Aga sõjaratsu korsatas appikutsuvalt ja pingutas nööri.

Veri valgus Jagmurile näkku. Kiirete osavate liigutustega torkas ta mõõga tuppe ja haaras pistoda; kahe hüppega oli ta sultani ja pantri vahel. Ta kõrval välgatasid teravad kihvad, Jagmur võttis löögi esimesena vastu. Kiskja lõi noormehe jalust maha, too langes selili kivirahnu peale. Veel üks silmapilk ja juba oleksid kihvad tunginud ta kõrri. Sultan sööstis appi, ta kasutas vana kavalust — viskas pantrit turbaniga. Kiskja võpatas, ta tähelepanu oli kõrvale juhitud — samal hetkel virutati ta rinda oda. Panter möiratas ja surus oma käpad vastu sultani rinda, aga kiskja käparamm oli juba vaibunud. Oda- ja noolehaavade tõttu oli pantri keha verest tühjaks jooksmas. Ainult kihvakad lõuad rähklesid veel siia-sinna, libisedes sultani raud-turvistatud rinnal.

See oli kohutav kahevõitlus. Higi voolas Sandžari otsaesiselt, kui ta haaras pantril koonust, seejärel kõrvust, et hirmsa pingutusega kiskjat järsakust alla paisata.

«Oo-eeh!» röögatas Sandžar äkki täiest kõrist,

66

kogus kokku oma viimased jõuvarud ja tõukaski täpilise keha kuristikku. Siis toetus ta mõõgale, tõmbas viivu hinge ja astus noore sõjamehe juurde, kelle näol oli näha verd.

Jagmur püüdis vaadata, aga ta ei näinud midagi. Kui ta oli toibunud, küsis sultan:

«Kuidas sa julgesid? ... Mispärast sa siin oled? Valvepeni koht on keti otsas! Aga kus oled sina? ...»

«Oo, suurematest suurem! Ma tahtsin oma rinnaga kaitsta sinu oma!»

«Käi minema!» möiratas sultan. «See, kes tahab näidata, et ta on minust julgem, ei või olla mulle toeks raskel tunnil.»

Jagmur tõusis vaarudes püsti.

«Suurematest suurem! .. .»

«Põlastusväärne koer! Sa tahtsid mul võidu kiskuda käest. Seepärast sure ise samasugust koerasurma nagu su hõbesepp Aitak ... Ma tean kõike. Sa tulid lossi, et mulle Aitaki surma eest kätte maksta. Algul ei tahtnud ma karavanserai peremeest uskuda, aga nüüd on Allah mulle ette heitnud mu liiga pehmet südant.» Sandžar viibutas mõõka.

Jagmuri silmad vaatasid sultanile ainiti otsa vankumatu kindlameelsuse ja ustavusega. Sultani mõõk jäi õhku rippu.

Aga puu küljes rabeles ja kiskus köidikut sõjaratsu, anudes abi.

«Ega siis mina pole süüdi, et sinu teenrid nii halvasti oma ülesandeid täidavad ...»

«Sa julged veel süüdistada, koerapoeg sihuke!...»

«Suurematest suurem, ma tean, et käsk oli voorisetukas söödaks kaasa võtta, aga see, kelle selja panter puruks kiskus, oli minu sõjaratsu.

67

Sellepärast ma tahtsingi kiskjaga arveid õiendada.»

«Ja astusid talle vastu, pistoda peos, kui sinu sultan oli samas relvastatud oda ja mõõgaga!»

«Allah oli mulle kättemaksuhimu musta loori silmile heitnud.»

Noormehe julged vastused viisid sultani hämmeldusse. Ta käsi vajutas mõõga tuppe.

«Mina õiendasin arved pantriga, küll õiendan arved ka tolle teenriga.»

«Ei,» mõtles Jagmur ja pani omaenda vaprust imeks, «karavanserai peremehe teenriga, keda ma sultani kokkade hulgas nägin, teen arved ise klaariks.»

Sandžar astus rada pidi eemale, sinnapoole, kus sarve- ja pasunahelid parajasti ta võitu kuulutasid. Džigitt vaatas talle järele ja temas võitlesid kaks vastakat tundmust: üks kutsus astuma selle järel, keda ta alles lõuna paiku oli seadnud pidulikult kõige kõrgemaks maa peal. Teine tundmus aga käskis tal valvas olla ja kehutas meele raevule. Mispärast tahtis ta mind tappa? Kas ei sööstnud ma ohtlikul silmapilgul teda oma kehaga katma? Raev Jagmuri südames lõi keema, ta vaatas kaua sultanile järele ja vabanes orjaliku truualamlikkuse tundest.

Kalju all puu küljes oli ronkmust ratsu sootuks soiku jäänud. Korra küünitas ta veel pea Jagmuri õla poole, liigutas oma sametmokki, püüdis püsti tõusta, siis heitis hinge.

Kurvastatuna ustava sõbra kaotusest, päästis noormees sadula lahti, võttis ka valjad, upitas kõik selga ja hakkas jahileeri poole laskuma. Raske oli selle kandamiga mägirajal astuda, aga veel raskem oli võidelda uue tundega, mis teda

68

äärmiselt erutas. Valitseja käest oli ta kuulda saanud maksukoguja hukkamisest.

Ärevad mõtted ei andnud Jagmurile ka lõkke ääres rahu.

«Mispärast tahtis ta mind tappa?» korrutas Jagmur mõttes üht ja sama küsimust.

Päikeseloojangu ajal käis ta kogu leeri läbi, et leida karavanserai peremehe teenrit, aga ta ei leidnud. Valitseja pilafi eest vastutav kokk seletas, et veevedaja, ke'da sõjamees otsib, on saadetud kõrbesse saksauuli koguma. Jagmur tahtis veevedajale järele kapata, aga just siis peatas teda sultani teener.

«Kui sina oled oguusist laudnik Jagmur, kes tõi sultanile teate Samarkandi vandenõust, siis mine sultani telki,» lausus sultani toapoiss.

Kui Jagmur telki astus, plaksutas sultan käsi ja kohe ilmus suurvesiir.

«Jahil rebis panter ta hobusel naha lõhki. Käsin aukliku hobusenaha asemele anda talle mu oma käega tapetud pantri naha. Las saavad oguusid teada minu sugulaslikust poolehoiuavaldusest. Oguus — see on lõvi, isegi kutsikaeas on ta juba lovi! Leidku ihukaitseülem sellele tublile džigitile vääriline koht minu kotkaste hulgas.»

Ihukaitseülem ei suutnud varjata kadedust, kui ta Jagmurile pantrilt nülitud naharulli üle andis.

Jagmur kummardus sügavasti ja astus telgist välja. Ta näol polnud rõõmu varjugi. Sõjamees sai aru: mida lähemal oled peremehele, seda lähemal oled kepile. Uus koht rõõmustas vaid sellepoolest, et see andis võimaluse sagedamini näha Adžappi, kes asus nüüd sultanilossi haaremis.

69

«Nii saigi hobusenahast pantrinahk,» lõpetas Jagmur oma jutu.

«Sa pidasid end väärikalt ülal,» kostis Džaval-dur. «Aga ära astu Tšepni jälgedesse, kes näeb vabades oguusides lõket, mille tukkidega saab hundi eemale hirmutada.»

«Džavaldur,» ütles keevavereline rohtlaasukas vahele, «sa oled tark küll! Aga kuulaku kanagi kas või üks kord, mida ütleb muna... ütle, mispärast peavad vabad oguusid, kelle esivanemad hingasid kord rohtlate avarust, nüüd nagu väljastatud hobused kandma neid, keda sultan neile selga istuma paneb? Mispärast peame meie minema sõjakäigule Samarkandi vastu ja maksma veremaksu sultani kuulsuse kasuks? Kui kaua veel peavad meie leerid andma sultanile oma sõjamehi? Kui kaua veel õgivad õukonna priileivasööjad

meie karjade paremaid oinaid? Surm Kumatšile! Las seab oguuside mõõk jalule endisaegse õigluse. Surm Kumatšile!»

«Pusklemishimulise lehma selg on haavaarme täis,» ohjeldas Džavaldur tasa torisedes keevalist Tšepnid.

«Ära sa Jagmuri karda, mu vana õpetaja! Džigitt on alles noor, ja on vana tõde, et kutsikad sünnivad pimedana.. . Aga õige pea hakkab temagi haukuma. Kas sa siis ei näe, kuidas tal juba praegu silmad põlema löövad? Sõjakäik Samarkandi vastu paneb nad lõõmama veel kohutavama leegiga. Seejärel aga astub Jagmur tublide oguuside ridadesse, kes võitlevad õigluse eest. Ma ei karda oma ennustuses eksida...»

«Ei maksa karjuda, Kumatši penid ongi ehk juba kõrvad kikki ajanud,» hoiatas Džavaldur.

«Argpüks ehmatab isegi aevastamisest. Aga

70

küll saabub aeg, kus ma sellele puskimishimuli-sele ja viljatule emasele ... Kumatšile jutustan lapsesünnitamise vaevadest, vannun seda oma au nimel!»

«Pea'nd kinni,» hoiatas Džavaldur. «Küll tuletad veel seda tõotust meelde!»

«Ma kiirustan, džigitid,» segas Jagmur vahele. «Pean teele asuma.»

Rohtlaasukad tulid noort sõjameest saatma.

«Jagmur, pea meeles,» hüüdis Tšepni talle järele, «minu leer ootab sind, ootab vahvat vägilast. Tule kas rõõmu või mure tunnil! Varsti hakkame koos võitlema. Kas kuuled? ...»

«Juhhei!» kaikus vastu teelt, mis kattus kapjade alt üleskeerduvate tolmutupsudega.

VI. HOIDJA KÄTTEMAKS

Nissa1 vaipadega kaetud paat, mille tääv oli kaldaliiva tunginud, õõtsus ühtlaselt Murgabi lainetel. Suurtel liudpannidel aurasid praetud väiketrapid, faasanid ja õrn džeiraaniliha. Sand-žari ees oli keedetud oinapea — lugupidamise märgiks vanema ja võimukama vastu. Para-diisihäälel helisesid lauto ja tšang.

Sultan istus kõrgendikul, mille ees laius avar roheline väli, kus õukondlaste lapsed ratsudel ringi kappasid.

Sultani kulmud võpatasid, kui Adžap, kes oli saanud käsu sultanit sel väljasõidul saata, puudutas sõrmedega tšangi pingul keeli. Neiu hääl võples läbi õhtuhämariku nagu haavatud kiivitaja vetepinnal:

Näen, pagar õhevil on oma luugi taga,
täis kelmust, minulegi sooja leiba jagab.
Nii naeratab, et mina muutun taignaks;
ma kardan ahju sattuda, kus tuli taga ...

«Juhhei!» kostis välja pealt noorte ratsanike uljas hõik. Võitjad olid polokepid kõrgele õhku tõstnud. Uuesti sööstsid araabia tõugu hobused üksteist kõrvale trügides mängukeerisesse.

72

Kas ikka tõesti tuleb oma meheks hüüda

mul seda, kellel puudub oskus hellitada, püüda?
Mu kuumav suudlus on poolt kuningriiki väärt.
Ta selle muidu saab. Miks mind ei suudle nüüd ta?

Adžap silitas tšangi keeli ja ohkas.

Liiliaokstena õrnad neiusõrmed hellitasid pehmelt mänguriista. Neiu õrn hääl liigutas valitseja hinge, ta luuletused — rubaiid — olid nii ootamatud, et Sandžar pidi oma mälus sorima, et kauni neiu leidlikule väljaastumisele vääriliselt vastata. Lõpuks tuli meelde kuuikvärss Gurgani poeemist «Vis ja Ramin»:

Siin aitab üks, see abinõu on maine:
sa olema pead õige mehenaine.
Kui peidad oma näo, tal selja ette sead,
see joovastunud mees sind hoopis minuks peab.
Sa oled lopsakas, sul pehmed imeväed,
kui mees sind kallistab, tal ära petad käe ...

Ei tea, kas lauljanna sai vihjest aru?

«Juhhei!» kostis välja pealt taas mängijate hasartne hüüd.

Sultan kergitas end küünarnukkidele. Tüürimees lõi mõla vette, paat hakkas õõtsuma, kaugenes kaldast, kiilus aga hiljem taas tääviga liiva. Rohelisel aasal olid kihkvel mängijad vastastikku sõimlema hakanud. Teenrid pühkisid hobusekoonudelt vahtu. Seejärel sööstis noorsugu aplalt praetud lindude ja veini kallale. Lõid kõlisema peekrid, linnuluud kolksatasid vastu hõbekandikuid, hakkasid kõlama toostid suurematest suurima, islami kuulsuse ja usu õnnestaja, riigi usaldusväärse toe sultan Sandžari auks. Üksnes selle söömaaja ja lustipeo peremees ise istus läbitungimatu näoga. Esimesena märkas seda Adžap. Ta noogutas muusikameestele, kes istusid paadipäras, ja võttis üles jutu kangelastest,

kes võitlesid põlastusväärsete rüütlite — sealihaõgijatega[7].

Ent kogenud käest lastud nool ei tabanud sel korral märki. Sultan pillas taskuräti oma jalge ette, andes lauljannale märku vait jääda.

Tugevad võimuahned käed litsusid puruks valminud viinamarjakobaraid, aga Sandžari pilk uitas mornilt Murgabi kollasel veel. «Kas need käed on siis nõrgaks jäänud,» turgatas sultanile pähe küsimus, «kas need silmad siis ei erista parti trapist juba sadade jalgade tagant?... Mispärast haavasid mu hinge just need naljatlevad värsiread, kus oli öeldud: «Kui peidad oma näo, tal selja ette sead, see joovastunud mees sind hoopis minuks peab ...» Otsekui ei tajuks mu käsi riigi ihu lõtvust? Aga just see käsi on voolinud savist hulga erisuguseid seaduseanumaid, mis on miljoneid alamaid minu ainutahte alla heitnud. See on niisama tõsi kui see, et Balhist Jeruusalemma on mitusada päevateekonda maad. Aga ometi söandas mingisugune Omar mulle selja keerata. Oo, Allah! Võta kuulda mu palvet ja anna meile andeks meie patustamised ning nurjatus, pööra meie poole oma halastaja-pale.» Sultan tõstis käed taeva poole. «Anna raskel tunnil vastset väge mu tahtele ja südamele. Anna mulle samasugust rammu, nagu sa oled jaganud esimesele

[7] Islamimaades sealiha ei sööda. — Tõlkijad.

suurele seldžukiidile Togrul-bekile, siis väljastan ma kas või taevased tähed ja taltsutan nad ära nagu metsikud täkud!»

Puhtsüdamlik ja tulihingeline palve oleks otsekui leevendanud Sandžari hinge, naeratus riivas taas ta nägu. Kui sultan oli iseennast oma jõus veennud, ütles ta tasa:

74

«Taeva poolt kingitud jõu abil sai poeemi kangelane, raugastuv Mubad, otsekohe aru, missugune naine oli talle ööseks sokutatud, ta taipas, kui ta käsi oli vaevu puudutanud vanamuti ihu...»

Käe sirutas ja kohe vaibus hoog:

see polnud haljas puu, vaid kuivand pilliroog!

Eks osanud ta käsi vahet teha,

kus siidisile noor, kus vana kortsukeha ...

luges Sandžar tasakesi hinge käristavaid värsiridu. Ta suured mustad silmad lõid kahjurõõmsalt sätendama.

«Aga ma vannun, et mina pole Mubadiga sama tähe all sündinud. Ma ei hakka ootama, millal saatus mulle nagu silmamoondaja selle ette toob, keda tegelikult enam polegi... Ma hävitan igaühe, kes julgeb mulle selja pöörata! Küll minu käsi juba oskab vahet teha, mis on kortsuline ja vana ning mis siidisile ja noor... Olgu Omari saatus kõigile mässuõhutajatele karmiks õppetunniks! Hei! Kas mu noorte leopardide kõhud on õige auklikud nagu vanad nahklähkrid või? Kaimaz, anna käsk uljamini peekreid kummutada, hoogsamalt pillikeeli tõmmata, las kajada laulud kuulsate esivanemate kiituseks! ...»

Taoti timpaneid. Peenil ja pistodadena teravail häälil lõid helisema sarved, rebides vaikus-katte õhtuselt jõelt.

«Kaimaz, pane pillid kõvemini hüüdma!» nõudis sultan ähvardavalt, püüdes oma südameängi alla suruda. Tema, valitseja, süda teadis sõjakäigu tõelist eesmärki ja väärtust, tahtis ju sultan oma tohutule ja õgardlikule sõjaväele lihtsalt mingit tegevust anda; rahu ajal tuli seda käsitööliste ja põlluharijate kulul ülal pidada.

75

Nüüd hakkas vaseheladesse võimukalt ja kangekaelselt tungima lauto sõjakas meloodia. Lau-tohelid polnud küll valjud, aga nad olid pealekäivad, ning pidulised pöörasid lauljatari hääle peale tahtmatult päid. Adžap pani käed rinnale kokku ja laulis Alp-Arslani suurest sõjaretkest Bütsantsi peale, tookord oli seldžuki valitsejasoo rajaja võtnud keisri käest toretseva ja piiramatu võimu, pannud jala allaheidetu küürutavale seljale ja sammunud uue trooni astmeid pidi kuulsusse.

Sandžari käes krudisesid palvehelmed.

«Seldžukiidide suurust ei suuda varjutada ühegi vaenlase lipp. Aga ta pole väärt derviši süljeplärakatki, kui mingisugune maksukoguja ta jalge alla tallab!» sultani kaelasooned jäigastusid. «Aga mil moel saaksin mina rohkendada oma suure suguvõsa kuulsust? Millest hakkavad luuletajad laulma minu lapselapselaste lustipidudel? Suur peab tõesti suur olema ja suureks jääma, kuigi selle ilma suured teod mustendavad vereplekkidest.»

Sultan muutus aina süngemaks. Lisaks veel see sõjamees pantrinahas, kes tõi talle teate vandenõust Samarkandis! Ah, ahmigu peale sõjaväe hundilõuad oma vats vaenlase rasva täis! Lahinguväljal kokkupõrkavad vastased närivad teineteisel kõri läbi. Praegu on kõige tähtsam vaenlased osavasti ja õigeaegselt saagi kallale kokku ajada. Kõigepealt on vaja üles õhutada Kumatš ja oguusid. Oh neid oguuse küll! Küürakas kandis juba jälle ette rahutustest Tšepni leeris.

Alles nüüd sai Sandžar aru, mispärast oli ta] süda hommikust peale valutanud ja mis oli pannud ta kulmu kortsutama. Selles oli süüdi Kumatš ... Neetud koer, kärnane sohipoeg! Vaat
76
keda tuleks kütkes hoida!... Kumatš, see kiskja panter, hoiab aina tema ligi, istub otse trooni seljatoe taga. Kuni ta kütkes on, teeb ta paljugi Sandžari nime kuulsuse hüveks. Aga ei tohi unustada, et pantri teravad kihvad võivad sulle äkki kõrri tungida, ja siis paneb selle kiskja võit kõiki võpatama. Hallipäine Kaspia oleks nagu väike süljelarts selle veremere kõrval, mille Kumatš rahva ihust välja laseks, kui sultanite sultaniks saaks... Need mõtted pitsitasid kõvasti Sandžari südant.

Ta teadis asehalduri usutunnistust, mis õpetas: maailm peab meeles üksnes neid, kes kirjutavad oma nime ajaloo lehekülgedele tule ja mõõgaga. Sest kes mäletaks nüüd veel mõne pottsepa nime, kes Makedoonia Aleksandri vallutuste ajal oma savikanne põletas? ...

«Elagu igavesti meie esivanemate kuulsus, mis on lahingutes kätte võidetud!» kuulutas sultan Sandžar ja tõstis veinipeekri.

«Elagu igavesti!»

«Sina, keda kaitseb kartmatu, ainulaadne ja võitmatu vapilõvi, ela igavesti!» hüüdis Kaimaz valjusti sekka.

Sultan tõusis ja loksatas veini ülejäägi Mur-gabi vette. Täiskülvatud põldudelt ja kauge vastaskalda kõrkjastikust oleks tuul ta peale otsekui verelõhna hõnganud. Uue sõjaretke kavatsus muutus üha kindlamaks. Tuul värskendas ta rinda ja nägu.

«Hei, Kaimaz, las näitavad tublid noormehed nüüd ka oma maadlusoskust! Kes teist on kõige kangem jõumees? Laotage aga vaibad laiali!»

Maadlust kui niisugust polnud sultanile vaja. Aga kuna ta oli hommikust peale muserdatud rasketest mõtisklustest, siis tahtis ta näha teis-
77
tegi ponnistusi — teda rahustas ja rõõmustas teadmine, et tema pole ainuke, kelle elu on raske.

«Mispärast jäid vakka tšangi keeled?» küsis ta. «Ah neid silmi küll!... Kas helesinised liblikad on siis uinunud? Vara veel magama heita ... Täna ootab kõiki suur rõõm.»

Peidetud noodid sultani hääles heidutasid Adžappi, ta pillikeelt riivav käsi tõmbus kül-maks. Sandžar kummardas sügavasti ja sosistas:

«Täna peavad helesinised liblikad laskuma minu magamistuppa, et hellitada mu väsinud keha.»

Neiu kahvatas ja ta hirmunud pilk palus Jag-murilt kaitset. Too seisis üsna lähedal, teiste ihu-kaitseväelaste seas. Noormees sirutas käe mõõga järele, kuid tuli õigel ajal mõistusele, olles tabanud Kaimazi silmavaate. Viimane jälgis lakkamatult Sandžari heitlikku ja ähvardavat nägu.

«Ma tapan ta!» möiratas pöörane džigitt hiljem Adžapi telgis.

«Päästa mind, päästa mind, Jagmur!» sosistas neiu ja surus end vastu terasega turvistatud rinda.

Jagmur viskles telgis ringi, teadmata, mida teha. Siis prahvatas ta ootamatult:

«Pane asjad kokku, Adžap! Ma saadan su mägedesse oguuside juurde. Tšepni leeris võetakse sind meelsasti vastu. Sea end valmis.» Jagmur tahtis minna juba hobust tooma, aga sel silmapilgul tõusis püsti Zeinab.

«Oota, džigitt!» hüüatas hoidja. «Sultani nuhid leiavad teie jälje üles. Nagu ma näen, on saatuse salakaval mõõk kerkinud teiegi peade kohale. Aga ka miski muu on mulle ilmselgeks saanud: on tulnud tund, mil pean ellu viima

78

selle, mida olen kaua kavatsenud... Kuula mind, džigitt!...»

Telki sugenes vaikus, seejärel kostis erutatud sosinat:

«Saatus saadab meile uue katsumuse ja mina võtan murekoorma oma õlgadele. Anna mulle oma rõivad, kallis Adžap.

Siin aitab üks, see abinõu on maine,
sa olema pead õige mehenaine.
Kui peidan näo, tal selja ette sean,
see joovastunud mees mind hoopis sinuks peab ...

«Oo, kallis hoidja!» hüüatas Adžap õudusega.

«Sina hoia parem ennast ja oma parimaid tundeid. Mina ei usaldanud kord noort hõbeseppa Aitakki ja pärast tuli mul kibedasti kahetseda! ... Jää hüvasti, mu utekene! Õnnistagu Allah teie armastust. Jagmur, sa ju rääkisid, et meister Aitak suri väärikalt.»

«Ta suri vapralt ja kuulsusrikast surma,» lisas Jagmur.

«Olgugi et liiga hilja, aga ometi tõestan ma sulle oma truudust, Aitak,» sosistas Zeinab ähvardaval häälel ja peitis pistoda vöö vahele.

«Võta aru pähe, hea naine,» sosistas Jagmur vastu. «Mina olen ju ka keevaline, aga sinu mõistust juhib saatan ise. Oguusimaa mäed on meie kiiduväärt Adžapile kindel peljupaik. Kõik läheb hästi. Ja kas saabki keegi tõsta kätt taeva saadiku ja soosiku vastu, kelle nime on meister Aitaki huuled hingevärinal kuuldavale toonud!» ütles sõjamees pantrinahas ja tundis, kuidas ta hinge täitsid rasked ja tumedad aimused. «Ma vannutan sind, mõtle ümber! Ole ometi mõistlik, sa keevaline naine!»

«Teen ainult seda, mida olen kohustatud

79

tegema. Ma ei tagane oma kavatsusest,» kostis vastus. «Mingu täide Allahi tahe!» Nende sõnadega astus Zeinab pimedikku telgi läve taga ning kadus.

Adžap hakkas veel kõvemini nutma. Valvekoerad pistsid haukuma. Lasipuu juures kobistasid saduldatud hobused lõa otsas.

VII. SURNUDKI VÕITLESID NAGU ELAVAD

Jõepervel, otse vee ääres süüdati kaks suurt lõket, maa sisse torgati tõrvikud, veidi eemal laotati maha toredad buhhaara vaibad. Lõkete ääres muutus lärmakaks, külalised lobisesid omavahel ja olid end mõnusasti sisse seadnud.

Kaks turjakat jõumeest tegid lihaseid painduvamaks: nad vehkisid kätega ja tegid kukke. Hiiglaslikud, tugevad ja pealtnäha pikatoimelised lühikestes pükstes ja pinguletõmmatud valgete vöödega mehemürakad loopisid eelsoojenduseks okslikke puupakke käest kätte. Siis tulid esimesed maadlejad vaibale. Kaua tammusid nad teineteise ümber, nad proovisid vastast jalust rapsata ja muud moodi ära petta, püüdsid leida mõnusamat asendit vastase haaramiseks, katsusid teda vaibalt ära tõugata. Aga oli näha, et vägimehed on jõu poolest võrdsed. Kuna nad pealtvaatajaid, hasartseid

maadlushaigeid hästi tundsid, siis pingutasid nad teiste silmarõõmuks asja ees, teist taga oma seljalihaseid — nii püüdsid nad välja kutsuda kiitust ja vaimustust. See oli oma ala meistrite oskuslik mäng.

Ihukaitsjatest ümbritsetud Sandžar kahtles kaua, kelle peale oleks õigem panust panna... Aga kui horezmlase pikad soonilised käed araablase seljal tihkelt kakku sõlmusid, pani sultan oma panuse sõlmija peale.

81

Aga horezmlase käed libisesid vastase märga selga pidi alla ja pudenesid lahti. Araablane rebis end päris valla ja heitis vastasvõistleja õnnestunud puusatõukega vaiba äärele. Ja enne kui tõrvikuleek jõudis järjekordselt värahtada, põtkas araablane juba oma vasaku jalaga horezmlast ja tõstis ta siis õhku...

Vesiirid, khaanid ja bekid pistsid möirgama. Nad karjusid, andsid nõu ja tagusid rusikaid vastu maad. Vahku täis mehed tõmbasid mõõgad tupest ja vehkisid nendega pea kohal. Valitseja ihukaitsjad jälgisid teraselt hullunud alamaid.

Käskija armiline nägu tardus äärmisest pingest. Kämblad pigistasid kramplikult palvehelmeid. Sandžar põletas oma pilguga horezmlast, kelle peale ta oli panustanud oma eelseisva sõjakäigu saatuse. Aga vastasmaadleja raudsesse embusse pigistatud horezmlasel oli hing kinni jäämas.

Araablase võimsad karvased käsivarred pitsi-tasid teda nagu kaks püütonit. Lämbuv horezm-lane puudutas juba põlvega vaipa, kuid araablane, hambad irevil, tõmbas surmatoova sõlme veelgi rohkem koomale. Viimase jõuga püüdis horezmlane kaela valla rebida, aga araablane hoidis teda otsekui pihtide vahel. Siis tõusis Sandžar põlvili, püüdes sellega horezmlast otsekui aidata. Too maadlusvõte oli talle tuttav: üksnes hiiujõu abil oleks saanud end nüüd veel araablase haardest lahti kiskuda. Aga jänni jäänud maadleja oli silmanähtavalt nõrkemas. Kuivanud meloni vihuritena väändunud lihased õnnetu mehe turjal olid lötsiks lõtvunud, ta silmad olid tuhmunud ja jalad värisesid all. Veel silmapilk ning vaesekese keha puudutab vaipa! Sandžar hakkas otsekui enne suurt löömingut

82

halati käiseid üles käärima. Kaimaz püüdis sultani soovi ette aimata ja vallandas tupest mõõga.

«Hoi-jee!» pistis horezmlase masseerija äkki säärase jõuga karjuma, et näis, nagu pressiks näkku valguv veri tal silmavalged lõhki.

Seda nõksu ei teadnud igaüks. Aga Sandžar mäletas seda. Nii tavatsesid teha vangistatud karakitailased, kes püüdsid terava, läbilõikava karjega valvureid kas või silmapilguks halvata.

Araablase käed värahtasid ainult viivuks, aga kohe kiskus horezmlane oma pea klammerduvast embusest vabaks! Horezmlase suust kostis sügav kergendusohe, ta surus küüned vastase karvasesse ihhu ja virutas araablase kogu jõust vaibale pikali.

«Jee-ee!» möirgasid pealtvaatajad. Flöödid pistsid luilama, kostsid kõmavad trummilöögid võitja tervituseks.

Sandžar naaldus väsinult siidpadjale.

«Tule siia, mu truu ori,» kutsus ta võitjat.

Rammumees ronis rammetult lähemale ja suudles vaipa sultani jalge ees.

«See võit andis kinnitust tähtede poolt ettemääratule, kinnitas meie suurejoonelisi kavatsusi. Andke talle halatt selga. Las meie tulevaste võitude täht. pidutseb koos meiega. Tema on meie peatse sõjakäigu kulu juba ette ära näidanud. Kes õpetas su välja, väärt rammumees?»

«Allah näeb, et kõigi reeglite ja oskuste eest ja oma keha valitsemise eest vaibal olen ma tänu võlgu targale ja auväärsele meistrile, sõnasele-tajale Anvarile.»

«Las võtab see tähetark, kes sinu kaudu on osanud ennustada meie tulevasi hiilgavaid võite,

83

koha sisse minu vägede peasalgas. Asugu ta selle džigiti asemele, kes minu ihukaitseväest minema kihutati pärast metshobuste jahti.»

Rammumehe tugev keha kivistus hirmust. Kiire liigutusega haaras sultan Kaimazi käest mõõga. Vahe terastera joonistas kaare... ja vaibale kukkus rammumehe verine pea. Õukondlased kangestusid.

«Aga nüüd tule sina minu juurde,» noogutas ta masseerijale, kes nii õnnestunult oli kavaldanud.

«Toppige ta ... tark suu kulda täis. Tema on selle heitluse tõeline võitja.» Isekeskis aga mee-liskles sultan: «Tähendab, et mitte jõud, vaid osavus ja kavalus peavad mu väge sel sõjakäigul juhtima.» Heitnud pilgu peata rammumehele, ütles ta: «Koristage see lollpea siit ära. Kuidas ta küll julges võõrast võitu omastada?» Sultan tõusis nagu mängeldes, sammus jõe kaldale, langetas oma paljakspöetud pea madalale ja hakkas rääkima: «Ma näen aina uusi linnu, ma näen, kuidas sõjaelevantide kullatud kihvad lömastavad mu vaenlasi. Kord ometi lähen ma läbi ilmamaa nagu kuulus Iskander Kakssarv, mu võidud jätavad varju kõik õigeusklike sõjakäigud India ja Bütsantsi vastu. Ma panen hea hulga riike hirmust võpatama. Ma saadan kiirkäskjalad kõigisse Horassaani linnadesse kuulutama üha uutest võitudest!... Las luilata sõjasarved, las kõliseda ratsude suurauad!»

Ja otsekui kauge kaja kõlas sultani selja tagant Kaimazi hääl:

Siis rivistuti üles, trummilöögikeeris
väed liikuma lõi kahes vaenuleeris.
Ei olnud trummid need, vaid kurja vaimu hüüded,
mis õhutasid üles kättemaksupüüded.
84
Lõi äkki luigatama kõikjal sõjasarvi,
et elavate kombel võitleks surnuparvi.
Ja vaikus mõõgateras, tolmas kogu maa —
mis raevust süttinud, see kustuda ei saa!. ..

Külalised läksid elevile. Siidist ja brokaadist halatid hakkasid sahisema, sõjariistad lõid kõlisema. Uut soosikut kiiva pilguga jälgiv vesiir hüüatas valjusti:

«Au meie sultanile!»

«Au talle!» kajas vaipadelt vastu.

«Au talle!»

Kaimaz tegi kummarduse. Et ennetada vesiiri ning esimesena pälvida käskija tähelepanu, jooksis ta lõkke juurest eemale ja hüppas sadulasse. Kaugel teistest ees kadus

ta ihukaitsjate hõredavõitu salgast ümbritsetuna pimedusse ja kihutas teed pidi Mervi poole.

Nii algas uus sõjakäik.

*   *   *

Kui Sandžar oma telki jõudis, viskas ta enda patjadele lösakile. Rind pakitses, jalad valutasid. Sultan käskis hõõruda oma ihu hea-lõhnaliste võietega ja saatis ihukaitseülema Adžapi järele. Ta silitas oma keha ja sirutas enda välja. Õndsas ootuses kustutas ta suure rasvalambi, kaks väiksemat sissekäigu juures aga jättis põlema.

... Tormakalt tõmbas Zeinab voodikatte pealt ja külmast kössitades mähkis keha teki sisse. Kihkjalt kerkis Sandžar talle vastu. Embas teda. Käsi libises mööda õlga, puudutas rindu ...

Äkki tõmbus sultani armiline nägu pinevile, silmis süttis must tuli. Sandžar rebis naisel halati ült ja heitis selle ta paremale käele, mis pigistas peos pistoda.

85

«Zeinab!» oigas sultan. «Minu Zeinab! Sa oled elus . . . Zeinab!»

Terariista hoidev käsi võpatas ja Zeinab laskus vaikides padjale.

«Zeinab! Kaunitar Zeinab! Las ma vaatan su nägu. Sa tulid ometi, Zeinab! Kui palju aastaid on mööda läinud?! Oeh, kuidas küll aastad kaovad! Nägu on närbunud, käed on lõdvad. Ja omaenda ihusoovidega pole lood enam korras,» lisas sultan ja heitis pilgu pistodale.

Värisev hääl vastas:

«Sa röövisid meilt kõik. Sa pole inimene, sa oled — saatan!»

«Ei, ma olen inimene, ja pealekauba veel sultan! Minu Zeinab, mu nooruse unistus,» sultan hakkas laegastes sorima ja naise jalge ette ehteid loopima. «Võta ja kaunista ennast. Pane end piduehtesse!. . .»

«Liiga hilja .. .»

«Ma tean küll. Aga ehi end sellegipoolest!» Sandžar hakkas naisele oma käega ehteid külge panema. «Liiga hilja . ..»

«Ära'nd räägi! Oot-oot! Võta see kuld ja need kalliskivid endale. Nad kõik on nüüd sinu omad, Zeinab! Minu nooruse unistus . . . Oo, kui kaunis sa oled! Kui sa vaid suudaksid minevikku unustada, Zeinab! Sa peaksid ju teadma, kui üksildane ma olen. üksildus põletab mu südant.»

«Mis üksildust sul olla saab? Ilmamaade valitsejat ümbritsevad ju alatasa sõjameeste salgad.»

«Saagiahned kaltsakad! Ei need mu üksildust leevenda. Pole enam sääraseid sõpru kui enne. Külm on! Üksildane süda tunneb end vaeslapsena vägeva Mervi lossis.»

86

«Miks sa irvitad mu üle?»

«Ole vait, mu Zeinab! Saatus ise on mulle õnneviivu kinkinud. Tule minu juurde. Ah, kui sa ainult võiksid ära unustada selle solvamise! Tore oleks teie kõigiga kord kokku saada: hõbesepp Aitakiga, Abu Muslimiga ja sinuga — esimese tähega minu taevas ... Paneksime saatuse ratsu traavima mööda kordaminekute teed!»

«Et asevalitseja Kumatš laimu maduussi valla päästaks? Kes siis soolaga haavu ravib! Hõbesepp Aitaki ja Muslimi tapmine on küüraka kätetöö. Aga kättemaksutund on ligidal ja karistaja käsi on juba tõstnud oma mõõga ta pea kohale!»

«Ei, Zeinab. Sõjamees ei täida oma kavatsust. Ta hukkub Samarkandi müüril... lahingu ajal. Karavanserai peremehe teenrid on juba niisutanud oma nooleotsi mürgikupatise pottides.»

«Mispärast sa sellega nii kaua viivitad?»

«Tema kaudu tahame teisi asjaosalisi teada saada .. . Sina olid mul juba teada, aga ma ei tahtnud sind häirida.»

«Ei,» hakkas Zeinab paluma, «sa ei lase seda sündida! ... Ma anun sind. Meie nooruse nimel, halasta noormehe peale, kes on sulle ihu ja hingega ustav! ...»

«Su huulte kroonlehed on hakanud mürki norutama. Sa ütled, et ta on ustav? ... Ei, ma olen näinud ta kätt mõõka haaramas. Nüüd tahtsin ma üksnes järele katsuda seda, mis mulle on ette kantud. Sellega, et käskisin luuletajannal oma telki tulla, sattusin ma kihvtise reetmise peale. Oo, neil seisab ees kibe tund! On ju Jagmur ühenduses vandeseltslase Tšepniga!»

«Nemad on sulle ustavad. Ma palun sult koigi nende nimel halastust! Sinu kätt juhib tihtilugu

87

võõra käe vari. Karda pigem Kumatši ja küürakat! ...»

«Ajalugu vajab tugevaid isiksusi,» vastas sultan, kes otsekui tahtis kinnitust leida oma sisimale otsustusele. «Kes mäletab veel pottseppa, kes Iskander Kakssarve ajal savi põletas?»

«Oh ei!» ajas Zeinab vastu. «Suurus — see pole sinu saatus. Ei, käskija, sina oled samasugune nagu kõik teised! Vaata,» ja Zeinab tõmbas oma halati rindade kohalt valla. Ja äkki lõi kitsal valgel peopesal läikima pronkstaldrik. «Ainult tühine mees võib naist sel moel teotada. Ole sa neetud, va mõrtsukas! Las närida su südant üksildus! Seisku su peatsi juures öösiti tapetute ja piinatute varjukarjad! Tilkugu su silmist verepisarad ...»

«Jää vait, neetud pidalitõbine! Ma teadsin ammu, et orjatari veri ei vaibu sinus eales. Võim aga saab üksnes tugeva osaks. Ja kui mina poleks oma võistlejaid hävitanud, siis oleksid nemad hävitanud minu.»

«Ole sa kolmekordselt neetud!»

«Hei, teie seal! Minu juurde!...»

Kohe jooksid sisse sõjamehed ja sõidult tagasipöördunud Kaimaz. Nad väänasid naisel käed selja taha.

«Keerake ta vaiba sisse ja visake jõkke!»

Zeinab rabeles nuuksudes vastu. Kaimaz tahtis talt kallihinnalised ehted ära rebida, aga Sandžar hoiatas:

«Mitte puutuda! Ta on selle au ära teeninud ...»

VIII. RATSUD NÄRIVAD SUURAUDU

Raba ja hukuta igaüht, kes ei painuta oma pead; saagu ta alandlikuks ja sõnakuulelikuks! ...

(Idamaisest muinasjutust.)

Amudarja möllavad lained peksid vastu järsku kallast, nad lõid laiali mustunud vetikakobaraid, pehkinud kõrkjapuhmaid ja hundipaju oksi. Üksteise järel sõitsid jõe äärde Horassaani sadakonnad kõrgete peenejalgsete nissa täkkude ja laiarindsete araabia ratsude seljas. Hobused ajasid koonud vee poole õieli, aga ratsamehed tõmbasid ohjad

pingumale, lastes kuumaksaetud ratsudel enne jahtuda. Tühi perv kõla.s sõjameeste hõigetest, hobuste norsatustest ja sõjariistade tärinast...

Luidete tagant ilmus nähtavale uus poolsada-kond. Ratsameeste pea kohal lehvis raskest siidist lipp — sultanite sultani lipp. Jagmur istus argamaki tõugu nobedal ratsul, kelle otsaesisel sätendas ere täheke. Mervi kasuksepa poolt pargitud pantrinahk rüütas kaunisti ta sihvakat keha. Noormehel oli peas kolme hanesulega kaunistatud kiiver; kaela ja alumist näopoolt kaitses väikestest raudrõngastest turvis; soomussärk oli pingul üle laia rinna, terasnaastud helkisid oma ühtlast ilu. Käsi varjasid käsivarreturvised, mis olid kinnitatud mädinahksete[1] rihmadega. Vase-

1 Mädinahk e. valgeparknahk — erilisel viisil pargitud nahk. — Tõlkijad.

mal puusal rippus pikk mõõk. Vöö vahel oli tal veel pistoda, mille käepide oli kitsesarvest — see oli õevase Adžapi kingitus. Päikesekiired mänglesid rihmaga sadula külge kinnitatud kilbil. Kilbi kõrval rippus tupp, täis pikki ja raskeid nooli. Sealsamas oli ka vibu. Jagmuri paremasse pihku oli surutud pikk oda, mida ehtis hobuse-karvadest tuust. Kõrge ja tugev hobu, täheke otsaesisel, näris kannatamatult suuraudu, ta otsekui nõudis ohjade lõdvemaks laskmist. Jag-mur silitas ta kaela, mis samuti oli turvistatud laiade läikivmustade raudnaastudega. Sultani ihukaitse relvastamisel oli arvestatud seda, et sõjamees võiks võidelda nii ratsa- kui ka jalaväelasena, ühele jõeäärsele künkale püstitas poolsadakond sultani telgi, ümberkaudsed kõrkja- ja okasmaltsatihnikud raiuti laias kaares maha.

Peagi ilmus ka sultan ise Kumatši, suurvesiiri ja Kaimazi saatel. Nende ees ratsutasid kaks sõdalast valgete araabia täkkude seljas. Valve-sadakond oli juba ümberkaudsesse rohtlasse laiali paisatud. Aga sultani selja taga ratsutas veel viis valitud sõjameest täies lahinguvalmiduses.

Sandžar hoidis peos sihvaka baktria täku ohje, peas oli sultanil õhuke turban. Punane poolpik-kade käistega halatt oli kaunistatud kuldtikan-diga. Sultan hüppas kergelt sadulast, astus telki ja laskus sügavaisse mõtteisse vajunult vaibale.

Pärast keskpäevapalvet hakkas malev üle jõe edasi liikuma. Jõe ületamine aga venis: ei jätkunud härjanahkseid moonakotte, parvi ega kõrkjamatte. Paljud sõjamehed sidusid oma sõjariistad sadula külge, haarasid hobusel

sabast kinni ja hakkasid ujudes jõge ületama. Tihtilugu puhkes kõrkjamattide pärast pisiriide ja sadakonnaülemad pidid tülitsejaid nuutidega laiali peksma.

Äkki ilmus jõekäänu tagant paat nähtavale. Ahtris seisis vanamees, kõrge papaaha peas, ja hoidis pika ridva abil paati voolus. Paarkümmend sõjameest võttis suuna paadi poole. Kuid tüürimees hakkas neid kartmatult eemale peletama. Kui sadakonnaülem talle nuudiga lajatas, haaras vanamees kirve.

«Olge te neetud!» karjus vanamees. «On teil sellest vähe, et mu kaks poega, oguusi, teie sultani kuulsuse eest võideldes hukka said!... Nüüd tahate mult veel mu viimast varanatukest riisuda. Eeh, mehed, mis te ometi teete!» hakkas vanamees paluma, kui nägi, et sõjamehed ta viljakotte vette viskavad ja sadakonnaülema hobust paati lükata püüavad.

«Kui su keel pillab veel kas või üheainsa tilga mürki meie valitseja peale, siis käsin ma selle astla su suust kõige juurtega välja kiskuda,» ähvardas sadakonnaülem ja juhtis paadi voolu sisse.

Amudarja pöörane keha jäi üha enam koorma all kössi. Äkki sööstis jõe peale tuul, keerutas üles sogased lained ja kattis ujujate peanupud vahutortidega. Kajakad hakkasid kaeblema ja visklesid siia-sinna. Must rongakari tiirles pervede kohal. Lained said aga aina jõudu juurde, nad peksid hobuste külgi ja pritsisid täis väsinud ning märgade loomade irevil koonudki. Kuid paljud sõjamehed olid juba vastaskaldale saanud ning hüppasid hobuste selga ja sundisid loomi traavima piki savist kallast, et nad külmast kangeks ei jääks.

91

Peagi algas üleüldine rivistumine. Kogunesid kümmekonnad, seati ritta sadakonnad. Tuhat-konnaülemad vehkisid muudkui piitsadega, et rivistumise kärarikkas käigus korda luua.

Sultan andis käsu telgid üles lüüa ja kaevata augud toidupadade jaoks. Sõjaväe kohal hakkasid keerlema sääseparved. Hobuste higilehk kandus kaugele. Igast kandist tuli aegamisi laagri poole toimekaid sitasitikaid, skarabeuseid.

Sellest kanti Sandžarile ette.

«Muistses Egiptuses pandi kullaläikelised skarabeused pühade kaitse-esemetena vaaraode muumiate sisse — südame asemele. Nad pidid õnne tooma,» vastas sultan suurvesiirile. «Kas jõe ületamisel ka palju mehi hukka sai?»

«Igast tuhatkonnast on oma kolm meest puudu.»

«Taevas räägib iseendale vastu. Skarabeuste näol saadab ta õnnemärke, aga samal ajal vähendab vägede hulka. Tõsi küll, omal ajal oli mu vägedel Pärsias ja kauges Süürias samamoodi kadusid, aga ometi võtsime ette tohutu pikki päevateekondi ja võitsime seejärel veel lahingudki... »

«Tänu Allahile on meie sultanit alati saatnud võidud. Ja seegi kord nagu alati paneb valitseja raamatukoguhoidja sõjakäikude raamatusse kirja uue võidu,» kostis vastu emiir Kumatš. «Meie vägede suga litsub Samarkandi rahva-rämpsu puruks nagu mõne roojase täi, kes kammile jääb.»

Sandžar kergitas kulmu ja ulatas Kaimazile tihedasti kokkurullitud käskkirja. Noormees luges selle läbi ja andis paberi vesiirile edasi. Samal ajal saatis ta Kumatšile ähmi täis pilgu. Otsekohe jõi Balhi emiir oma peekri tühjaks ja

92

osutas silmadega vesiirile. Sellega andis ta mõista, et nüüd on vaja valmistuda heitluseks selle õukonnavaidlustes kogenud sõnasõda-lasega ...

Vesiir lasi silmadel käskkirjast üle joosta, kangestus ootamatusest ja heitis pilgu Sandža-rile.

«Hei, valvemehed!» hüüatas sultan. «Öelge käskjalgadele, et nad kõik lähikondlased minu telki kokku ajaksid.»

IX. HIRMUÄRATAVA MERVI RASKE KÄSI

Suured seldžukiidid on pärit oguuside hulgast, kes olid kunagi Amudarja ja Sõrdarja alamjooksudele laiali puistunud. Pärast kauakestvaid võitlusi oma naabritega kindlustus

rändrahvas Mervis ja suuremas osas Kesk-Aasiast. Et oma jalgealust kindlustada, võtsid rohtlarüütlid vastu islami ja sattusid seega Meka käe alla. Paljude võitluste ja lahingute tulemusena võtsid nad üle muhameedlaste sõjakunsti; pärslastelt laenasid nad kultuuri. Seldžukiidid õppisid juhtima suurt ja laia riiki, mis XII sajandil rändrahva keskvõimu alla oli langenud. Nende võimualust maad asustasid erisugused rahvad, kes igaüks oli isemoodi häälestatud. Oli kunst neid kõiki ühele tahtele allutada: Bütsantsi pool tegi veel ilma omaaegse Rooma võimas vaim, rändrahvaste rännumaal, Taboristanisi, unistasid mitmed hõimud kättemaksust sugulasrahva ghasnilaste eest, kelle seldžukiidid olid äsja hävitanud.

Kolmanda suure seldžukiidi — sultan Sand-žari valitsemisajaks oli kogutud juba suuri kogemusi Doonau voogudest kuni India mägedeni laiuva riigi juhtimises. Järk-järgult muutusid

1 Taboristan — tähendab sõna-sõnalt rändlaagrite maad. — Tõlkijad.

rändrahva sõjakad pojad luksuse keskel paikseteks, nad jäljendasid Pärsia šahhe ja põlgasid ikka enam ära rohtlakombeid. Ulemseisus, keda ümbritsesid toredad ruumid, tohutu hulk teenreid ja noori haareminaisi, pidas sõjakäike tüütuks koormaks; nüüd eelistati lustipidusid, mitte enam sõjakunsti, nagu see oli olnud sultan Sandžari vanaisa Togrul-beki aegadel.

Juba ammu ei saavutanud võite mitte mõõga-mees lahinguväljal, vaid kavalpea sultanilossi vaibal: too oskas juhtida saatuse jõge talle endale kasulikku sängi. Riigivargad ja salariuk-lejad oskasid mõjutada sündmuste käiku, nad jälgisid teraselt, et mõni võõras kõblas sultani meeleolupõldu harima ei hakkaks.

Nagu kaks tohutut koletist ründasid Mervi lossi kaks erisugust soovi: ühe koletise saba pandi liikuma pärsia ülikute salaruumides, teine koletis oli türgi päritoluga. Need kaks mäslevat voolu olid sündinud juba sõjaka Togrul-beki ajal, hiljem aga pärandusid nad Melik-šahhile edasi; siis lõid nad sedavõrd lõkkele, et tõmbasid oma musta mängu kaasa šahhinna enese, kes oma mehe hukkumises kindlat osa etendas ...

Need kaks tulikuuma hoovust said kokku ka Sandžari trooni juures.

***

Vesiirid, emiirid, khaanid ja bekid olid telki istuma seatud ammu kehtestatud tava kohaselt: siin võeti arvesse ametit, aunimetust ja suguvõsa.

Samal ajal viibis sultan ise kõrvaltelgis kõige lähedasemate isikute ringis. Aga isegi nende keskel ei kõnelnud ta midagi nii ootamatu nõupidamise eesmärgist. Sandžar teadis, et pruugib

tal vaid midagi oma vastse otsuse kohta kogemata välja lobiseda, kui kaks voolu kokku põrkavad ja silmapilkselt tulesädemeid pilduma hakkavad.

Ruumi astus kõrgem riigiametnik ja teatas, et ülemkogu on kokku kutsutud.

Tähtsalt ja rahulikult, reetmata millegagi oma erutust, istus Sandžar vaipadega kaetud lavatsile ja oli ümbritsevatest otsekohe peajagu pikem. Veidi järele mõelnud, käskis ta vesiiril ette lugeda Samarkandi valitseja Arslan-khaani läkituse, mis oli nii väga tema tuju rikkunud. Käsi puusal, uuris Sandžar tähelepanelikult oma lähikondlasi. Vesiir tõusis püsti, kummardas ta ees ja hakkas paberit valjusti ette lugema:

«Tema majesteedile sultanite sultanile ustavalt ja aupaklikult Arslan-khaanilt. Teades Sinu kõige kõrgemat armulikkust minu vastu ja teades, et Sul on suur soov näha mind silmast silma, kuna keegi riigijuhi lähikondlaste, riigi ja usu tugede ning toetajate hulgast ei ole saavutanud Sinu ees niisugust seisundit nagu mina; teades seda suurt usaldust, mida sultanite sultan tunneb minu vaadete puhtuse ja tõemeele vastu ning hea oskuse vastu asju ajada, mis pole kellelegi saladuseks ega vaja seletusi — kõike seda teades, teatan ma Sulle, et Allahi ja minu teenrite abil, kes on kõikidesse asjadesse pühendatud ja kes kiiduväärsel kombel süvenevad minu käskudesse, on linnas taastatud rahu ja vaikus...

Kuulanud ära oma teenrite ja sugulaste teated rahumeelse olukorra taastamise kohta Samarkandis, mis on teoks saanud tänu Allahi tahtele, anname teada, et oleme võtnud kuulda kaine mõistuse häält kõigis selle varjundeis, ühtlasi

anname nõu võim uuesti meie kätte usaldada.

Samarkand ootab Sind ja valmistub õnneliku täheseisu tunnil sultanite sultanit täie austusega vastu võtma ... »

Mehed telgis läksid elevile ja hakkasid omavahel rääkima. Sandžar piidles oma khaane ja bekke veelgi pinevamalt. Turvistesse rüütatud sõjamehed sõnelesid valjuhäälselt oma jõhkral kombel ja täristasid sõjariistu. Aga Sandžar ei võtnud nende sõna kuulda, ta teadis, et tugevaid käsi ja teravaid mõõku läheb vaja üksnes lahinguväljal. Sultani võimukas käeviibe nõudis rahu.

«Allahi tahtel on meile ette näidatud kõige õiglasem lahendus. Aga me tahaksime teada saada, mida arvavad asjast meie lähikondlased! ... Sest on ju Allahi asemik maa peal[1] öelnud, et prohveti õpetuse levitamine on kõigi õigeusklike ühine asi.»

Suurvesiir sai aru, et sellega andis sultan märku jutuajamise alustamiseks. Aga kuna ta ei taibanud, kuhu sultan tegelikult tüürib, siis vastas ta põiklevalt:

«Ninasarviku nahk on kõva ja krobeline nagu puukoor — seda teavad kõik, kes kas või korra on Hindustanis käinud. Aga kui tõmmata ammu-keel parema kõrvani pingule, siis läbib nool ta naha tosina küünra tagant.»

Emiir Kumatš katkestas kõnelejat:

«Vesiir al-Fadhl — pikendagu Aillah ta elupäevi — tahab öelda: tark ei unusta, et šaakalgi muutub hädaohtlikuks, kui ta nahka noolega kriimustada!»

1 Allahi asemik maa peal — prohvet Muhamed. — Tõlkijad.

Vesiir kasutas oma vastase uisapäisa ütlemise otsekohe ära:

«Kangestugu lahinguväljal kiviks selle käsi, kes arvab, et suure Turaani sõjavägi suudab hakkama saada vaid tõpraga, kes enda peenra-maal rasva on söönud. Kas võidud Araabias ja Bütsantsis on meil siis meelest läinud?»

Aga ka asevalitseja Kumatš oli sõnavõitluses teravmeelne ja vilunud. Ta tõusis aeglaselt ja kohendas oma halati hõlmu, sellega võitis ta aega.

«Ma tahan öelda, et mäest allasööstvat tulvavett saab peatada, aga see pole jõukohane nõrgukesele, kes kannab Samarkandi nime! Sultanite sultan, ilmamaade käskija, ei võta oma sõnu tagasi. Sõjavägi on juba Amudarja teisel kaldal, ja see on, nagu mulle näib, selge tundemärk, et liisk on langenud. Ega me siis Samarkandi taeva tähtede soodsa seisu tõttu jõe ületamisel igast tuhatkonnast kolme meest ei kaotanud. Malev ihkab saaki. Ja ta saab selle!»

«Ilmamaade käskija ootab tarka otsust,» lisas vesiir, et kindlustada endale esimeses kahevõitluses võit. «Selleks, et midagi hullu korda saata, pole palju mõistust vaja. Mitte ahnepäitsude saagihimu ei tohi juhtida kõrgema kogu otsuseid, vaid riigitarkus, mis soodustaks suurte seldžukiidide riigi piiride laiendamist.»

«Aga kas ei õpetanud tark Nizam al-Mulk, et parem on muuta sõjameeste sadulapaunad raskeks vaenlaselt võetud kulla ja muu saagiga kui koormata maksudega Horassaani käsitöölisi ja maaharijaid.»

Vesiir teadis, et horassaanlaste raske seisukord teeb emiir Kumatšile muret, aga samas tahtis ta ka ise Samarkandist kasu lõigata. Suurvesiir

98

oli äsja ehitanud sellesse linna uusi vask-seppade poode, kust laekuvate tuludega kavatses osta uhke lossi hallipäise Kaspia rannal.

«Tõde, mille on kätte näidanud Melik-šahhi asevalitseja, on sama püha kui mistahes peatükk koraanist. Aga mina panen ette oinalt nahka mitte maha nülgida, vaid ta seljast lihtsalt villa pügada, et see tuleval aastal veel tihedam kasvaks. Meil ei tasu Samarkandi oma sõjakäiguga laostada, pigem võtkem talt suur lunaraha. Oo, suurematest suurim!» — vesiir kummardus ja pöördus sultani poole. «Isegi mägipantrid haaravad saaki üksnes nälja kustutamiseks, ülejäänud kitstuurid jätavad nad järgmise jahilkäiguni rasvuma. Ainult põlatud hundid kisuvad suure hulga saagiloomi lõhki, hullununa verest ja omaenda aplusest. Arslan-khaani läkituses lähtutakse pühast tarkusest.»

«Kellele on antud õigus sultanite sultani sõjamehi verest ja aplusest hullunud huntideks nimetada?» lõikas emiir Kumatš vahele. «Ära kuula teda, oo, võimas valitseja! Argus ise räägib vesiiri suu läbi. Kes tohib üldse päikesetaolist sultanit õpetada?! Argpüksid olgu põlatud!» hüüatas Kumatš ja langes sultani ette põlvili.

Sandžar puudutas armulikult oma käega ta pead.

«Uhked lahingulipud on lahti rullitud, mõõgad uljalt paljastatud!» jätkas Kumatš. «Ära lase ometi, tark sultan, tulevastel lahinguvõitudel juba praegu tiibu murda! Kas sinu lõvid ei vääri siis valjuhäälseid auavaldusi! Mida öeldaks selle peale Mekas ja Delhis? Mida mõeldaks Büt-santsis? Ei, suurte seldžukiidide mõõk pole veel nüriks läinud. Oo, suurematest suurim, ega sa

99

käsi ometi võidukuulsuse lahingulippu häbiga kokku rullida?»

Süngelt silmitses Sandžar telgi üleskergitatud uksekatte alt Amudarja jõge. Ta nägi, kuidas salkkond ratsamehi vanamehele paadi juures kallale kargas. Ta nägi kirve välgatust päikese käes.

«Oo, kõikvõimas taevas,» mõtles ta omaette, «sina üksi juhid saatust... Sinu kätes on meie kõigi pärisosa. Sinu orja süda lõhkeb targa otsuse otsinguil. Aga tige raevutunne ei anna mulle rahu. Magusad sõnad Samarkandi ärahävitamisest teevad raskeks mu käe, mis kipuks sõjaretke tühistama. Püha taevas, kingi mulle ometi õige otsus!»

Sandžar sai aru, et maaharijate ammune soov on lömastada raudkiivrites päid. Juba ammu tahavad nad, kas või sirbid käes, mässama hakata, sest nad teavad, kui kalliks läheb neile tohutu sõjaväe ülalpidamine. Emiir Kumatšil on õigus — al~Mulk oli ju õpetanud, kuidas sõjaväge röövretkede ja sõjakäikude abil ülal pidada, aga omamoodi on ka vesiiril õigus: kui me röövime Samarkandi paljaks, siis tähendaks see oina seljast naha nülgimist. Sandžar kattis käega oma silmad. Uks uus mõte ei andnud talle rahu.

«Kui ma oma väe Samarkandi peale paiskan, siis litsun lömaks mürgise karakurdi, kes on valmis pimedal ööl mu teki peale ronima ja mind salvama.» Sellest mõttest tõmbus sultanil nägu kaameks.

«Suurematest suurim!» jätkas vesiir ja väänas oma käsi. «Melik-šahh — teaduste ja käsitööoskuste külvaja, akadeemia rajaja ning kunstide kaitsja — on oma testamendis soovitanud alamatega

100

nõnda ümber käia, et neil oleks põhjust oma kaitsjat ülistada.» Siinkohal sai ta sultani huulte liikumise järgi aru, et too on juba mingisuguse otsuse vastu võtnud. Vesiir jäi vait.

Ka emiir Kumatš oli sellest aru saanud. Lootuses sultani tähelepanu pälvida, hakkas ta rääkima:

«Sõjakotkad puhastavad juba oma nokki. Nad lasevad su vaenlasel välja kogu vere ja rammu. Käsi vaid, kõikvõimas, ja su tublid tunatkonnad kirjutavad oma mõõkadega uue lehekülje su kuulsuse raamatusse. Käsi, ja me läheme su eest auga surma!»

Sandžar astus telgist välja. Ihukaitsjad hakkasid vaipu kokku rullima ja telke kokku panema. Vahtkond saduldas hobuseid ja laadis moona parvedele.

Künka kõrval lohus nülgis pantrinahaga ehitud sõjamees osavasti oinakeret, mis oli jalgupidi kaameli sadula külge riputatud. Sultan kääris käised üles, võttis Jagmuri käest noa, sidus oina kaelanaha kinni ja pani kõrkjaputke naha vahele. Siis hakkas ta ponnistustega puhuma. Vett täis hõbekauss käes, astus ligi vesiir al-Fadhl.

«Suurematest suurim!...»

«Kas ma olen su tahtmisest õigesti aru saanud, ainuvalitseja,» katkestas vesiiri emiir Kumatš ja osutas oinakerele, «et oinalt tuleb nahk maha nülgida? ...»

Suurvesiiri kahvatunud näole oli kirjutatud üksainuke soov — võita oma vastast. Ja ega ta andnudki oma salakavalale võistlejale järele.

«Mu käskija, hirmuäratava Mervi mõõgakuul-sus ei põhine ju ainuüksi hirmul,» lausus vesiir lipitsevalt. «Mervil on raske käsi, seda teatakse

101

nii seal, kus päike tõuseb, kui ka seal, kus ta loojub. Aga pea meeles muistset mõttetera: karda seda, kes sind kardab! . .. Horezmi rahvas on alati olnud su trooni tugi. Aga kas saavad need, kes elavad almustest, enam olla tugevaks toeks?»

«Al-Fadhl!» hüüdis vesiirile emiir Kumatš. «Mul on häbi sind kuulata. Argus on pimestanud su silmad. Mida sa ometi räägid? Sa tead ju, et kui krants on rasva läinud, siis kuulab ta jahil halvasti oma peremehe sõna. Arslan-khaan tahab Samarkandist uut Peikendi[8] teha, ta püstitab uusi, vägevamaid kindlusemüüre. Tugev kotkapoeg on jahimehe tugi, aga häda kütile, kui ta röövlinnu silmi õigel ajal nahk-kapuut-siga ei kata. Valitseja, ma kuulen su esivanemate, tublide oguuside häält: «Raba, röövi paljaks ja hävita igaüht, kes ei painuta oma pead, sunni ta allaheitlikuks ja sõnakuulelikuks!...»

«Kuid häda jõuetule, kelle maksukogujad ei suuda suurte lahingute eelõhtul koguda oma alamatelt peotäitki kuldmünte,» trumpas vesiir Kumatši üle.

Sandžar vaikis ja jätkas kõrkja abil rasvase oina naha vahele õhu puhumist. Järk-järgult hakkas õhk nahka lihast eraldama ...

Jagmur ei saanud oma silmi sultanilt lahti, ta imetles viimase rammu, osavust ja asjatundlikkust.

«Hoia,» käsutas sultan noort sõjameest.

---

[8] Peikend — tähtsamaid ja rikkamaid kaubalinnu Kesk-Aasias varasel keskajal. — *Autorid.*

Jagmur haaras osavasti kõrkjaputkest ja surus selle otsaaugu näpuga kinni. Higi norises Sandžari nägu pidi alla.

102

«Ega siis Melik-šahh sellepärast türgi tõugu orjale Anuš-Tegižile asevalitsejatiitlit ei kinkinud, et Samarkandist oma vaenlast teha,» kinnitas vesiir oma seisukohta.

Emiir trumpas ta omakorda üle: «Sina ülistad aina Samarkandi, aga unustad ära, et tihtilugu satub kuld, mis seaduse järgi peaks Mervi sõjameestele kuuluma, samarkandlaste paunadesse. Me nägime, kuidas ülendati näruse päritoluga isikut. Me näeme, kuidas ta nüüd kuritegelikult äraandmiseks valmistub. Meis peaksid lõõmama raev ja põlgus.»

«Jah, Arslan-khaan on oma läkituses üht-teist maha vaikinud,» ütles sultan, otsekui kuivi puid lõkkesse pildudes.

«Suurematest suurim, kõike, mida ma olen öelnud, võib linlaste tegudest välja lugeda. Aga vesiirid panevad mind imestama. Rahvas räägib ju, et käsi peseb kätt...»

«Ega sa ei tahtnud öelda, et mõlemad käed pesevad mu nägu?» kostis sultan vastu.

Vesiir kahvatas veelgi enam. Ta käsi kobas pistoda. Emiir Kumatši poolehoidjad tõmbusid üha tihedamini oma eestvedaja ümber koomale.

«Olgu taevas ise kohtumõistjaks, et sellel riigile raskel tunnil on mind juhtimas siirad soovid,» vastas vesiir. Aga ta mõistis niisama hästi kui kõik ümberseisjad, et ta on kahevõitluse kaotanud. Kuid ikkagi otsustas al-Fadhl võidelda lõpuni. «Ja kas pole siis Arslan-khaan järjepanu kolmkümmend aastat Mervi, sultani austamise pidustustele sõitnud ja iga kord heldelt riigikassat täitnud? Kas ta ei rooma siis trooni ees nagu hambutu kilpkonn, kes ei tea, kuidas tänada saatust, mis on tema suguvõsa Samarkandi valitseja ametisse pannud?»

103

«Kas sina, mu tubli vesiir, tahad nüüd, et mina Samarkandi vastukinke viiksin?» muiatas Sand-žar.

See muie meenutas vesiirile naeratust, mis tol ööl Murgabi jõe ääres langes sultani poolt osaks maadluse võitjale. Vesiir langes jahmunult põlvili.

«Au meie võitmatule valitsejale!» hüüatas emiir Kumatš.

«Au talle!» paiskus emiiri poolehoidjate üks-meelseist suist.

«Juhi meid!» sähvas sekka emiir Kumatš. «Samarkandi peale!»

«Juhi meid!» laulsid kaasa ta kannupoisid ja kümned mõõgad lõid päikese käes helkima.

Sandžar silmitses oma lähikondlasi vaikides. Ta tõstis käe. Sõjamehed rahunesid ja torkasid mõõgad tuppe.

«Mu südid sangarid! Täna sain ma, tänu taevale, teada mõtteid ja soove, mis täidavad teie vapraid südameid!»

«Au sulle, islami tugi!» hüüatas emiir Kumatš.

«Au sulle!» hüüdis kaasa Kaimaz.

«Au sulle!» kostis vaipade pealt.

Sultan tõstis käe taeva poole.

«Ma näen niigi, et olete mulle truud. Aga nüüd jahutage oma kuumavaid rindu Mervi viinapuuaedade mahlaga,» — sultan tõstis nikerdatud peekri kõrgele. Jälle lõid helama

vask ja hõbe, puuvaagnatel aurasid liharoad, mis olid vürtsitatud rikka ja kauge Armeenia mägirohtudega.

Vesiir tuli paaril korral telgist välja ja koo-ritas Amudarja poole. Mõlemal korral nägi ta, et väed jätkavad jõe ületamist. Liivaluidete tagant tuli nähtavale aina uusi ja uusi sada-ning tuhatkondi,

104

pealikutel käes rasked hobusesabast buntšukid[9].

«Allah olgu kiidetud!» muigas vesiir saladuslikult. «Sõjakäik toimub.»

«Minu isand,» hoiatas vesiiri küürakas, kes oli pea telgist välja pistnud, «olge ettevaatlik. Saagiahned emiirid sepitsevad sinu vastu räpast nou .. .»

«Mine ja hoia neil silm peal. Kanna mulle kõigest aegsasti ette . ..»

«Selge see, aga too pantrinahas sõjamees kipub mind segama.»

«Tean. Ma saadan ta jõge ületavate vägede juurde.»

' «Telgis on teile soomussärk valmis pandud. Ärge jätke rinda katmata.»

«Aitäh, oota mind siin ...»

«Pistrik notib faasaneid alati ühekaupa,» mõtiskles vesiir tigedalt, «aga ta kardab kallale tungida künnivarestele, kes teda terve karjaga vastu võtavad. Põlastusväärne karjapoiss Kumatš, sa arvad, et suutsid mu sadulast maha lüüa sellega, et kinkisid sultanile õnnetu noormehe, kel allakäinud, müüdava naise nägu peas?... Aga praegu teavad veel vähesed, mis sinul sultani vastu kavas on. Ma vannun, et sobival silmapilgul panen ma teile mõlemale mati. Ning timukas seob su jalgade otsa kotid, mis on näljaseid rotte täis!... Aga sina, jälk tainapea, kes sa ei näe oma veinipeekrist karvavõrdki kaugemale, murrad omaenda raudpeade sõjahüüu saatel kaela. Mine pealegi Samarkandi peale! Ja kui mina täna saingi lüüa, siis homme

105

läheb sinul toss välja. Pure aga pure Samarkandi! Küll näed, et tuum on mürgine. .. Kumatš, su armastatud Kumatš, unistab ju sinu troonist, sultan. Jah, mõistagi vaidlen ma vastu, aga selle vaidlemisega ma just tahangi meeli kihkvele ajada ja esile kutsuda sõjakäiku Samarkandi peale, sõjatee äärde on minu ärijuht juba kaubatelgid üles löönud. Riisutav vara voolab kokku minu keldritesse. Mitte sina ei nülginud kaameli sadula küljes rippuvalt oinalt nahka, mu süda aimab, et sa heidad selle oma sõjameeste jalge ette. Mina saavutan selle, mis ma tahan, või muidu pole mu nimi al-Fadhl.» Vesiir tõstis käed kirglikus palves taeva poole.

Samas hakkas röökima üks kaamel — kohale oli jõudnud voor tantsijannadega. Trummi-, simbli- ja tšangihelide saatel lõid erutatult tantsu noored paljad kehad. Adžap tardus graatsilises ja äraootavas tantsupoosis sultani ette. Kavalpea püüdis otsekui valitseja meeleolu järele katsuda ja salvas tolle südant magusa rubaiiga:

Kas tõesti ikka tuleb oma meheks hüüda
mul seda, kellel puudub oskus hellitada, püüda?
Mu kuumav suudlus on poolt kuningriiki väärt.
Ta selle muidu saab. Miks mind ei suudle nüüd ta?

Sandžari silmad välgatasid, käed murdsid aivaavilja jõuga puruks ja suure seldžukiidi näo üle libises kurblik naeratus, kui talle Zeinab meelde tuli. Sandžar viipas vesiiri

[9] Buntšuk — idamaise väejuhi, hiljem ka kasakahetmani võimusümbol. — *Tõlkijad.*

lähemale ja sosistas talle midagi kõrva. Adžapi erutus kasvas. Pärast seda mälestusväärset ööd polnud sultan neidu enam heidutanud, aga ikkagi oli käskinud Adžapil sõjakäigule kaasa tulla. Neiu jäi vait ja laskus vaibale.

106

Suurvesiir astus küüraka sõjamehe saatel telki.

«Tiiger lämmatab oma haardes hirve,» ütles sultan. «Aga hirv kisub maast lilli ja rohtu... Niisugune on taeva seadus ... Joo, kuupalge-line!» ulatas ta peekri Kaimazile ja vaatas pilkavalt suurvesiiri, kes ei suutnud oma kadedust varjata.

Sissekäigu juures sirutas end küürakas vaibal. Sandžar viipas peaga Adžapi poole ja lisas:

«Mu ustav teener, sinu innukus on ammugi pälvinud autasu. Ja täna, meie sõjakäigu alguse, puhul, tahan ma teha sulle kingituse. Võta ta endale!» ja pitserisõrmuste raskusest kooldunud sõrm osutas kahvatunud Adžapile. «Võta endale mu kõige etem kaunitar.»

Sandžar teadis, et lahingu eel tekitab ta helde-käelisus sõjameestes suuri lootusi. Telgisolijad said ta meeleolust aru.

«Au heldekäelisele ja võitmatule!» hüüatas emiir Kumatš.

«Au talle!»

Sultan vaikis. Ta teadis ka kolmandat saladust: emiir Kumatš vihkas Arslan-khaani ja lootis tolle surma korral oma vanemat poega Samarkandi valitsejaks upitada.

«Oo, sultanite sultan,» langes emiir Kumatš taas Sandžari jalge ette, olles tabanud endal käskija pilgu. «Räpased jätised on tõstnud käe sinu, pühamatest pühima vastu. Sinu nimi, sultan, on Sandžar — ja see tähendab meest, kes torkab odaga! Ainuüksi sinu nimi peab vaenlasele hirmu peale ajama ja uskmatuid nuhtlema! Elevant, kes on maitsnud kõrgema olendi verd, tuleb surmata. Ta kolju tuleb aega viitmata sauaga puruks lüüa.»

107

Sandžar ei pööranud sellele lipitsevale lalinale tähelepanu ja astus telgist välja. Amudarja poolt puhus jahe tuul. Kostis partide ja faasanite kaugeid häälitsusi. Teisel kaldal pildusid juba tuhanded lõkked sädemeid. Aga kõrkjastik kahi-ses endist viisi valvsalt ja tumedalt, kajakad nuuksusid hirmunult ja äraandlikud lained lak-satasid oma räpaseid peopesi vastu kaldajärsa-kuid. Teenrid olid juba vaibad telgist välja tassinud ja panid nende asemele patju maha. Lõkkesse visati juurde kuivi saksauulioksi.

Aga Sandžar vaatas veel kaua tumenenud taevast ja eredaid tähti ning mingi ärev peitmõte ei andnud talle rahu.

«Küll on taevas täna imeline!» ohkas ta ja kobas oma soomussärki halati all.

«Taevas läheb veel kaunimaks, kui temani küünivad Samarkandi tulekahjude leegid,» kostis vastu emiir Kumatš.

«Jagmur!» hõikas Sandžar oma ihukaitsjat. «Kus see sõjamees siis on?»

«Küllap ta ootab teie käskusid,» kostis Kai-maz, võtmata siniseks tõmbunud sõrme kõrkja-putkelt.

«Teda ei ole ju!...»

«Pantrinahas sõjameest ei ole tõepoolest,» kostis vesiir. «Ma saatsin ta jõge ületavate vägede juurde.» Ja otsekohe taipas vesiir, et oli jälle millegagi hakkama saanud, mis sultanile vastukarva käis.

Raskel ja otsusekindlal sammul astus Sandžar loomakere juurde ja puhus ühe hingetõmbega nii palju õhku oinale naha alla, et kogu nahk sedamaid liha küljest lahti tuli. Tugevad käed pöörasid kere naha seest välja ja heitsid libeda naha õukondlaste jalge ette ...

108

Kui Jagmur jõe äärest tagasi tuli, sai ta juhtunust teada. Erutatult käis ta kaua jõekaldal sin-na-tänna ning päris meeste käest teateid kadunud Adžapi kohta, õhtul leidis ta kõrkjatest raskesti läbipekstud oguusi. Poolelusa vanakese kõrval vedeles kirves. Õnnetu jutustas, et kui sõjamehed olid sadakonnaülema teisele kaldale toimetanud, andsid nad talle paadi tagasi ja aitasid tal oma kraami peale laadida. Aga just sel ajal oli väike salkkond sõimeldes paadi juurde tormanud.

«Sultani nimel! ...» oli küürakas teiste seast röögatanud nagu saatan.

«Olgu mu suguvõsa seitsmenda põlveni neetud, kui see hääl poleks mind vihast värisema pannud. Piisab mulle sellestki, et mu poeg sultani kuulsuse nimel hukka sai,» jutustas vanamees. «Oo, olgu neetud see verega tasutav maks, mida oguusid endi seast sõjamehi andes maksma peavad. Mu käsi haaras kirve järele. Veel üks silmapilk, ja küürakas oleks pooleks-raiutuna maha langenud. Aga äkki kattis pime-dik mu silmad ja ma leidsin end kõrkjapuhmast. Aga siiski on mul hästi meeles, et küürakal oli kaasas ilus neiu, valitseja raamatukoguhoidja tütar, kes mul kunagi oli lubanud lugeda suure Abu Ali ibn Sina raamatuid.»

Suur mure langes musta sõbana üle džigiti näo.

«Mu poeg, ära lase õnnetusel end murda, eks ole minagi hädasid tunda saanud,» ütles vanamees, «sest ega siis sultani hobuse kabi ainult sinu südant lömasta. Terve rahva raev koguneb oguuside südamesse. Kuula mu sõna,

110

džigitt: otsi üles kuulsa sangari Tšepni suguharu.»

«Sa tunned siis kõrgemeelset Tšepnid!» hüüdis Jagmur sõpra meenutades. «See on tõesti inimene, kes ligimest hätta ei jäta. Kindlasti sõidan ma tema juurde.»

«Saatku taevas sulle õnne ja edu!»

«Andku taevas sullegi ihurammu ja aidaku sind tapper õnne leidmisel ja rüvetatud au eest kätte-maksmisel.»

Vanamehe nägu tõmbus raevust mustaks ja ta sisistas läbi hammaste:

«Surm sultan Sandžarile!»

Jagmur võpatas. Vaatas ringi. Tal mõlkusid meeles meister Aitak, derviš Abu Muslim, Adžap, küürakas ... Tulid meelde sultani surmahirmus silmad... ja ta armiline nägu tapetud pantri kõrval. Mingi uus, rusuv tunne hakkas ta üle võimust võtma. Tahtmatult haaras ta käsi mõõga järele. Kuid ta huuled olid tugevasti kokku surutud, suu vaikis.

Jagmur hüppas sadulasse ja lasi hobusel üle jõe ujuda. Noormees suundus Tšepni leeri.

X. MUSTA LIPU ALL

Nool haavab keha, aga sõna — hinge.

...Sel ajal kui kullatud kupliga telgis elusa hirve nahka jagati, elas Horassaani sõjavägi oma seaduste ja tavade kohaselt. Tohutu suur ja paljudest suguharudest koosnev vägi oli nagu nälginud kiskja, valmis alla kugistama mistahes linna, rahva või kallisvara . . . Juba Nizam al-Mulk, Melik-šahhi asevalitseja, oli välja töötanud täiesti omaette võtted, kuidas taltsutada seda kohutavat metsalist, kes õgib ära suurema osa riigikassast. Tark riigimees oli noil ajul soovitanud Melik-šahhile sõjaväge mitte kauaks seisku jätta, vaid seda nagu rändrohutirtsuparve üha uutele saagiväljadele kupatada.

Nüüd nägi see õgardlik kiskja enda ees maiuspala, lasi nurru, limpsas keelt ja tundis juba ette oma suus rasvase saagi maiku, mille parem osa pidi jääma väepealikutele.

Oguusidel, sultani suguvendadel, oli sõjaväes eriline seisund, vaatamata sellele, et nende ja õukonnaülikute vahel valitses varjatud pinevus. Juba Melik-šahh oli tahtnud rohtlavendi pärsia-likku kultuuriringi tõmmata. Sel eesmärgil võeti nimekamast soost oguusi noori lossi teenima. Viisteist tuhat väljavalitud oguusi sõjameest moodustasid sõjaväe parima tuumiku. Nad võtsid

osa kõigist sultani sõjakäikudest. Karastatud rändrahvas andis vahvaid ja osavaid sõja-mehi. Trooni lähedal seisjad teadsid rohtla-meeste uhket iseloomu, ja ega ükski aukandja söandanud naljalt nende teele ette jääda. Vabad oguusid maksid iga auhaavamise eest kätte mõõgalöögiga. Araabia ja pärsia sugu väepealikud püüdsid sultani suguvendadest, valitseja järeleproovitud kaardiväest, kauges kaares mööda käia.

Samarkandi piiravas väeleeris olid oguusid endale teistest tuhatkondadest eraldatud asupaiga valinud, ühes kitsas nõos, mis oli keeva-lisi rohtlapoegi täis, leegitses säherdune hulk lõkkeid, et neid ei paistnud vähem olevat kui tähti taevas. Kuigi kõik lõkked olid ühesuurused, kehtisid iga lõkke ümber omad seadused.

Teistest eredamini põles Ongoni lõke. Eile, kui päike oli vaevalt odakõrgusele tõusnud, oli khaan oma teenritega rohtlasse ratsutanud. Neile sattus vastu väike salk karakitailasi. Sõjamehed said vahvasti madistada. Väeleeri toodi kaasa terve kotitäis inimpäid ja täna korraldas khaan Ongon eduka lahingu auks peo. Teenrid lõid üles tagavaratelgid ja laotasid maha kallid vaibad. Sõjamehed ja vahimehed tõid kohale nahkseid veinilähkreid, asetasid vaipadele hõbe-ning puunõusid. Et igasugused salakaebajad pidu ära ei rikuks, saatis Ongon käskjala sultani telgi juurde, et vesiiri ette hoiatada: oguusid tahavad enne homset Samarkandi ründamist taevale ohvri tuua.

Vaipadest veidi eemal oli maa sisse torgatud must lipp. Puuvarda kõrval maas mustas vilt-vaip.

Ongon näppis tigedalt oma häbemekarvu.

«Kus ta siis on?» röökis ta vahimeeste peale.

«Egas koera saa keegi väevõimuga jahile ajada!» vastas sadakonnaülem.

«Saab... kas või väevõimuga. Meie oleme ju selleks sultani lipu alla tulnud, et verega oma maksu maksta. Kas see siis Tšepnisse ei puutugi või? Või polegi tema sugupuu minu omast noorem? Ta peab minu, Ongoni sõna kuulama!»

«Jah, mu isand, aga Tšepni on jahile sõitnud ning enne päikese loojangut ei näe teda keegi.»

«Võta kolmkümmend sõjameest kaasa. Tuhnige kogu rohtla läbi ja ärge ilma selle närakata tagasi tulge. Kui te käsku ei täida, rändavad teie pead sellesse nahkkotti!» Ongon kissitas oma väikesi silmi rasvunud näos. «Ma tahan lõbutseda. Tulgu mu tänasele mõõgavõidule lisaks ka võit ühe põlastusväärse suguvõsa üle!» Ongon jõi kullatud veinipeekri tühjaks ja pühkis siidrätikuga huuli. «Mina teen oma kadunud vanaisa käsu järgi. Ma kägistan selle lurjuse omaenda kätega ja sunnin Tšepni suguvõsa neelama tolmu mu ratsu kapjade alt. Minge nüüd! Ja pidage meeles: terav kirves leiab kivi!»

Pidu oli täies hoos, kui sihvakas ratsamees pimedusest lõkke äärde ratsutas. Ta peas helkis kõrge, paabulinnusulgedega ehitud kiiver. Rinda kattis terassoomus, mis oli mädinahksete rihmadega ümber keha kinnitatud. Küljel rippus lai mõõk. Tulise täku silmad pildusid kõõrdpilke, loom ise tantsiskles liivasel maal.

«Au vägevatele oguusidele!» hõikas džigitt ja tõstis tervituseks parema käe.

«Au!» hüüdsid lõkke ääres istujad meeleldi vastu.

«Tule meie juurde!...»

«Tule parem siia! Meil on rasvasem oinas,»

114

kutsusid sõjamehed igalt poolt ratsameest pidu-söömale.

Taamalt ratsutas lõkke äärde veel mitu noort sõjameest, Tšepni nende hulgas. Peaaegu igaühel paistis sadula küljes olevat jahisaak. Sõjamehed hüppasid hobuste seljast ja haarasid täis-valatud veinipeekrid.

«Teie suurte võitude terviseks, vahvad oguu-sid!»

Lõkkevalgel tõsteti veinikarikad kõrgele.

«Au vaprale Džavaldurile!»

«Jätkugu tal sajaks aastaks rammu võitlustes ning teravat vaimu ja kindlat meelt vaidlustes!»

Sõjariistad hakkasid tärisema, sahisesid siid-rüüd.

Ainult Ongon ei tõstnud peekrit. Ta naeratas küll lahkesti, aga ta hinges kees raev. Käsi sirutus siiski veinipeekri järele, aga pigem oleks ta tahtnud pistoda tupest tõmmata. Olid ju Ongoni esiisad olnud suursugusemast ja rikkamast soost kui Džavalduri omad. Nende lamba- ja hobuse-karjad olid loendamatud. Aga haruharva oli tema suguvõsa liikmeid pidudel sääraste auavaldustega vastu võetud. Ongon vihkas Džavalduri ja Tšepnid nende südikuse, leidlikkuse ja vapruse pärast. Sellepärast, et sõjamehed austasid neid ja pidasid neist igati lugu. Aga kaua see nii enam ei kesta ... veel täna näitab ta neile põlas-tusväärsetele kerjustele koha kätte! Ongon silmitses musta lippu, mis raske pilverünkana rippus lõ.kete kohal ja vaid vaevu liikus tuule käes.

Tšepni oli veinist ja jahist üles köetud, ta istus lõkke äärde ja sõrmitses uljalt tšangi siidiseid keeli. Tema hääl oli laias rohtlas kaugele kuulda, kõlav'laul kandus sinna, kus kõrgusid Samarkandi sakilised müürid.

115

Sa meelsalt muudkui kuulad nüüd Rustami lugusid
sull' näib: kõik teised aralt võdistavad pugusid.
Kui Garšajepi kõrval võitles ta, siis juhtus, et
Rustamist kiidukuke õhku paiskas paharet
ja jõkke virutas siis mehikese, ai-ai-ai;
Humaanistki ta põgenes, seal nüpeldada sai.
Masenderaanis polluvahilt sai ta sugeda,

kuid üks on, kelle võite sa ei suudaks lugeda.
Vaid üks on võitmatu — väepealik Garšajep!
Suurt kiitust väärib üllas mees, kes iga võidu sepp;
On tunda saanud Hiinamaa ja Hindustan, Bütsants,
et Garšajep on meie meeste kõige kindlam kants...'

Tigedus moonutas Ongoni nägu. Laulus kuulis ta kõrv uusi solvanguid. Talle tundus, et Tšepni tahab talle meelde tuletada, et tema — suursuguse suguvõsa võsu — on alati teiste varju jäänud.

«Vannun oma mõõgatera nimel, et homme tuletame lahingus veel kord meelde muistsete pärimuslugude vapraid sõdalasi! Siis tahan ma meie rohtlalauludega teie vere uuesti keema ajada!» hüüdis Tšepni oguusidele.

«Kui palju maksad, nii palju lambasisikondi sööd,» pomises Ongon.

Kuigi see oli öeldud hästi tasa, kuulsid need, kes Tšepniga sama lõkke ääres istusid, ikkagi ta sõnu. Tšepni sõbrad muutusid valvsaks.

«Peremehe majas on penilgi lõvi südikust,» vastas Džavaldur.

«Teie suguvõsa pikka keelt teatakse lähedal ja kaugel,» salvas Ongon vastu. «Aga kas seda ka teatakse, et teil on vasika aru, mis ei pea lugu isadelt päritud seadustest? Vaadake sinna!» — ja Ongon viipas käega musta lipu poole.

116

Pidulised pöörasid päid.

«Mingu see, kellel on sündinud poeg, valge lipu alla, istugu valgele viltvaibale ja söögu valge oina liha,» vuristas Ongon. «Kas just nõnda pole meid õpetanud esivanemad, kes nüüd hauataguses maailmas edasi elavad? Ja kellel on tütar, see istugu punase lipu alla punase vildi peale ja söögu punase oina liha. — Aga see,» Ongon laksatas piitsaga lõkkesse, «kellel lapsi pole, mingu musta lipu alla musta vildi peale musta oina liha sööma! ...»

Kõik kangestusid. Sugenenud vaikuses oli kuulda, kuidas Samarkandi sepad sõjariistu taovad.

«Laul kiidab sangarit. Aga sel, kes naiste asjus meessoo väärikuse ära häbistab, ei jää muud üle kui laulda teiste vägitegudest. Ha-ha-haa!» pahvatas Ongon ja surus piitsavarre vastu külge.

Khaani naeru toetasid üksmeelselt ta sugulased ja lähikondlased.

Džavalduri sõjamehed kargasid püsti ja haarasid mõõkade järele, aga Tšepni peatas nad võimuka käeviipega.

«Ainult isade ja vanaisade seadused ning külalislahkuse kohus hoiavad mind tagasi sulle oma väärikust näitamast. Ometi teab igamees sinu suguharust, et ma olen andnud vande olla truu üheleainsale naisele, kes päästis lahingus mu elu. Ja igaüks teab, et see naine on nagu moo-ruspuu, mis marju ei kanna! ... On siis minu mehemeel selles süüdi, et ma ei saa teda edasi anda pärijale, kuna mul pole järeltulijaid?... Aga sina, alatu krants, saad veel näha, etjna võin oma meheväärikust igaühele mõõgaga tõestada. Kas sinul ongi seda väärikust? Eks lähme

117

siis lageda välja peale ja lahendame oma vaidluse, oda pihus. Tule välja, va šaakal!» — aukartustäratav pikakasvuline Džavaldur vahutas vihast.

[1] Gjaur — uskmatu, mittemuhameedlase halvustav nimetus — *Tõlkijad*

«Meie tubli Džavaldur! Pane sellele roojasele seale paras põõn. Vastasel korral vannume, et raiume ta ise ribadeks!» hakkasid sõjamehed käratsema.

Pidulised astusid kõrvale ja moodustasid sõõri, et kahevõitluseks plats puhtaks teha. Üks tapariistus sõjamees virutas piitsaga vastu maad.

«Tõesta sellele šaakalile, et me oskame oma au eest seista!»

Hallihabemeline Džavaldur, kes maa peal nii mõndagi oli näinud, vaatas vaikides oma vastast, käed selja taga.

«Maksa talle kätte, tubli Džavaldur! Ega sa ometi karda? Või on sul käsi rammetuks jäänud? Kui sa ise ei taha, siis lase meil! ...»

Oguuside tihe ring jäi äraootavalt vait. Keegi ei sekkunud vaidlusse, mille puhkemises olid lausa esivanemad süüdi.

Džavaldur silitas oma lopsakaid vuntse ja vaikis samuti. Keevaline Tšcpni haaras mõõga, aga vana armilise näoga sõdalane mõõtis teda sellise pilguga, et Tšepni otsekohe mõõga tuppe tagasi pani.

«Ma saan temaga ka ise arved õiendatud, aga ma hoian oma lööki õigeks ajaks ...»

«Ise sa ei taha ja mul ka ei luba,» Tšepni virutas lihakausi vastu maad. «Parem nälga surra kui süüa alatu mehe toitu!»

Ihukaitsjad kogunesid üha tihedamalt oma juhi ümber. Ereda lõkkeleegi paiste mängles nende tugevatel pronksikarva nägudel.

118

Ülekuue hõlmad valla, seisis Ongon vaiba peal ja ootas kallaletungi. Mõõk oli tal juba kahe kämbla jagu tupest tõmmatud.

«Tapa ta,» nõudis Tšepni, «või muidu ma lähen kõige oma džigittidega verejanuliste abhaaslaste poole üle. Annan oma kulla ja pea ristikandja hoole alla, langen preestri jalge ette. Džavaldur, maksa kätte! Või ma vannun, et võtan naiseks heledapäise gjauritütre[10]!» Tšepni sööstis äkki lõkke poole, mille ääres Ongon seisis, aga rühm džigitte vajus talle selga ja nad surusid sõjamehe vaiba peale istukile.

«Ongon!» pöördus Džavaldur khaani poole. «Sa söandasid häbistada Tšepnid, aga pea meeles, et meie kahevõitlus otsustab vaidluse. Jätan endale õiguse mõõgahoobiks.» Vanamees hüppas kergelt ihukaitsjate poolt kohaletoimetatud täku selga ja kadus pimedusse.

Ootamatult kostis ratsude norsatusi ja kabjaplaginat. Sõjamehed lõkke ääres muutusid valvsaks, hüppasid püsti ja haarasid sõjariistad.

Juba oligi Tšepni hakkamas. Käes vaikus tal haljas mõõk. Vahva sõdalase tuline sõjaratsu hüppas üle lõkke ja jäi musta lipu ette pidama. Noor oguus raius mõõgaga ja raske kangas kukkus kortskägarasse maha. Hullunud täkk sõtkus kapjadega musta siidi peal. Siid rebenes tükkideks.

«Oo, tume päev on langenud mu pea peale!» hüüdis Tšepni. «Mu kättemaks libises nagu nuga mööda konti alla. Aga ma vannun, et närin selle kondi omaenda hammastega puruks!»

«Sa oled raevust sõgedaks läinud,» pidurdas

119

teda Džavaldur. «Aga sõgedaga lilleõiest ei räägita! Saa ometi aru — ma oleksin ka ise ta nahast endale trumminaha teinud.»

---

[10] Katkend tadžiki-pärsia klassiku Firdausi (u. 940 — u. 1020) eeposest «Sahname». — *Tõlkijad.*

«Aga mis segas sind sellest kõrvitsast mahla välja laskmast? Mu süda oleks täitunud uhkusega, nähes, kuidas tubli Džavalduri mõõk õigluse jalule seab.»

«Kas on vaja valvsapilgulist tiigrit õrritada?»

«Mina näen siin vaid argust ja viletsat orja-meelt.»

«Jah, veremaks, mida nõuab meilt sisse sultan peatses lahingus, on ränk maks küll. Paljud oguusi perekonnad jäävad ilma ... karjaseta. Kas sa tahad tõesti, et ma nüüd, lahingu eel, viskaksin kondi kahe hundijahikoera vahele? Raev on pimestanud su silmad, Tšepni. Kannata veidi! Küll tuleb see päev ja tund, mil sa Ongoniga mõõgad ristad, nii et sädemed lendavad. Ja ka mina saan sellest rongapesast oma osa kätte...»

Kuulsad sõjamehed andsid ratsudele piitsa ja kappasid kaugemate lõkete äärde, kus teenrid juba ammu ootasid õhtusöögiks jahiloomade liha.

Rahutu oli ka Samarkandi kõrgete müüride taga. Sealt kostis üha valjemini sepaalasite ja vasarate kõlksumist. Meistrid tagusid aovalgeni sõjariistu. Selles tulise terase vastuhelas võis tabada läheneva võitluse ähvardavaid viise. Tuld polnud veel näha, aga südamed raudkesta all põlesid juba ja nõudsid uusi võite.

*   *   *

... Džavalduri ja Tšepni salk sattus pimeduse katte all Jagmuriga kokku.

«Kus on see Allahi poolt äraneetud küürakas? Mu mõõk otsib kaela, mida katkestada.»

120

«Küürakale liiga teha — see tähendaks vastuhakkamist sultani tahtele!» hoiatas Džavaldur.

«Lehmad joovad vett, aga vasikad nilpavad keelt. Kas sa ei arva, vahva Džavaldur, et meiegi, oguusid, oleme liiga kaua keelt nilbanud, samal ajal kui trooni ümber igasugused küürakad meie eluõnne pintslisse panevad?»

«Kuule nüüd, Tšepni, kes siis kepiga heina niidab! Pea meeles džigittidele antud tõotust. Igal asjal oma aeg.»

«Aga mul on meeles veel teinegi tõotus, mille andsin vaprale vägimehele rohtlas lõkke ääres. Sellest ajast peale olen teda oma verevennaks nimetanud, ütle, tubli Džavaldur, kas ma pean siis kõrvale jääma, kui mu vend vajab abi? Kui vaja, lähen ma kas või sultani enda vastu. Teavad ju kõik, et Tšepni on tõeline oguus ... Aga vabadus on oguusile kõige kallim vara ... Mu õpetaja ja relvavend, sina sea meie väesalgad Samarkandi ründamiseks valmis, aga meie otsime üles selle küüraka mürgimao. Kui küüraka kihvtihammas on puutunud kaunist Adžappi, siis maksavad meie mõõgad kõige eest kätte!»

Ratsamehed otsisid Adžappi ja küürakat peaaegu öö läbi. Alles enne koitu said nad teada laudnik Anvarilt, kes nüüd oli kaalukojaülema ametis, et küürakas oli pidanud väikese väesalga saatel üle Sõrdarja minema ja salakäiku-sid pidi Samarkandi tungima.

«Kui ma tema telkidest mööda hiilisin,» lisas Anvar saladuslikult, «kuulsin, kuidas küürakas õpetas kedagi nooleotsi mürgiga määrima . . . Küürakas rääkis tigedusega pantrinahas sõjamehest. Hoia end, džigitt! ...»

«Pidagu küürakas meeles,» ähvardas Tšepni, «et tema käekäik on mu mõõgateral.»

121

«Pea silmas veel sedagi, tubli Tšepni, et neid nooli, mis mürgiga kokku tehti, on ühe südame jaoks liiga palju. Nii et hoidke ennast! Karm saatus on teid kokku viinud, hoidku Allah surmalinnu must tiib teist eemal!»

«Anvar, sa omaaegne vahva landnik, ega sa meie eest midagi ei varja?»

«Ma oletan midagi, aga kardan, et teie võtaksite seda kindla pähe.»

«Räägi ära, lobamokalisi eitesid meie seas ju ei ole.»
«Hiljuti oli küürakal pikk jutuajamine sultaniga ... Aga mina juhtusin pealt kuulma, mis sultan rääkis oma endisele liignaisele Zeinabilc. Tolle jutu põhjal sain ma aru, et küürakas on sultanile ette kandnud mingisugusest oguuside tõotusest ja vandenõust.»
«Räägi parem Zeinabist!» katkestas Anvari Jagmur.
«Ei, räägi enne ettekandest,» nõudis Tšepni. «Räägi...»
«Kartke mürgiseid nooli,» lisas Anvar veel tasemini.
«Näita meile neid koeri, kes nurga tagant hammustavad!»
Ratsamehed tegid kaare ümber sõjaleeri ja peatusid ühe telgi juures, kus oinakeret tükkideks lõigati. Katla juures askeldas kolm meest. Tšepni ja Jagmur tundis neis ära karavanserai peremehe teenrid.
«Hoidke end emiir Kumatši eest,» sosistas Anvar. «Ta tahab oguuse sultaniga tülli ajada.»
«Las vaatab meile näkku, küll ta siis taipab, mis puust mehi me oleme,» vastas Tšepni vihaselt.
Aga Jagmur kibeles teist asja teada saama.

«Auväärne Anvar tahtis ka Zeinabist rääkida. Kas julges see naine Adžapi asemel sultani juurde minna, et temast meheramm välja võtta?» küsis Jagmur ja astus kaaluülemale päris ligi.
«Vaat mis, sultan nägi vaese Zeinabi kavaluse läbi. Naine visati jõkke ...»
«Surm sultan Sandžarile!» sajatas Tšepni ägades.
Jagmur kiristas hambaid.
Ratsud sööstsid paigalt ja kadusid kaldatih-nikusse.
«Džigitid, hoidke end mürgiste noolte eest,» kostis veel hääl kõrkjapuhmast. «Kaitsku teid Allah!...»

XI. TURU SEADUSED

Samarkand — sa ilmamaade ehe ...
(ühest idamaa laulust.)

Pärast Melik-šahhi, üht XII sajandi vägevamat valitsejat, kes omal ajal oli vallutanud kõik maad Pamiiri mägede ja Vahemere vahel, algasid seldžukiidide riigis rahutused. Paljud emii-rid ja khaanid tahtsid nüüd saada iseseisvaks. Nad keeldusid makse maksmast ja sõjaväge meeste, hobuste ning toidumoonaga varustamast. Sultanite sultani võim kahanes kokku ja tuhmus. Selleks ajaks olid ka ismailiidid käbe-damini tegutsema hakanud. Nende ülbusel polnud piiri: üks ismailiidiordu ninamehi Abd al-Malik-Attaš oli vallutanud Dizkuhi, Melik-šahhi poolt ehitatud lossi, ja ähvardas oma vägedega riigi pealinna. Seldžukiidid piirasid Dizkuhi kindluselossi mitu aastat, ent ikka edutult. Horassaanlastel aga segas selle vaenlasega lõplikult arveid õiendamast sõda ristirüüt-litega, kes tol ajal juba nagu metsalised rüüsta-sid Vahemere Aasia-poolset rannikut ja saatsid suuri kaubalaadungeid üle mere täitmatusse Euroopasse.
Ismailiidid kasutasid tekkinud olukorra ära ja muutusid veelgi jultunumateks. Kus äraostmise

ja mürgi abil, kus jälle pistoda ja salakaebuse abil — kindlustasid nad üha oma seisukohti ja ühtlasi võimu. Aga ootamatult kerkis nende teele säärane suur takistus, nagu sultan Sandžar, kes oskas seldžukiidide suurriigi killustamise katseid julmalt maha suruda. Aga tolm leiab alati prao. Ja nii nagu lehetäid noore viirpuu vaatidele ronivad, nii vajusid ismailiidid peale noorele Horezmile, mille emiirid haudusid mõtteid, kuidas Mervi tiiva alt välja saada ja iseseisvust saavutada.

Aga sultani nuuskurid jälgisid tähelepanelikult alamaid, kelle hulgas oli puhkenud võitlus võimu pärast, — iseäranis vaimulikke ja väepealikute ringkondi. Nii et pruukis vaid nende keskele tüliõun visata, kui juba raevukosk kõik tammid minema pühkis.

Salakavalatel ja käbedatel ismailiitidel olid hästi teada meeleolud Samarkandis ja Mervi lossis.

***

... Samarkand. Sellest linnast räägiti Idamail lausa legende. Ta rikkusest oldi vaimustatud Delhis, Mekas ja Konstantinoopolis. Kullast, mis oli peidetud samarkandlaste rautatud kirstudesse, unistati Hiinas ja teisteski vägevates riikides.

«See kant on rikas kõige poolest: siin on küllaga leiba, veini, puuvilju, linde ja igasugust liha; lambad on siin pirakad ja piraka sabaga; mõne oina saba kaalub oma kakskümmend naela — nii palju, et inimene suudab seda vaevu ühes käes hoida. Ja neid lambaid on nõnda palju ja nad on nõnda odavad, et isegi siis, kui valit-

seja kõige oma sõjaväega seal viibis, ei maksnud lambapaar enam kui ühe tukati... Leib on nii odav, et odavamat ei saa ollagi, ja riisil pole otsa ega äärt...» nii kirjutasid «ilmamaade ehtest» tolle aja maateadlased.

Samarkand oli ehitatud samal viisil nagu paljud teised idamaa linnad. Linna südames oli tohutu kants, mille müürid olid ligipääsmatud ja mille väravad olid paksude raudplaatidega üle taotud. Umber emiirilossi olid kobaras koos aukandjate majad. Kõike seda kaitsesid vahtkonnad, kelle vaprus oli lahinguis järele katsutud ja kelle armuheitmatut ja äraostmatut meelt ülistasid idamaised luuletajad. Aga kaugemal, kanali teisel kaldal, paiknesid käsitöölised ja mošeeteenijad, seal oli ka vabakslastud orjade räpaseid hurtsikuid ja turge, mida luuletajad niisama eredasti ülistasid nagu emiiri vahtkonna armuheitmatut ja äraostmatut meeltki.

Pühal reedel mühisesid Samarkandi turud nagu ikka merena. Sel päeval oli läbi Araali väravate palju uut kaupa toodud.

«Samarkandi rahvas on ilmamaade parima linna rahvas!» karjusid kuulutajad tänavatel, väljakutel ja turuplatsidel. «Kuulake ja ärge öelge pärast, et te pole kuulnud! Täna tuli turgudele bulgarite maalt soobli- ja oravanahku, mett, metspähkleid, slaavi orje ja orjatare, liimi, kalahambaid, ambrat, jahikulle ja kuiva kase-puitu! ... Kiirusta turule, kuulsa Samarkandi rahvas! Tulge aga turule ja ärge öelge, et te pole kuulnud!»

Kuulutajad olid hommikust peale oma hääled ära karjunud, ka turuvanemad olid lettide ja varjualuste jagamisest ning kaupmeestele karavan-seraides paremate kohtade kinnipidamisest

väsinud. Vabakslastud orjad ei jõudnud kõrbest küllalt palju saksauulihagu vedada. Teemaja oli külaliste jaoks kõik paremad lambad ära ostnud. Siinsamas pingutasid köietantsijad oma köisi, maadlejad panid maadlusvaipu maha, habemeajajad ja tohtrid laotasid mustriliste linade peale oma tööriistu ...

[1] Avaarid — Sise-Aasiast pärinevad, peamiselt türgi-tatari keeli kõnelevad rändkarjakasvatajate hõimud. — ***Tõlkijad.***

Peaturg lausa kees. Ainult küürakas, kes aina Allahi ja ta prohvetite nimesid kiitis ning keda Samarkandis nukuteatri peremeheks ja turusea-duste tundjaks ning seletajaks peeti, jõi rahumeeli teed. Kuigi oli kätte jõudnud tund, mil eesliajajad aedviljamüüjatelt esimesed mündid kauba kohaletoimetamise eest kätte said, lõpetas al-Hazari häirimatult oma hommikusöögi ja kiitis peremeest hüva leiva eest. Ta jäi rahulikuks ka siis, kui pime derviš, kel teravatipuline valge lindiga müts peas, ulatas talle piaali, mille põhja külge oli kleebitud hašišikuulike — märk, mis kinnitas valmismõeldud kava. Alles siis, kui rahvahulk oli tunginud läbi mošeemüüri raiutud värava, pani nukunäitaja toidujäänused kotti ja läks väikesele väljakule emiirilossi ees.

Rahvast tuli trobikonniti aina juurde. Samar-kandlased karjusid ja nõudsid, et loss nende esindajad ära kuulaks. Kui sõjariistus avaar1 neid mõõgaga ähvardama hakkas, kiskus rahvahulk lasipuu lahti ja hakkas selle jämeda palgiotsaga väravat rammima. Lossimüüri taga satuti ärevusse. Mõne aja pärast kihutasid lossist välja ratsamehed ja võtsid suuna eri linnajagudesse.

«Õigeusklikud!» kutsus rahvast üles pime der-

127

viš, kes küürakale nukuteatri peremehele kuulikesega piaali oli andnud. «Kes teist ei teaks, et Kaaba ümbrismüüride neljas nurgas on igaühes aken, millesse on pandud klaas... Sest prohveti püha paika peab näha saama igaüks, kes on otsustanud end mammonast lahti öelda. Kes ei teaks, et Kaaba müürid on kuldkirjadega kaetud? ... Kes ei teaks, et Kaaba pühal kivil enesel on Aabrami jalajäljed? ... Tumedad jõud uuristavad rahva hinge nende läbi, kes on õigest usust lahti öelnud ja on oma ihu ja hinge saatanale müünud. Iga muhameedlane peab jätma maapinnale oma jalajäljed, nii nagu Aabram jättis oma jäljed prohveti kivisse! Aga seal, los-simüüri taga, suruvad aukandjad mulda kuritegelikke jälgi. Seal müüakse oma hing saatanale! ... Kes loeks mulle koraanist mõne lõigu, mis lubaks muhameedlasel veini juua? Kes ütleks mulle kas või ühe Muhamedi käsukirja, mis seaks patuse käsitööliste gildi etteotsa? Muhameedlased! Aeg on õiglus jalule seada! Saagu Arslan-khaanis kehastunud saatan väärilise karistuse osaliseks!» Sauaga viibutades suundus derviš lossivärava juurde ja kõpsis kaua vastu väravat.

«Hei, patusigitised!» karjus derviš. «Kui te ei taha põrgutules põleda, siis ärge müüge oma hingi saatanale! Lööge väravad valla ja astuge ühte rivvi tublide samarkandlastega! Pöörake oma sõjariistad nende vastu, kes täna öösel tapsid ühe Samarkandi kõige pühamatest meestest. Surm Arslan-khaanile! Söögu pidalitõbi sootuks ära ta ihu, mis niigi on liiderlikkusest halvatud! ...»

«Teeme lossi maatasa!» karjusid turukaltsa-kad, kes olid enda hašišist segaseks suitsetanud.

128

«Ta ei taha rahva saadikuid vastu võtta ja raiskab teie raha oma liignaiste peale!» röökis derviš ja vehkis sauaga.

«Me nõuame tõde ja õigust!» toetasid teda pakikandjad ning pildusid vastu lossiväravat kive ja kõiksugust prahti.

Kui lossimüüri ääres kisa tõusis, lõi turgki kihevile. Paljud kaupmehed ja käsitöölised olid juba ammust aega rahulolematud suurte maksude ja andamite pärast; neid ärritas pillerkaari-tamine seal kõrge kivimüüri taga. Pakikandjaid toetasid turukaltsakad. Juba õhtu eel liikus linnas nugade ja kirvestega relvastatud jõuke. Öösel riisuti tühjaks põhjamaa kaupmeeste poed ja karavanseraid, kus hoiti Araali mere tagant tulnud kaupa.

Kulutulena levis kõigis linnajagudes teade sellest, et Samarkandi valitseja Nasra, haige Arslan-khaani poeg, on tapetud. Kohe algasid väljakutel ja tänavatel rahutused: linlased tungisid vahtkondadele kallale, kuhjasid linnaväravate ette kivitõkkeid, haarasid enda kätte moo-nakeldrid ja sõjariistalaod, keeldusid makse maksmast ning valmistusid piiramiseks.

Kogu selle päeva oli küürakas mööda saatnud turul ja samarkandlaste jutud teraselt kõrva taha pannud. Aga hilja õhtul keeras nukuteatri peremees oma sirmi kokku, pistis nukud vanasse pauna ja sammus ühte kaugemasse linnajakku, kus teda juba oodati.

«Mu õpetaja, te olete elus ja terve?! Ma olin teie pärast väga mures,» võttis Adžap küüraka värisevi hääli vastu.

«Mu tütar, Allah on võtnud õnnistada meie kõrgemeelset ettevõtmist. See, mis ismailiitide lossis sepitsetud, on nüüd linnamüüride vahel

129

valla puhkemas. Surmaingel Azrail on lossi lävele ilmunud ja Arslan-khaani poja hing puhkab nüüd juba taevase valitseja aedades,» vastas nukuperemees, võttis seljast räbaldunud halati ja istus kolde äärde, kus miilasid söed. «Tõenäoliselt läheme peagi kõigekõrgema tahtel siit linnast rohtlasse, et seal lõpule viia oma õiglast ettevõtmist. Me sõidame mägioguuside juurde, et oma õpetust nende hulgas levitada. Sest peab ju iga muhameedlane mõtlema selle peale, kuidas laiendada püha islami mõjupiire. Aga Samarkandis pole meil enam midagi teha. Siin läheb kõik nõnda, nagu meie oleme kavatsenud. Ja varsti kaotab su-ltan Sandžar siin üsna palju verd ning annab meile seega võimaluse veelgi tugevamaks muutuda.»

«Mu õpetaja, ma olen kuulnud, et mägioguu-sid on sedavõrd tumedad, et tallavad Allahi kingitud õpetuse jalgade alla ning kummardavad vaid päikest, nuga ja mõõka.»

«Nihuta toit mulle lähemale ning istu minu kõrvale. Sest peab ju igaüks, kes tööd on teinud, taastama oma kadunud ihurammu. Ma olen nii näljane, et olen valmis terve oina kinni pistma, et vaigistada kõhu korisemist.»

Küürakas laskus viltvaibale, pistis käe sügavale puukaussi ja asus siis pruunide hambatüü-gastega järama vintsket ning soonilist lambaliha. Pimedas toas ilmus nähtavale nõtke, valges rüüs naisekuju. Adžap pani küüraka ette kimbu lõhnarikkaid maitserohtusid.

«Ega siis Allah ühe päevaga maailma löönud. Meiegi kõrgemeelses ettevõtmises, mutütar, on vaja tohutut kannatust. Muutub ju kõige metsikumgi hobu asjatundliku sissesõitja käes sõnakuulelikuks. Pea meeles: olgu oguusid kuitahes

130

metsikud — meie viskame neile oma õpetuse lingu ikkagi kaela. Niisugune on juba meie ismailiitide ordu eesmärk. Kas sa oled ka mõne vastse lugulaulu kirjutanud? Eilsed luulelood olid sul nii toredad ja nakatavad, et pakikandjad tormasid pärast nende ettelugemist liigkasuvõtjaid läbi kolkima. Mina ise viskasin varvast nii ruttu kui sain, et mitte vastu vahtimist saada. Täna maksti mulle etenduse eest head raha. Võta need mündid ja tee homme lõunaks midagi head ja paremat.»

«Õp3etaja, ma kardan kangesti hakata oguuside seas muhameedluse seemneid külvama. Räägitakse, et nad lohistavad kõiki, kes tahavad neid islami usku pöörata, oma kodadest jalgupidi välja. Ja need, kes julgevad vastu hakata, raiutakse silma pilgutamata neljaks tükiks. Nad vihkavad muhameedlasi nagu kõige kurjemaid vaenlasi.»

«Kui Muhamed kõrbest tagasi tuli, kohtas ta Mediinas üht teekäijat. Muhamed küsis ta käest, mis rahvas see linnas elab? Too vastas, et seal elavad puha röövlid... Aga teine teekäija kinnitas, et kõik linna asukad on lausa taevainglid. Siis kohtas ta kolmandatki teekäijat, kes arutas nõnda: Mediinas on nii halbu kui ka häid inimesi. Mu tütar, maailmas on nii arukaid elukaid, libedaid kalu kui ka jumalikke liblikaid. Ja kes võikski ühe või teise käitumist hukka mõista, kui prohvet ise, kes kolme eriarvamust kuulis, neist ühtegi hukka ei mõistnud. Mu tütar, täna ma nägin, kui raske on meie ordul tugevdada usku ismailiitide ainuõigesse ja Allahi poolt õnnistatud õpetusse. See, kes käib meie rada, satub otsejoones paradiisiaedadesse. Tea siis, kallis tütar, et kui üks oguus püüab islamile vastu

seista, siis teine võtab selle rõõmuga omaks. Isegi Togrul-bekk, Melik-šahh ja sultan Sandžar on maani kummardanud kõigekõrgema taeva ees! Aga nemad on ju ka oguusid.

Me peame olema ettevaatlikud nagu leopard jahil. Me ei väsi kogumast vilju meie ordu ja tema ustavate teenrite hüveks.» Al-Hazari jõi savikannust puu-viljavett ja mälus kaua kuivatatud datleid.

Siis pöördus küürakas soosival ilmel uuesti Adžapi poole:

«Küllap olid sa eile õige kohkunud, kui said teada, et sultan su minule, ismailüdile, kingib? Küllap vaevasid su pead halvad eelaimused, kuni sa viimaks teada said, et meie ordu liikmed olid otsustanud kuulsa õukonnalauljatari Sand-žari räpaste sepitsuste meelevallast päästa? Õiglus — see on kõige kõrgem eesmärk, millest meie ordu juhindub. Olid ju ismailiidid ustavate meeste kaudu sultanit vargsel ja kavalal viisil kehutanud sind just minule kinkima, et sultan sellega sulle otsekui kätte maksaks Zeinabi teo eest. Seda oli üpris raske korda saata. Oh, kui raske on küll kogu me elu!... Ja sina, mu tütar, räägid õigust, e-t vaeste rändkarjustegagi on ränk võidelda. Aga tänased Samarkandi sündmused on meile võidulipu juba kätte toonud.»

«Õpetaja, mul on hirm! ... Sa rääkisid püha õpetuse eest peetavast võitlusest. Aga seda peetakse nii julmal viisil. Kas ongi vaja säärast õpetust, mis toob kaasa nii kohutava vägivalla?»

«Armas laps, sa räägid lausa lubamatut juttu! Ma käsin sul homme hommikupalvusel teha viis korda enam kummardusi kui tavaliselt. Et Allah ei laseks oma viha su peale langeda säherduse rumala ja hädaohtliku mõtte pärast. Mu tütar, pea meeles nüüd ja igavesti: inimesed — see on

132

kari!... Neile on hädasti vaja karjast. Just meie ordu peab seda karja karjatama. Me ei taha kasutada julmi võtteid. Need inimesed, kes meile ei taha teed anda, ise lihtsalt sunnivad meid karme võitlusvahendeid tarvitusele võtma. Aga peamine meie ettevõtmises on — pöörata juhtoinad teelt kõrvale, sest kui juhtoinas hüppab jõkke, mis lahutab patust maad paradiisist, siis tormab lambakari talle ise järele. Me kõigutame seldžukiidide alustugesid ja haarame võimu enda kätte. Sa räägid, et see on julm? Aga kas vaene Zeinab, kes enda teie armastusele ohvriks tõi, tõepoolest pälvis nii jubedat saatust? Murgabi uputati suurepäraseim naine... sultani endine armastus. Kärbugu alatul sultanil käed otsast! Kas tead, mil viisil sultan sind veel sõnakuulmatuse eest piinata tahtis? Kui vapper Jagmur sellest teada sai, palus ta põlvili sind sellest hädast päästa .. .»

«Kui veidrad on saatuse teed! Veel eile tahtis Jagmur sulle, õpetaja, meister Aitaki eest kätte maksta, aga täna hoiab saatuseratsu oma nina teise tuule poole,» kostis Adžap vastu ja pigistas peos sedasama pistoda, mille ta ise oli kord kinkinud Jagmurile, kui oli lähetanud noormehe Amulist Mervi teatama mässust Samarkandis.

«Saatuse sõrmel on palju sõrmuseid. On õige küll, et Jagmur tahtis mulle meister Aitaki eest kätte maksta. Aga kui vapper noormees sai tõtt teada, siis pöördus ta viha sultani vastu. Sellepärast uputaski salakaval sultan Zeinabi, et too teadis, kes oli tapnud ta võistleja, kes samuti Horassaani sultani troonile pürgis. Kõigest sellest sai Jagmur teada alles pärast seda, kui oli juba mõõga mu pea kohale tõstnud... Mul ei jäänud muud üle, kui tõestada oma ustavust, ja

134

nii ma otsustasingi oma orduvendade kaudu sinu ära päästa. Vaat sedasi, mu kulla Adžap, sattusidki sa ohutusse paika.»

«Sellest kõigest on raske aru saada,» ütles Adžap viivu aja pärast, «ja kui sinu käes poleks olnud pistoda, mille ma ise Jagmurile kinkisin, oleks mul raske su tegusid õigeks pidada ...»

«Sa oled elus ja terve — see on minu sõnade kõige parem tõendus. Aga sa oleksid võinud nagu Zeinab, kivi kaelas, Murgabi põhjas olla.»

«Aga kuidas elab mu isa?»

«Sa peaksid, kaunis Adžap, saatma hüvale raamatukoguhoidjale kirja ja jutustama talle meie ordu abist ning sellest, et oled elus ja terve. Las kutsub su isa oma palvetes taevast üles kättemaksuks, mille ma olen valmis omaenda käega korda saatma.»

«Kuidas siis nii! Sa oled ju nii kaua aastaid sultanit teeninud?»

«Üksnes raamatukogu seinad, mille vahel me sinu isaga võisime avameelsed olla, teavad tõtt. Ma olen tähele pannud, et sa kardad vaadata mu moonutatud keha, mis kunagi oli niisama sihvakas ja tugev kui džigitt Jagmuri oma. Minu nina on lömmi löödud .. . Ma olen kõver ja küürakas. Ükskord lõikas timukas mul kannakõõlu-sed läbi ja puistas sellesse ihuprakku peeneks-lõigatud hobusekarvu, et ma ainult kikivarvul käia saaksin. Ma tean, kelle tegu see oli... Sellest ajast peale haungi ma kättemaksu Sandža-rile, kes mu timuka meelevalla alla heitis. Mu keha moonutati sellepärast, et ma teenin ismai-liitide ordut.»

«Aga mispärast sa siis praegu Samarkandis oled?»

«Sultan saatis mu siia nuuskima ... Ja ennäe,

135

küürakas nukunäitaja, kes tunneb ka turuseadusi suurepäraselt, puhub sädemed lõkkeleegiks, mis haarab kogu linna. Ja kui hästi aitavad sellele kaasa sinu lugulaulud ja näitemängud, mis on läbi imbunud tigedusest sultan Sandžari vastu! Ma olen kindel, et peagi kipub Samarkand ise sõtta Mervi vastu. Las voolata kahe meie vaenlase veri — meie saame sellest oma janu täis!... Aga nüüd, mu tütar, heida magama! Ja saatku sulle Allah meelepäraseid unenägusid, mis su hinge patust puhtaks teeksid!»

«Aitäh sulle, õpetaja. Ma usun su sõnu, aga ikkagi on raske juhtida neid kuldsarvelisi oinaid sinna, kuhu meil vaja. Ja kui lähebki korda seda teha, siis ei või alati kindel olla, et kari oma juhile järele jookseb. Kui Togrul-bekk islami vastu võttis, eks jäänud ju kaugemad oguusid tulekummardajateks edasi?»

«Mis sinuga küll lahti on, mu tütar? Juba jälle räägid sa kõlvatut juttu. Mis paharet see täna sul külas on käinud, sel ajal kui ma turu peal su näitemänge etendasin? Meie õpetust peab uskuma, ainustki ta rida ei tohi halvaks panna... Sest kust võiks ussikene teada, mis nõu on aednikul.»

«Mu õpetaja! Aga ussike järab ju aedniku keha, kui see on kord mulla all, ta kannab aedniku ajude põrmu mullapõues laiali...»

«Ta järab ainult keha niisamuti nagu õuna. Aga hing, üllameelne hing, jääb Allahi enda võimusesse. Meie õpetus on tugev just selle poolest, et ta sarnaneb selle tugipunktiga, mida otsis Archimedes, kui tahtis maailma ümber pöörata.» Al-Hazari seadis enda viltvaibale mugavamini istuma ja kattis väsinud keha halatiga. Seina

136

taga pistsid koerad haukuma, öövahid hõiklesid vastastikku. «Aga oma sündsusetute mõtete lunastamiseks käid homme kolmel hommikupal-vusel ning lähed seejärel mošees imaami jutule, et see su hinge pattudest puhtaks teeks.»

«Ma teen kõik, mida sa käsid, mu õpetaja. Aga see on teadmiste uss, kes mu hinge närib. Enne magamaheitmist tahan ma sult veel ühte asja küsida. Miks oli vaja seda tugipunkti just Samarkandis otsida?»

Küürakas sügas end kärsitult halati alt, heitis selle ült ja kergitas end.

«Minu õlul lasub paljude maade teetolmu. Olen näinud rohkesti inimesi ja mõelnud palju mõtteid. Ja ma pean ütlema, et sinus, mu tütar, nägin ma seni ainult üht tütarlast. Aga nüüd olen ma aru saanud, et Allah on kinkinud sulle mehe terase meele, mis igas asjas hulga selgitusi nõuab. Tänane õhtu on mul paljuski silmad avanud, ja ma seletan sulle ära selle, mida ma igaühele seletama ei hakkaks. Sina pole veel ismailiidiks pühitsetud, aga sa oled meie ordu heaks nii palju ära teinud, et sul on õigus rahuldada oma teadmisejanu. Pea meeles, et meie valitsejad, kui nad tahavad lõvi elusalt kinni püüda, ajavad teda enne kaua mööda kõrbet taga. Ja kui lõvi on juba suurema rammu kaotanud, viskavad nad kiskja pähe võrgu. Võib oodata, et mida rohkem on rahutusi seldžukii-dide riigis, seda nõrgemaks ta muutub. Tuleb päev, mil ismailiidid viskavad oma lingu Mervile kaela.»

«Seda päeva tahaksin ma ülistada oma värssides!» ohkas Adžap.

«Nädal aega tagasi tahtsid sa nagu Jagmurgi mulle kätte maksta... Aga nüüd usaldan ma

sulle meie ordu pühamatest pühama saladuse. Kui sultan seda kuuleks, riputataks mind ribi-kontepidi lihunikukonksu otsa. Pea meeles veel üht asja: juba kolmkümmend aastat on Samarkandis elanud seik, keda kutsuti «vildirüüliseks». Ta ei söönud muud kui juurvilju, ja igaühe, kes julges juua vett pühadest paistiikidest, ajas ta Samarkandist minema. Käsitöölised ja põlluharijad pidasid teda Horezmi auks ja südametunnistuseks, tõeliseks muhameedlaseks, kes hoiab neid kurjade ja alatute inimeste ebaõigluse eest. Seik võis igal ajal, olgu päeval või öösel, käskija juurde minna ... Aga vaat mis, eile öösel tapsid värrastunud mehed püha samarkandlase,» küürakas hõõrus käsi ja pilgutas tähendusrikkalt silma. «Nüüd on vaja mässav ja räpane vool õigesse sängi juhtida, ning siis astuvad Arslan-khaani kaksteistkümmend tuhat mame-lukki Sandžari sajatuhandelise sõjaväe vastu välja. Anna aega, mu tütar, ja ismailiitide suur õpetus — prohveti lipu vari — katab üleni kogu Horassaani. Küll me juba oskame solvangute eest kätte maksta. Horassaan ... Kui särav ja taevalik sõna see on! Horassaan — see tähendab päikese koda ... sealt ta tõuseb ja läheb maailmale valgust andma.»

«Õpetaja, aga mis siis, kui Sandžar ei pööragi oma ratsut lahingusse, kui ta ikkagi ei taha sõdida oma ustava teenri Arslan-khaani vastu?»

«Noh, ja mis siis! Parajal silmapilgul tõmbavad kurjad vaimud sultanile musta sõba silmile,» hakkas küürakas veel tulisemalt sosistama. «Peagi sõidab sultan jahile, kus tema ihukaitsjad püüavad kinni kümme Arslan-khaani saadetud meest. Nende sõjameeste nooletuppe-dest leitakse mürginooli. Timukas hakkab tuliste

tangidega nende ihust liha välja kiskuma, kuni nad oma musta salasepitsuse kohta kõik on ära rääkinud... Sedapsi on lood, mu tütar Aga nüüd mine naiste poolele ja heida magama Homme seisab meil ees raske töö. Arslan-khaan ongi juba Sandžarilt abi palunud. Mine ja maga end välja, mu tütar.»

XII. KANNU KILDE PANNAKSE KOKKU ISTUDES ...

Võitlustuhinat täis džigitid — Jagmur, Tšepni ja Džavaldur — tegid raevukalt endale mõõgaga teed Samarkandi kaitsjate ridadesse.

«Hei, kus sul kiire on!» karjus Džavaldur Jag-murile, kes oli sõpradest ette tunginud ja lõi parajasti tagasi kolme mõõga hoope. Aga noormehe verist mõõka ei saanud kuidagi pidurdada.

«Tõmba kiiver paremini pähe!» hoiatas Tšepni, kes nägi, et linnamüüri lähimast tornist hakatakse kive pilduma.

Aga noormees pantrinahas ei kuulnud midagi. Teda kannustas ainult üks mõte, ja see oli — Adžap. Raevust sõge džigitt raius ja torkas meeleheitliku jõuga. Kui poleks olnud Tšepnid ega Džavalduri, kes jõudsid tõrjuda lööke, mis kihkjat džigitti selja tagant ähvardasid, siis oleks Jagmur juba kindluse kaitsekraavis lamanud. Aga kolmekesi, selg selja vastu seistes, olid nad võitmatud. Nende teravad rasked mõõgad lõid vastaste turvistest ja soomussärkidest läbi. Džavalduril oli meeles Anvari nõuanne hoida end mürginoolte eest ja ta oli käskinud relvakandjail Sandžari vibumehi hoolega silmas pidada.

Džavaldur oli vahepeal kaameli selga roninud: ta otsis kohta, kust saaks kõige hõlpsamini

174

linna tungida. Äkki nägi Džavaldur kindluse-müüril turvisrüüs naisterahvast. Aga kuni ta Tšepni ja Jagmuri kohalejõudmist ootas, oli naine samarkandlaste väerinnast kadunud. Kui džigitid jälle koos olid, jooksid nad otsustavalt päikesepoolsest küljest müürile tormi.

Müüril võideldes ei suutnud Jagmur endale seletada, mispärast oli tal südames tunne, nagu peaks Adžap kusagil siinsamas olema. Džavalduri sõnad kinnitasid, et noormees polnud eksinud.

Samm-sammult tegi Jagmur endale teed trepi poole, mis müürilt alla linnaväljakule viis.

«Juhhei!» hüüdis ta võitlustuhinas.

«Juhhei!» vastas talle Tšepni ja pööras käepidemest mõõka, mille ta oli vastase rinda torganud.

«Juhhei!» hüüdis alt vastu ka Džavaldur, kes parajasti üht piiki kandvat vuntsimeest hobuse seljast maha lõi.

Relvakandjad lasid nooltega neid, kelleni džigittide mõõgad ei ulatunud.

Lahing oli täies hoos. Džigitid tungisid suure vaevaga edasi. Aga lõpuks ometi jõuti trepini. Jagmur jooksis trepimademele ja hüppas sealt lähima maja lamedale katusele.

Samarkandi linnamüüridel lõõmas veel lahing, aga juba jooksid paljud seldžukiidide väe sõjamehed tihedalt küljestikku asetsevate majade katuseid pidi südalinna poole. Jagmur peatus viivuks, pühkis näolt higi ja vaatas ringi. Kord siin, kord seal välgatasid terariistad ja kostis haavatute oigeid ning ratsude norsatusi.

Tšepni ja Džavaldur olid kogu aeg Jagmuri kõrval. Igamees tahtis nii ruttu kui võimalik edasi liikuda, iseäranis meeletult tungis edasi

141

Jagmur. Igas vastases otsis ta sarnasust Adža-piga.

«Ma olen kindel, et Adžap tahtis sultanile auhaavamise eest kätte maksta,» kinnitas Jagmur.

«Aga vaevalt lubab lonkur tal seda teha,» vastas Tšepni.
«Ole ettevaatlik, Jagmur; pea mürginooli meeles,» hoiatas Džavaldur.
«Džigitid, mõõgaterad on jahtunud, aga veri soontes keeb. Edasi!» hüüdis Tšepni kärsitult.
«Ta ei saanud ju jäljetult ära kaduda? Vapper Džavaldur, ma tahan näha seda turvisrüüs naist!»
«Hei!» hüüatas Džavaldur relvakandjatele. «Läki kõik tagasi müürile!»
Ja jälle alustasid kolm rasket mõõka oma veretööd.
«Hei, džigitid!» kostis äkki sõbramehelik hääl kolme oguusi pea kohal kõrguvast tornist. «Jagmur, kui sa otsid seda, kelle oled kaotanud, siis raja endale mõõgaga teed mošee poole, mis on linna peavärava taga. Seal võitleb julge Adžap nagu tõeline sõjamees kunagi sultani ihukaitsjatega. Kiirusta, õilis džigitt!»
Linna peavärav oli päris lähedal. Kolm mõõka raiusid endale teed ... Peatselt oldi mošee kõrval. Uhe uhke maj,a väraval püüdsid džigitid suure palgi abil lukku puruks rammida.
«Adžap!» hüüdis Jagmur. «Adžap, vasta ometi!»
Aga kõrvulukustav hoop vastu väravat lämmatas neiu hääle.
«Häbi teile, musta surmaingli teenrid, rahva vara riisujad! Varsti lüüakse teilegi hingekella!» kostis kellegi hüüd seejärel, kui värav oli varisenud.
144
«Etskae, see on ju küürakas!» hüüatas Tšepni ja osutas võlvialuse poole, kuhu vanamees parajasti tiris enda järel neidu, et vägeva ukse taha varjuda.
Pikkade hüpetega ületas Jagmur maja lameda savikatuse ja hüppas sealt kõrgele õuemüürile. Samal viivul kajas üle kogu õue Džavalduri ärev hoiatus:
«Jagmur, mürginooled!...»
Noormees vaatas tagasi. Minareti otsas sihtis teda vibust karavanserai peremehe teener, kelle oda oli kord Mervi linnavärava juures üle Jag-muri pea lennanud.
«Varja end!» karjus Tšepni, kes kilbiga nooli tõrjus.
End kaitstes pööras Jagmur külje laskuri poole ja tõstis terasest kuunarvarreturvi.se südame kohale. See kavalus ei aidanud — nool tungis talle kaela... Jagmur lõi vaaruma ja varises müürilt telliskivihunnikule.
«Jagmur!» möiratas Tšepni ja sööstis oma rel-vakandjatega minareti poole.
Palgalised mõrtsukad raiuti tükkideks ja tükid visati minareti ülemiselt trepimademelt alla. Kõrgest tornitipust oli näha, kuidas Sandžari vägi nii põhja kui lõuna poolt edasi tungis... Kindlusemüüri väravad olid lahti murtud, ratsa-salgad tulvasid neist sisse ja ujutasid linna üle.
Oli näha, kuidas Džavaldur püüdis purustada ust, mille taha küürakas koos neiuga oli peitu pugenud, aga uks oli väga sitkest puust: tapri-tera põrkas korgijalaka plankudelt tagasi.
Haavatasaamisest oli palju aega möödas, kui, Jagmur meelemärkusele tuli. Ta tundis, kuidas kellegi käed kobavad ta rinda, õlgu ja murtud jalaluid — ning oiatas.
145
«Tänu Allanile,» kuulis Jagmur häält enda kohal. «Nüüd ei jõua mürk enam noore lõvi südameni ...»
Jagmur tegi silmad lahti ja nägi enda kohale kummarduvat tohtrit, kelle kõrval seisid Tšepni ja Džavaldur.

«Leidsite mu õigel ajal. Jõudsin mürgi džigiti kehas kahjutuks teha,» ütles vanamees, «ja nüüd lõigake tal, õnnistagu teda Allah, rõivad eest lõhki...»

Jagmuri relvavennad täitsid kähku tohtri palve.

«Joo,» käskis vanamees, upitas enda Jagmuri poole ja kallutas ta suule kannu punase veiniga. «Maa veri tugevdab su verd oma tulega.»

Jagmur värskendas end kolme sõõmu viinamarjaveiniga, tegi tüki aja pärast uuesti silmad lahti ja üritas rääkida. Ta lamas sellesama mošee õues, mille minaretilt teda vibust lasti. Päike paistis. Katustel ja kindlusemüüril pidasid Sandžari sõjamehed vahikorda ja kiitsid Allahit Samarkandi üle saavutatud võidu eest.

«Kas ma juba kaua siin laman?» küsis Jagmur vaevukuuldavalt.

«Võitleme su elu eest kolmandat päeva,» vastas Džavaldur. «Aga pole suutnud surma veel kuigi kaugele ajada ...»

«Kus on Adžap?»

«Meie ratsud komistavad siledal pinnal. Oleme kaunist Adžappi nii linnast kui selle müüride tagant tuluta otsinud. Keegi ei oska meile õiget teed juhatada. Tähetark, kelle me leidsime Adžapi asemel, räägib, et sinu saatus on helge.»

Jagmur naeratas haledasti ja kiristas hambaid.

146

«Kannata, džigitt! Sa vaata, tohtri nägu helendab headust, ta silmad kiirgavad rahu ja kindlameelsust. Peagi istume jälle kolmekesi oma ratsude selga ja tõmbame mõõgad tupest.»

Aga siinsamas kõrval sosistas tohter Tšepnile:

«Jalaluu on vastu telliskive katki prõksata-nud, ja kuigi ma olen lõpmata palju loitse lugenud, on kohutav tõvetuli juba jäseme haaranud ning võib peagi haarata kogu keha ... Selle vastu on kogu tohtritarkus jõuetu. Mürgitule olen kustutanud, aga kui tuli erkudes veel hommikul edasi põleb, siis peab jala otsast raiuma!...»

«Sinu ennustus ei tohi iialgi täide minna!» hüüdis Tšepni paluvalt. «Mis on sõjamees ilma jalata? Seda ei tohi juhtuda!»

«Suur Ibn Sina on õpetanud,» jätkas tohter rahumeeli, «et pulsil on kümme põhiliiki, millest igaüks omakorda jaguneb kolme alaliiki. Ainult siis saab tohter Allahi abiga midagi kindlat öelda, kui ta oma teadmised pulsist ühendab haige eritusvee värvi uurimisega ... Aga ma tean, et enne hommikut pole võimalik selles kõiges selgusele jõuda. Nii et aega meil veel on. Ja kui džigitid lubavad, toon ma endale appi ühe asjatundliku sasnarkandlase.»

«Aga, auväärseim, äkki teeb ta vihavimma ajel meie sõbrale kahju?»

«Ei, mu poeg! See samarkandlane teab hästi, et iga oguus on nagu hobune, kes on kohustatud sultani tahtele alluma.»

«Oi-oi, te ajate midagi segi!» kostis Džavaldur. «Oguusid on sultani verevennad. Nad on ikka valmis nii nagu see džigitt siin,» ta osutas Jagmurile, «valitseja eest oma elu andma.»

Tohter tõusis põlvitamast ja läks vaikides mošee värava poole.

147

«Oguuside mure on mõõtmatu nagu meri,» ohkas Džavaldur.

«Me peame täitma oma tõotuse,» lisas Tšepni. «Täitma iga hinna eest, oma elust hoolimata.»

«Praegu on kõige tähtsam — päästa Jagmuri elu,» kostis Džavaldur vastu. «Oodake mind siin... Kohe toon ma veel ühe asjatundliku tohtri,» lisas ta ja kadus värava taha.

Minareti vari oli juba savist aiamüüri peale längu langenud, kui Džavaldur ratsasõidult tagasi tuli. Koos ühe mehega astus ta haavatu juurde. See mees ta kõrval oli paadimees, kelle Jagmur oli kord Amudarja kaldakõrkjastikust leidnud. Vanamees oli enne Jagmuri juurde astumist kaua palvetanud ja pesnud nägu, kus punetas arm sultan Sandžari sõjaväe sadakon-naülema piitsalöögist. Uus tohter tammus veidi aega ühel kohal ja sidus siis lahti siidsideme Jagmuri murtud jala ümbert. Jala puudutamisest hakkas noormees kähinal oigama. Vanamees käskis haigele veini anda. Ja kui Jagmur oli vägijooki rüübanud ning ühtlasemalt hingama hakanud, puudutas tulnukas oma sõrmedega ettevaatlikult paistetanud põlve. Jagmuri nägu tõmbus valust higiseks.

Tšepni, kes nägi sõbra kannatusi, läks lasipuu äärde ja hakkas oma relvakandjate peale põhjuseta karjuma. Džavaldur pani veinikannu maha, et keegi ei näeks, kuidas tal käed värisevad.

Vanamees silus jalga üha tugevamini ja sagedamini, et seismajäänud verd käima panna. Kui lihased olid üles soojendatud ning veidi lõtvunud, hakkas tohter vigastatud luid ettevaatlikult paika panema.

Valust kraapis Jagmur küüntega mulda, kiristas

148

hambaid ja ulgus nagu hunt, aga vanamees ei lasknud murtud jalga lahti. Vahetevahel pööras ta Džavalduri poole oma näo, et too sealt rätiga higi pühiks.

Kui vanamees oli ravitoimingud lõpetanud, laskis ta haavatule kaamelinaha alla panna ja siis mehe paistiigi äärde puudevillu viia.

Džavaldur ja Tšepni täitsid täpselt ravitseja korraldused ja jäid paistiigi äärde valvesse, paljastatud mõõgad peos, — Anvari ärevad hoiatused seisid neil meeles.

Õhtu eel muutus Jagmuri ihu tuliseks nagu kuumaksköetud hõõgahi. Mees värises, ta nahk kattus tihedate tumepunaste plekkidega.

Südaöösel anti Jagmurile jälle mõned lonksud ravimtaime leotisega segatud vana veini. Seepeale ajas Jagmur käed laiali ja jäi raskesti magama.

«Allah olgu kiidetud!» ohkas paadimees kergendatult ja silitas oma tulejooginõu. «Tõbi hakkab taganema ...»

Ta jäi veel viivuks Jagmuri kõrvale ja läks siis linna peale otsima teisi, kelle haavad samuti ravitseja abi vajasid.

Hommikul tuli õpetatud arst tagasi. Ta nägi, et noormehel on veel hing sees, ja kukkus paadimeest manama.

«Ainult see tohib tohtriametit pidada, kes on mõtlemise seadused ja suure Abu Ali ibn Sina kõik kolmkümmend raamatut läbi uurinud ... Ainult see, keda toetab Allahi abi ja kõige kõrgemate põhimõtete kindlus ... Aga see, mis siin korda saadeti, on saatana kätetöö. Kas siis õigeusklikud tõesti ei taipa, et siin pole asi puhas. Oo, Allah!» hakkas kiidukukest tohter palvetama. «Minu isand ja juhataja! Raamatus, mille vastu

149

ei vaielda, oled sa «Kindlate sõnade» peatükis öelnud, et «usklike ravimisel ja igasuguse muu armu osutamisel tuleb juhinduda koraanist». Ligiastunud paadimehe poole pöördudes küsis ta tigedalt: «Kes lubas sul oma kätega haige ihu puutuda? Kes lubas sul häirida keha, mille mina, sultanite sultani asevalitseja emiir Kumatši ihuarst, olen juba surnuks kuulutanud?»

«Tohtrite tohter!» kostis vanake tähtsalt vastu. «Sul on õigus. Minu mõistus ei jaga «Kaanonit», «Igasuguste arstimisalaste vigade parandajat» ega ka teisi Ibn Sina raamatuid, millest suudavad aru saada ainult kõige helgemad pead. Aga kui minu poeg oli Sandžari sõjakäigul saadud haavade kätte kodus suremas, siis pidin nii palju murerohkeid katsumusi läbi elama, et andsin Allanile tõotuse igal pool ja igal ajal inimestele appi tõtata. Teadmisi ja oskusi arstimisvõtete alal on mulle andnud Abu Muslim.»

«Oo, olgu neetud selle hulguse nimi!»

«Ei — ja sada korda — ei! Olgu aastasadadeks kiidetud selle targa teadmamehe nimi,» lausus vanamees hardal sosinal.

Arst ei julgenud vastu vaielda. Ta nägi, kuidas Tšepni käsi haaras piitsa järele. Oukonna-arst muigutas oma tigedaid õhukesi huuli ning hakkas uuesti rääkima:

«Aga millega sa tõestad, et sinu tegusid ei juhtinud saatana tahe, vaid et sind aitasid ainuüksi need teadmised, mis Abu Muslim sulle edasi andis? Mul pruugib vaid öelda, et saatan on sulle tohtriasjades abiks, ja timukas teeb su kohe täpselt peajagu lühemaks.»

«Ei maksa sul teda hirmutada. Teda õigustavad, näe, need raskete haavade armid mu ihul,» ütles Džavaldur ja tõusis püsti. «Paadimehe

käega valmistatud ravimid on mulle palju kordi elu ja ihurammu tagasi andnud. Lahingu algul nägin ma, et see imeline vanamees on sultani laagris. Selle tohtri teadmised ja kogemused päästsid vapra džigiti elu. Ja minuga tuleb tegemist teha igaühel, kes teda petiseks nimetab. Meie vaidluse otsustab siis kahevõitlus! Ma olen valmis kas või timukaga võitlema ja tõestama selle mehe_ ausameelsust, keda paljud sultan Sandžari sõjamehed ootavad kui päästjat.»

«Ei maksa asjata verd valada, tubli Džavaldur. Teadmised, millega tähetark, arst ja teadmamees Abu Muslim on mind varustanud, võivad seda ilma verevalamisetagi tõendada. Helen-dagu Abu Muslimi nimi igavesti meie rahva keskel!» ütles paadimees ja kallas ettevaatlikult veini kannust nahklähkrisse ümber. Siis astus ta emiir Kumatši arstile lähemale.

«Ma ei otsi endale õigustusi. Emiir Kumatši sadakonnaülem juba tõestas mulle Amudarja kaldal, et ma olen tühisus. Vaadake seda armi. Oma tegudega tahan ma kaitsta suure arsti, teadmamehe ja vapra inimese Abu Muslimi nime teotuste ja valede eest.»

«Kui sinu käed oleksid niisama osavad kui keel, poleks su näol seda häbiväärset piitsavorpi.»

Paadimees jäi vait. Ta võttis relvakandjate käest vöödilise koti ja pani veinikannu selle sisse. Siis kortsutas ta kulmu, võttis hoogu ja virutas äkki joomanõu vastu teeäärset kivi puruks. Kõik ahhetasid, vanamees aga ohkas sügavasti. Ta kääris käised üles, kükitas maha ja hakkas, kotisuud päris lahti võtmata, kannu kobamisi kildhaaval kokku panema. Väikesed killud libisesid peost välja, läksid segi, aga vana

paadimees seadis nad visalt ja osavasti paika. Tükkhaaval pani ta purunenud savinõu uuesti kokku.

Kusagil kutsusid sadakonnaülemad ja kümni-kud oma sõjamehi kokku ja hoiatasid neid, et sultani armuhelduse päev on otsas ja nüüd saab igaüks, kes veel julgeb Samarkandi asukaid riisuda, valvemeeste käest paraja palga. Vahtkonnad olid tänavanurkadel juba oma lõkked süüdanud, kui paadimees ulatas emiir Kumatši arstile koti, milles oli terve ja ... vigastusteta veinikann.

«Liiga kaua kohmitsesin. Käed on juba kaotanud oma endise osavuse,» vabandas vanamees.
Relvakandjad olid vanamehe ümber piiranud ja laksutasid rõõmu pärast keelt. Nad olid rahul, et mees, kes oli niisama lihtne kui nad ise, tuli loost välja võitjana.
«Hästi tehtud!. . .»

XIII. ODA LENDAB MÖÖDA

Juba kümnendat päeva veeti Samarkandi üle saavutatud võidu auks peetava ohvritalituse jaoks määratud kaamelit, kes oli ehitud lintvai-pade, hõbekuljuste ja kõige paremate rakmetega, tähtsalt ja pidulikult Mervi turgusid pidi ringi. Uhkelt kõrgele tõstetud, kortsu kuivanud, aga siiski kauni loomapea ees sammusid trummilööjad ja flöödipuhujad. Kuulutaja hääl kostis tohutu ja kärarikka turu kõige kaugematessegi nurkadesse.
«Kuulake, oo, suure Mervi jumalakartlikud asukad! Kuulake, ja ärge öelge pärast, et te pole kuulnud. Peagi saabub pühalike pidustuste päev!... Toome oma ohvrid kõigevägevamale. Täname vääriliselt õnnetoovat tähekogu, mis kaitseb meie linna ja tema asukaid!»
. . . Oinaste määgimine, aedviljamüüjate lärm, orjade kaelakettide kõlin, võitluskukkede kiremine... Kukevõitluste asjatundjad silitavad õndsalt oma habemeid ja vahivad veriseid, äravaevatud, aga ikka veel võitlustrotsi täis linde.
üle turuliste kisa ja käratsemise käib kuulutaja hääl, mis teatab: «Kuulake!... Kuulake!...»
Trummid põrisevad, pikad nahkpasunad ruigavad, sekka kostab kuldseks võõbatud oinasarvede tihket raginat. Oinaste võitlus — see on

suurejooneline vaatepilt. Sel puhul veetakse suurte summade peale kihla: siin võib kaotada ja võita terve varanduse.
Rahvamurrust jookseb välja naisi ja lapsi, need viskavad äraviilitud otsaga kookospähklisse raha ja tohivad nüüd ehitud kaameli külgedelt karvatuuste välja kitkuda: see karv võib tuua õnne, kaitsta tõbede eest ja aidata järjepanu viis poega sünnitada. Nad peidavad karvatuustid sügavale vöö vahele ja sulavad siis uuesti kokku turuliste murruga, mis levitab sibula- ja higihaisu, odavate öömajade koeralehka, aga ka roosiõli õrna lõhna ...
Neil päevil on turu peal rohkesti kordumatut, eredat ja huvipakkuvat. Paljud linnaelanikud käivad kõrge, köitega läbipõimitud teivasaia juures. Hinge poolest vabad ja kasvult pikad rohtlamehed, kelle nahka on parkinud lõkete kuum suits, jälgivad ahnelt kahe tohutu hundi-jahikoera heitlust. Aga juba jälle kostab trummipõrinat, mis kutsub kuulama ja kuuletuma. Turg vakatab. Lärmakad nahkpasunad kuulutavad veel kord pidustuste pealehakku. Uue jõuga lööb turg elevile. Rahvamurd seab sammud väljaku poole, kus valmistutakse sõjamängudeks. Kärarikka ja hiilgava võidupeo avab sultan Sandžar ise. Juba tema vanaisa Togrul-bekk on õpetanud: «Mida rohkem pidustusi, seda ustavamad on alamad! ...»
Ennäe, savist lossimüüri kõrge mustrilise väravakaare alt sammub nahklähkritest niisutatud väljakule isfahaanlaste malev. Sõjamehed on jämeda karuse lingunööriga

üksteise külge seotud. Näod on kriiskavkirjuks võõbatud. Täis-söödetud sõdalased karjuvad otsekui enne lahingut. Nad taovad mõõku vastu kilpe ja täristavad

154

odasid. Hobused korskavad, rügelevad ja ajavad hambaid irevile. Kostab malevat ümbritseva rahvahulga ulumine. Mõned uudistajad ei kannata välja neid südantlõhestavaid karjeid, hobuste korsatusi, müdinat ja pöörast sõjariistade täri-nat ning langevad oimetult kohevasse teetolmu. Medrese1 õpilased — sihvakad ja nägusad poisid, valged turbanid peas — pistavad kannatanute nina alla virgutusrohu purgikesi.

...Aga esimese sõjasalga järel sammub väljakule juba teine. Ja ka need^ rambakad sõja-mehed on jämeda karuse nööriga üksteise külge seotud. Ning jälle kostab hobuste norsatusi, astumise müdinat, relvatärinat ja turuliste karjeid.

Aga äkki hakkasid lossi sissekäigu ees ühekorraga jõurama kuus nahkpasunat. Kaks suursugust bekki kandsid lossist välja kaunistustega ehitud kirvest... Veel kaks bekki hoidsid pea kohal damaskuse terasest oda. Nende taga sammus endiselt ühtlasel ja uhkel astel lintvaipadega kaunistatud kaamel, kes ikka hoidis kõrgel oma liikumatut, suursugust, otsekui kroonitud pead. Õhus keerles peent kibeteravat tolmu. Leitsav päike praadis. Inimesed vajusid põlvili, langesid näoli tolmu. Tohutu platsi kohal oli hääletu vaikus. Peenejalgse nissa täku seljas ratsutas väravast välja sultan Sandžar.

«Au suurele seldžukiidile!»

«Au meie kaitsjale!»

«Au talle!» kostis katustelt, puude otsast ja savimüüridelt.

Inimeste silmades süttis uhkuse terav, ahne

_ 1 Medrese — muhameedlaste kesk- või kõrgem usu- ja oigusteaduslik õppeasutus. — Tõlkijad.

155

ja põletav tuluke ja lõi päikese käes sätendavatel brokaathalattidel lõkkele.

«Au-uu!» — see hüüd tulvas mere tõusulainena üle tohutu platsi.

Sultan võpatas, ajas enda sadulas sirgu, surus puusad ette ja tõmbas kramplikult pingul ratsmeid. Siis lõi käskija pea uhkelt selga ja tõmbas ratsmed veelgi pingumale. Näis, et ta lahvatab põlema samast tulest, mis lõõmas rahvahulga silmiski — ja annab pingul ratsmete kaudu oma täkule edasi selle leegi sädemed. Too puudutas kapjadega vaevu maad ning ta tuline silm vaatas rahvahulgast karmilt ja kõrgilt üle.

«Au talle!» — väli oli äärest ääreni häälelaineid täis.

«Au!» röökis rahvahulk üha metsikumalt ja kloppis oma halattidelt tolmu maha.

Pingsalt maad komplev ja tantsisklev nissa täkk hõljus sinna, kuhu kinsiiseotud ohvrikaamel oli lamama pandud. Järsu muldkeha ees sundis sultan oma ratsu tagajalule ja ta tugev lihav käsi haaras kaunistatud oda. Teravast tähekuju-lisest kannusest heidutatud hobu lõi hambad suurauda ja pani tuhatnelja kihutama. Harjumuslikult — otsekui lahingus — kasvas Sand-žari turske keha sadulaga kokku ja ainult kämmal, mis oda oma haardes hoidis, jäi kergeks ja vabaks. Tuul vilistas kõrvus, ta oleks nagu tahtnud sultani tugevat keha sadulast maha visata. Tuttav, kerge ja joobnustav võimutunne käis enesekindlal judinal üle Sandžari ihu. Ratsutaja kergitas end jalustel püsti, pingutas taas ratsmeid ja virutas ropsti, peaaegu pilku heitmata, oma oda kinniköidetud kaameli poole.

Seepeale läks sultanil silme ees mustaks — oda lendas mööda. Esimene sõdalaste rivi lõi

lainetama, teinegi vankus. Kusagil jäid tervitushüüded hüüdjate kurku kinni. Äkki kõlas vaikuses hämmastunud hüüe:

«Vaadake, ta on samasugune nagu meie!...»

Täkk tormas edasi ja suur seldžukk märkas õudusega, et sõdalane pantrinahas heidab tema pihta oda. Enesekaitseks rapsas sultan oma väleda ratsu mokad verele ja tõmbas suksu tagajalule püsti, ning oda lendas mööda...

Sultani lemmik Kaimaz parandas peremehe vea ja virutas kirve kinniköidetud kaameli väljasirutatud kaela.

Vahimehed sööstsid rahvamurru sekka, aga Jagmur kannustas täkku ja kadus tänavakäänu taha.

Sultani nägu oli kaame, kuid endist viisi võimukas, üksnes tuline ratsu tundis, kuidas lõdvenes ratsmeid hoidev käsi. Nissa täkk langes korraks tagajalule istukile, ta lõhkistelt mokkadelt plärtsatas maha verist vahtu. Ratsu sai siiski taas paigalt lahti ja viis ratsaniku kõrgendikule, mille jalamil pidid algama võitlusmängud. Võitja pidi auhinnaks saama maharaiutud kaamelipea. Aga sultani pidutuju oli juba mokas.

Isegi päike oli tuhmiks muutunud. Otsekohe tuli leida midagi, millega võiks kõigile tõestada, et terve ilma peal pole sultanist vägevamat ja kõrgemat. Et nad näeksid: tal on veel küllalt jõudu kindla käega juhtida oma alamaid ja valitseda aus ning kuulsuses. Üks väike viga või äpardus ei või ometi ta võimu vankuma lüüa: ega siis tema, Sandžar, pole niisugune nagu teised!... Aga alamal, künka jalamil, välkusid heitlevate Sõjasalkade kõvermõõgad ja odad üha heledamalt otsekui välgusähvatused.

157

Suurvesiir ratsutas sultani paremal küljel ega jäänud temast sammugi maha, ta jälgis tähelepanelikult ärevat rahvahulka. Ja ainult vesiir üksinda luges rahva käitumisest välja märguande talle endale. See märk tähendas, et nüüd on paras aeg kätte maksta oma vaenlasele Kumatšile Samarkandi sõjakäikudel saadud auhaavamise eest. Kättemaksuhimuline ja salakaval õukondlane ei võinud seesugust juhust kasutamata jätta. Vaikselt ja rahulikult lähenes suurvesiir sultanile, küürutas sügavasti ta ette ja ütles otsekui võistlusi imetledes:

«Kõik edeneb suurepäraselt... Aga äsja saime teate: eile öösel viibis emiir Kumatši juures kolm kerjusteks ümberrõivastatud meest. Me võtsime nad kinni ja ülemtimukas kõrvetas neil ära ühe koha, millest pole sünnis rääkida ... Seepeale tunnistasid nad üles, et emiir Kumatšil on kuri salakavatsus — jätta endale osa maksudest, mis Omar oli oguusidelt kogunud. Jultunud Kumatš on püüdnud jällegi mässule õhutada rahvast, kes

on vere poolest sulle sugulane ning viimse hingetõmbeni ustav. Seesugused on uudised, oo suur valitseja!»

Sultan pidas oma teenrit tänuliku pilgu vääriliseks. Kahe võitlusmängu vaheajal kõlas taas üle väljaku kuulutaja hääl:

«Oo, tublid ja võitmatud! Täna, pühalike pidustuste päeval, sai meie ainulaadne ja päikesena särav valitseja teada, et.üks mees, kelle suure isiksuse armuheldus on sultani lähikonda tõstnud, sepitseb äraandmist!... Kuulake — ta sepitseb räpast reetmist!... Juba enne Samarkandi lahingut oli too lurjus tahtnud meie väli-kindlustuse väravat vaenlasele avada ... Aga suur sultan oskas alatu kavalpea sepitsusi õigel

ajal läbi näha. Nüüd hukatakse sultani käsul terve jõuk äraandjaid! Kuulake kõik: kohe jõuab kätte lurjuste hukkamise silmapilk! Kuu-la-ke-ee!.. .»

Timukad lohistasid vööni paljad emiir Kumatši lähikondlased künka jalamile ja lükka-sid näoli tolmu. Emiir Kumatši põlevad ja ekslevad metsloomasilmad ei saanud millestki aru. Hirmu ja vihkamisega vaatas ta sultani külma nägu ega taibanud tuhkagi.

Timukas pani paljaihulised põlvili, haaras neil juustest kinni ja kiskus kõvera noa äkilise löögiga neil rinnad lõhki. Ärevalt tukslevad südamed langesid mullatolmu...

«Au sultanile!» rõkatasid sõdalaste esiread. «Turaani ainukesele ja suurimale kaitsjale!» «Au võimsa Mervi kilbile ja mõõgale!»

XIV. TEE OGUUSIDE POOLELE

Sultani vahimehed otsisid Jagmuri innukalt. Aga linna jälitusameti nuuskurpenide käitumine oli Tšepnile hästi teada ja ta võttis tarvitusele hädavajalikud abinõud. Pärast väikest arupidamist hakkas Tšepni Jagmuri salaja ette valmistama mägedesse, oguuside juurde minekuks.

Osteti tugevad türgi tõugu kaamelid; härjanahast õmmeldi kotid, kuhu pandi lamedaid leivapätse, hirssi ja kuivatatud liha. Karavan varustati toiduainetega kolmeks kuuks. Kitse- ja lambanahast lähkritesse valati vett ja veini. Varuti rõivaidki. Kokkuõmmeldud nahkadesse pandi burkasid1, pihtkuubesid, kasukaid, vildist ja karusnahast mütse...

Hoolega valmistus teekonnaks ka Jagmur ise. Anvari tohutust kirstust sai ta soojad šarovarid, pehmed šagräänsaapad — naha pahupool väljapoole — ja ülespidi keeratud ninadega saapad, mil tugev nahktald all.

Kuumas Mervis oli Jagmuril seesuguses rüüs raske ringi liikuda, aga ees seisis pikk teekond. Juba teisel rännupäeval meenutas ta tänuga hoolitsejaid sõpru.

Karavan jõudis ilma vahejuhtumiteta Balhi. Jagmuri läheduses, tohutu kaameli küüru taha

1 Burka — vildist ja kitsenahast pikk karvane mantel. — Tõlkijad.

kinnitatud korvtoolis istus üks elatanud mees. See teekaaslane rääkis noormehele mägioguu-side elust. Kord peatuse ajal andis ta Jagmurile raamatu, milles rändur Ibn Fadhlan kirjeldas rändrahva elu-olu.

Jutukas teekaaslane kiitis üht vibu, mis oli oguuside kätetöö. Keegi kaameliajaja pühkis nooleotsa vastu kasukasiilu puhtaks ja ulatas vibu Jagmurile. Aga noormehe käsi polnud

veel endist rammu tagasi saanud ja jõudis metshärja kõõlusest tehtud heliseva vibukeele vaid poolde vinna tõmmata. Kaameliajaja naeratas, sihtis otse sadulast ja laskis noole kõrvalluite veerul lebavast eeslikorjusest läbi. Siis patsutas ta hellalt vibu, pühkis seda hüpikhiire nahaga ja keeras riista ettevaatlikult õhukesse valgesse vilt-vaipa.

Tee viis suurte mägede poole, mille tipud olid peidetud pilvede taha. Mäekurul jäi karavan lumetuisu kätte. Kaamelid suutsid paksus lumes hädavaevu oma jalgu liigutada. Ränk teekond ei heidutanud Jagmuri. Oli möödunud alles kümme päeva, aga Mervi ilmad tundusid Jagmurile juba paradiisliku suveõndsusena. Näis, et rännul ei tulegi lõppu. Aga ennäe, äkki ilmus karavani teele esimene ratsamees.

Karavanipealik andis märku ja kaameliajajad seiskasid oma loomad. Ratsamees vehkis odaga ja karjus valjusti:

«Pidage kinni!... Te peate mulle leiba andma! Minu odale ei meeldi oodata.»

«Me sõidame sinu käskija juurde. Me oleme suure sultani Sandžari saadikud!»

«Ma sülitan nii meie kui ka teie käskija habeme peale. Kui te mulle leiba ei anna, ei saa te ealeski näha oguuside püha maad. Tõotan

162

seda kogu oma suguvõsa ja sõjaratsu nimel!» Ratsamees taltsutas oma sõnakuulmatut poolmetsikut hobust raske nahkpiitsaga ja hakkas karavanipealikut kimbutama.

«Auväärne isand!» pöördus vanamees tõreda ratsamehe poole. «Võib-olla lasid sa kõrvust mööda, et me sõidame teie aseemiiri juurde ... Me oleme suure sultani saadikud.»

Oguus ajas hambad irevile ja röögatas nõnda, et ta pöörane hobu istahtas tagajalule.

«Mis pagana aseemiiri? Ma viskan talle sitta habemesse. Nii öelgegi talle. Nüüd andke leiba. Kui ei anna, siis ei liigu te siit paigast sammugi, tõmban teid sirevile!» Ja sõjamees tõmbas tupest noole.

Kaks karavanivalve meest lükkasid kilbid seljale ja tassisid jultunud võõra juurde jahukoti.

«Sõitke edasi,» lubas oguus ja astus veidi kõrvale, «ma olen teie peale armu heitnud.»

Seepeale andis mees, kes lihtsalt oguuside vana kommet oli täitnud, hobusele piitsa ja kadus kaljunuki taha.

Igal teekonnal on ükskord lõpp. Hakkas paistma eluasemeid, õhus hõngus sooja. Laagri-paigas, kus karavan tegi esimese pikema puhke-peatuse, võeti teelised lahkesti vastu. Oguusid laotasid vaibad maha ja tõid kohale suured kausid liha ning kumõssiga. Rahvas osutus heasüdamlikuks ja jutukaks.

Jagmur kohanes olukorraga ja hakkas siis ettevaatlikult esitama küsimusi meister Aitaki suguvõsa kohta. Ulemjääger beki kaaskonnast osutas kõrgetele mägedele ja seletas, et selle suguvõsa laagrini on veel kolme päeva tee.

«Suure kivi juurest, mis on Kolme Tiigri kuristiku sissekäigu ees, tuleb pöörata päikesetõusu

163

poole ja sõita veel täpselt kolm päevateekonda,» soovitati Jagmurile.

Noormees ei hakanud karavani teeleasumist ära ootama. Järgmise päeva hommikul hüppas ta hobuse selga, sõitis üle Amudarja ühe lisajõe ja tõusis mäekurule. Viiendal päeval nägi Jag-mur laias väga kaunis orus oguuside tohutut laagripaika.

*   *   *

Neis paigus sai elada lahedasti ja külluses. Paljugi, mida vaba rändrahva laagripaigas ringi hulkudes näha võis, pani Jagmuri imestama. Siin polnud ei suuri maju ega

kärarikkaid turgusid nagu Mervis ja Balhis... Koik oli teisiti, rändrahvas elas omaette ja vabalt. Järk-järgult hakkas noor džigitt harjuma temale uuelaadse eluoluga.
ükskord kõlasid üle asunduse mürisevad trummilöögid. Naised jätsid oma pajad sinna-paika, mehed tõmbasid halatid selga ja jooksid laiale platsile mägede jalamil. Rahva raevukate ja ärevil nägude järgi taipas Jagmur, et on juhtunud õnnetus...
Varikatte all, valgel viltvaibal istus hallihabe-meline vanamees, karvane kübar peas, ja küsitles karmilt üht tugevat kahvatunäolist karjust.
«Mehed, mis teie ütlete?» pöördus rauk kok-kutulnute poole.
Paljud käed haarasid peente rihmakeste küljes kõlkuvate nugade järele. Keegi poolpaljas ratsa-mees tungis läbi rahvahulga, võttis ärevuse tekitajal sõnagi lausumata osavalt turjast kinni ja heitis ta sadulasse. Siis hõikas ta midagi ja talutas hobuse mäejalamil oleva metsa poole. Kogu asundus tuli talle järele. Väikese salu juures
164
painutasid mehed süüdlasele tigedaid pilke heites maha kaks noort korgijalakat. Karjuse jalad seoti villaste nööridega puulatvade külge, seejärel lasti käskluse peale puud valla. Keha välgatas läbi õhu ja puud ajasid end sirgu.
«Nõnda tehakse igaühega, kelle himud lähevad võõra naisterahva au kallale!» lausus võimukalt ja rahumeeli toosama halli habemega vanamees.
Hukkamispaiga poole ainustki pilku heitmata hakkasid rändkarjakasvatajad üksteise järel laagripaiga poole astuma.
Järgmise päeva hommikul kogunesid laagri asukad taas samale platsile kokku.
«Mu isand!» palus Jagmuri võõrustava jurta peremees. «See mees on toonud meile teate meister Aitaki kohta. Andku taevas hukkunule esivanemate keskel head asu!... Meie, kaheksa venda,_ oleme pidanud nõu ja otsustanud: anda suguvõsas vabanenud paik sellele noormehele, kelle hobune meie koja ette pidama jäi.»
«Ega sa, Burhan, pole unustanud meie üllaste esivanemate kombeid?»
«Mu isand, ma tean, et seda, kes toob sulle islamimaalt rõivaid, naiste sõbasid, pipart, hirssi ja pähkleid, tuleb sõbraks pidada.»
«Burhan, mina ei saa ainuliselt otsustada sõprade valimise seaduse tõlgenduste üle. Aga olgu pealegi muulase vennaliku südamepuhtuse kinnituseks see, et ta nägi sinu venda tolle surmaeelsel tunnil.»
«Siin on minu venna Aitaki tunnismärk,» ja Burhan andis suguharuvanema kätte sõrmuse, mille meister oli Jagmurile kinkinud.

XV. OGUUSID

(Väljavõtteid muistse ajaloolase ülestähendustest.)
«... Sihuke see rändrahvas on: kojad on neil vildist, ja nad rändavad muudkui ringi. Neid juhib nõukogu. Vaevalt on nad mone keerdküsimuse ära otsustanud, kui astub ette kõige tühisem ja kõige viletsam nende seast ning teeb põrmuks kõik, milles juba kokku lepiti... Naisevõtmise reeglid on neil säherdused: kui mõni nendest kosib teise perre kuuluva naisterahva, kellegi tütre või õe, või siis mõne nende hulgast, kes seisab tema alamuses, peab ta naisterahvale kinkima Horezmi rõivaid. Kui ta seda on tejnud, tohib ta naise enda juurde viia. Aga mõnikord tuleb naine välja osta kaamelite, hobuste või muu seesugusega. Ei kaupmees ega keegi teine tohi end nende nähes igapäevasest rüvedusest puhtaks pesta. Seda võib ta teha ainult öösel, kui nad ei näe. Sest muidu võivad nad

vihastada ja öelda: «Too tahab meid ära nõiduda, kas te ei näe, kuidas ta ainiti vette vahib,» ning nad sunnivad kaupmeest end rahaga välja lunastama.

Ei tohi ükski muhameedlane läbi nende maa sõita, kui nad pole määranud talle võõrustajat sõpra, kelle juures ta peatuks ja kellele ta islamimaalt tooks rõivaid, naisele sõba, pisut pipart, hirssi, rosinaid ja pähkleid. Sõber ja võõrustaja

166

püstitab kaupmehele jurta ning toob talle nii palju lambaid, kui saab, nii et muhameedlasel jääb üle vaid need maha tappa, sest oguusid ise neid ei verista. Nemad taovad lambale nii kaua pähe, kuni see hinge heidab ... Aga kui kaupmees tahab ära sõita ja tal läheb vaja mõnd kaamelit või hobust, või kui ta hoopiski raha vajab, siis võtab ta kaamelid, hobused ja muu vajaliku ning läheb teele, aga tagasi tulles hüvitab ta võõrustajale sõbrale vara väärtuse ja tagastab kaamelid ning hobused.

Nii talitab oguus iga sissesõitnuga, kui see tuleb ja ütleb talle: «Ma olen sinu külaline ja ma tahan sult saada sinu kaameleid ning sinu hobuseid, lisaks veel sinu dirheeme — seepeale annab oguus külalisele kõik, mis tollel vaja.

Kui kaupmees peaks oguuside maal surema, siis võtab oguus karavani tagasiteel vastu küsimusega: «Kus on minu külaline?» Kui vastatakse: «Ta on surnud,» siis laaditakse karavani moon maha. Seejärel läheb oguus nende hulgast kõige rikkama kaupmehe juurde, sõlmib selle varandused lahti ja võtab kaupmehe nähes nii palju dirheeme, kui talt oli võtnud selle maa kaupmees. Aga ta ei võta kriipsugi rohkem. Ka võtab ta hobuste ja kaamelite seast õige hulga loomi ning ütleb: «Mu külaline oli sinu lellepoeg ja seepärast on just sinul kõige kohasem tema eest maksta.»

Aga kui kaupmees on oma võõrustaja ja sõbra eest ära põgenenud, siis ei jää oguusid võlgu ja ütlevad mõnele kaupmehele: «Tema oli muhameedlane nagu sinagi: meie võtame sinult, sina võtad temalt.» Ja kui muhameedlane ei nõustu sel teel külalise osa hüvitama, siis küsib oguus, kuhu ärajooksja on läinud, ning kui ta suuna

167

teada on saanud, siis sõidab ta välja ja otsib teda kas või mitme päevatee kauguselt, kuni ta otsitava üles leiab ning oma vara tagasi võtab. Nüüd võtab ta ka selle, mis ta on külalisele kinkinud. Ja siis on oguusidel veel sihuke komme: kui ta sõidab muhameedlaste maale ja saab teada, kus ta kunagine külaline elab, siis peatub ta tolle juures, kuni on aeg ära sõita.

Aga kui oguus oma muhameedlasest sõbra juures hinge peaks heitma ning kui siis sealtkandi muhameedlaste karavan oguuside juurde satub, siis tapetakse see muhameedlane ära. Aga kui seda muhameedlast või tolle sõpra karavanis pole, siis tapetakse kõige väljapaistvam kaupmees ...

Kõik nad kitkuvad endal habemed juurtega välja, ainult vuntsid jätavad alles. Mõnikord juhtusin ma nägema, kuidas nõder oguusi vanamees oma häbemekarvu välja kitkus. Ikka jättis ta mõne karva oma lõua alla alles: vanameestel on ilmast ilma kasukad seljas.

Kui olime sellest paikkonnast lahkunud, peatusime maleva ülempealiku juures. Tollel oli palju teenreid, õukond ja suur maja. Ta ajas meie jaoks lambaid ning hobuseid kokku, et me saaksime lambaid tappa ja hobuste seljas ratsutada. Ta kutsus kokku kõik kodakondsed ja onupojad ning tappis nendegi jaoks palju lambaid. Enne seda olime talle rõivaid, rosinaid, pähkleid ja hirssi kinkinud ...

Ma nägin tema naist, kes oli enne olnud tema isa naine, aga ei olnud tema ema. See naine võttis piima, liha ja üht-teist sellest, mis meie talle lisaks andsime; ta läks majast kõrbesse, kaevas liiva sisse augu ning hakkas itkema. Küsisin tõlgi käest: «Mida lausub selle naise suu?»

Tõlk vastas: «Naine tõi ohvri Atraki isale, oma endisele mehele ...»

Kui öö kätte jõudis, läksin koos tõlgiga väepealiku juurde, too istus oma jurtas ja hoidis käes kirja, kus tal soovitati vastu võtta islami usk... Talle saadeti 50 ineri tõugu kaamelit, kolm miskalit1 muskust, loomanahku, paar Mervi riidekangast (lõikasime talle välja kaks piht-kuube), rõiva jagu brokaatkangast ja viie rõiva jagu siidkangast — selle andami olime meie talle üle andnud. Tema naisele olime aga kinkinud sõba ja sõrmuse. Ma lugesin kirja talle ette, ning tema ütles tõlgile:

«Ma ei ütle teile praegu midagi, teie aga ärge niipea tagasi sõitke. Küll ma kirjutan sultanile oma otsusest,» ja ta võttis seljast oma brokaat-rüü ning pani kingitud rõivad selga . . .»

ühel päeval saatis ta pealikute järele, kes olid talle lähedased. Tarhan oli nende seast kõige suursugusem ja lugupeetavam. Too oli lombakas, pime ning ühe silmaga. Atrak ütles pealikule:

«Ma räägin tõtt. Siin on araablaste saadikud, kes lähevad minu väimehe, bulgarite kuninga Silki poja juurde. Ei oleks ilus, kui ma laseksin nad siit ära ilma teiega nõu pidamata.»

Seepeale ütles Tarhan:

«Midagi niisugust pole me varem näinud ega kuulnud. Ei meie ega meie isade ajal pole siit mingeid sultani saadikuid läbi läinud. Mis muud, kui et sultan sepitseb kavalusi: ta saadab need mehed hasaaride juurde, et viimaseid meie vastu sõtta õhutada. Las raiub Atrak need kenad saa-

[1]miskal ~ omaaegne kaaluühik, 46 5 grammi Tõl

dikud pooleks. Nende vara aga võtame endale ... »

Kohe vaidles üks teine pealik vastu:

«Ei! Nende vara võtame küll endale, aga laseme neil ihualasti sinna tagasi minna, kust nad tulid!»

Kolmas ütles: «Ei, hasaaride käes on meie sõjavange. Saadame nad pantvangidena hasaaridele, et oma mehi välja vahetada! . . .»

Hulk aega ei jätnud nad vaidlemist. Meie olime seni surmahirmul, kuni nad lõpuks kokku leppisid, et lasevad meil minna...

Asusime teele ja jõudsime Bagandi jõele. Meid saatvad oguusid võtsid välja suured kaa-melinahast moonakotid. Nad panid meie rõivad ja majapidamiskraami kottidesse, ning kui kotid juba peaaegu täis olid, mahtus igasse kotti veel viis-kuus inimestki. Siis võtsid nad kätte valgepaplipuust toikad ja kasutasid neid aerudena. Nad surusid toikaid ikka ja jälle vette, aga vool kiskus kotte allavoolu ning keerised panid kotid keerlema. Viimaks saadi siiski jõest üle. Mis puutub hobustesse ja kaamelitesse, siis need tulid jõe ületamisega ise toime ...

Olen näinud oguuse, kellele kuulub kümneid tuhandeid hobuseid ja sadu tuhandeid lambaid. Tavaliselt karjatatakse lambaid lumes. Loomad kraabivad lume kõrvale ja

otsivad selle alt rohtu. Kui nad rohtu ei leia, järavad nad lund, aga on sellegipoolest ülimalt rasvased .. .»

*   *   *

Kehv on inimese elu, kui tal pole kodumaad. Saatus pillutab teda mööda laia maailma nagu võililleseemet. Ta kaotab oma keele ja vaimuvalguse . .. Niisama kehv lugu on väikerahvaga,

170

kes on kaotanud kodumaa. Ta on määratud väljasuremisele . ..

Oguuse ei ähvardanud küll veel väljasuremine, aga päris oma maad neil ei olnud. Sandžari riigis olid nad ümberasukate õigustes, kes säilitasid küll iseseisvuse, kuid pidid selle eest tohutuid makse maksma.

Oma loomu poolest oli see rohtlarahvas vapper ja vabadustarmastav. Rändkarjus-sõdalane kandis kogu oma vara alati kaasas ega hoolinud palju suguharupealiku käskudest.

Osa sellest rahvast elas XI sajandi algul Nissa lauskmaal, Mangõšlakis, Amudarja alamjooksul ja Araali mere ääres. Teine osa aga oli pärast pikka hulkuripõlve ja sõjapidamisi teiste rahvastega üle Amudarja läinud ning sultan Sandžarilt luba palunud tema riigi maile asuda.

Sultan oli kaua mõelnud, kuidas talitada. Kas lubada sõjakaid suguvendi oma maale? Kas pole ehk liiga kardetav oma õues tiigrit pidada? Teisest küljest oleks jälle hea, kui saaks kiskja peremehe vastu sõbrameelseks taltsutada, et siis temaga kuritahtlikke naabreid hirmutada. Aga kui äkki ei õnnestu tiigrile meelepärane olla ja ta raevu läheb? Selle vastu on temal — sultanil — küll ustavaid koer-jäägreid, aga kas ei läheks see riigisisene kaklus liiga kalliks maksma? Ehk oleks parem see juba eos ära hoida?

… Hommikul sai sultan vastuse. Lossi oli kutsutud metsloomade taltsutaja. Hindu pani oma loomad tillukeste toolide peale istuma. Need istusidki kaua ja rahulikult oma alustel, pööramata tähelepanu oma taltsutaja seljalegi, mida — nagu sultan teadis — pole sugugi soovitav lõvidele ega tiigritele näidata, rääkimata siis vastasele lahingu ajal seljapööramisest.

171

Pärast räägiti Sandžarile, et taltsutaja oli end sellepärast nii vapralt ülal pidanud, et loomadel polnud aega teda jälgida: istumisalused olid nii väikesed ja nii kavalasti kokku seatud, et kiskjatel kippusid jalad surema ja nad pidid kogu aeg ühelt jalalt teisele tammuma.

See viis sultani mõttele lubada oguusid küll oma maadele, kuid panna nad paika Kumatši emiraadis. Vabadustarmastavad oguusid tekitavad Kumatšile kindlasti üsna palju sekeldusi, aga selle eest juhivad nad Kumatši tähelepanu kõrvale Mervilt, mida asevalitseja nii hoolega

jälgis.

Ja et rändrahvas riigile ohutum oleks, otsustas sultan Sandžar oguusid kõige hullema maksukoorma alla panna.

Oguusid olid nende üliränkade tingimustega nõus ja asusid Balhi orgu.

Kuid ikkagi läksid asjalood peatselt üsna teravaks. Emiir Kumatš, kellel oli küllaga nii sõpru kui ka vaenlasi, otsustas oguusid salakavalalt enda poole meelitada ja tõmmata nad sõtta Toharistani1 juhi emiir Zengi vastu.

Taevasse kerkis aina uusi pilvi.

1 Toharistan — omaaegne emiraat praeguse Afganistani territooriumil. — Tõlkijad.

XVI. METSHOBUSTE KARI

Jagmur õppis püüdlikult rändkarjakasvatajate kõrget kunsti. Ta oskas juba täiel traavil kiiluda end karja sisse, haarata vajalikul oinal villast, heita see üle sadula ja kinni siduda. Noor mees mõistis jää lõikepinna ning hangede lume-mustri järgi ära mõistatada nädal tagasi lõppenud lumetormi liikumissuunda. Ta oskas õigel silmapilgul määrida hobuse kuivanud kurku rasvasabalamba rasvaga, mida ta sadula all varuks hoidis.

Talle ei õpetatud mitte ainult karjakasvata-misalaseid tarkusi, vaid ka mõõga, kilbi ja oda käsitsemise oskust. Kaelakandmisest peale tegid oguusid hobustega tegemist, nad olid suurepärased ratsamehed, kes vähimagi kõrvaliigutuse järgi suutsid taibata, et miski häiris lahinguratsu meeleolu. Nad võisid hobust juhtida ilma käte abitagi ja täie kihutamise pealt ise vibu lasta.

Õppimine nõudis vaeva. Tundide viisi seisis Jagmur, hoides suurt kivikamakat jalgade vahel, et õppida vajutama hobuse reitele nõnda, et see valust võpatades seisma jääks. Noor džigitt, kes oskas paljut juba ennegi, kukkus mõnikord väsimusest lausa kokku, aga suguharu pealik, toosama habemega vanaätt, kes noore oguusi üle kohut oli mõistnud, laskis tal kümneid kordi

ühtesid ja samu harjutusi teha. Vanaätti ennast peeti üheks kõige kogenumaks sõjameheks.

... ühe täkuga märakari oli nuumal madalatel karjamaadel, kus rohi lõi varakult haljendama. Emaloomi aeti edasi ettevaatlikult, mitte just eriti pikkade päevateekondade kaupa. Kümnendal päeval lasti hobustel puhata. Karjused ise aga ladusid katlad lonkama hakanud hobuse liha täis ja hakkasid ratsavõistlusi pidama.

Vanaätt surus pihku jakinahast piitsa ning Meediast toodud peente hõbekirjadega pistoda, tema võttis sisse kohtunikukoha ja jagas noortele karjustele õpetusi. Kõik läks ladusalt. Äkki hüppas vanaätt üles, tõmbas tupest vibu, pistis noole hammaste vahele ja kargas imetlusväärse kergusega sadulasse. Keegi ei märganud, kuidas ta hammustas vilajat täkku kõrvast. Loom lõi ehmatusega takka üles ja sööstis raevunult edasi. Vanamees laskis ratsmed lõdvaks... Kui täku rinnale ilmus vaht, pööras vana ränd-karjus hobuse lähima kaljunuki poole, mille kohal laugles tähtsalt ja sujuvalt haneparv. Nad lendasid peaaegu üksiku pilvetombu kõrgusel. Soojaksaetud täkk kandis vanakese vaevata kal-jukingule. Kärmesti kahmas hallipäine habemik noole ja saatis taevasse, ilma et oleks õieti sih-tinudki.

Nagu näha, ei olnud ta möödalaskja mees. Kui ta peatuspaika jõudis, oli tal raske rasvane lind sadula küljes.

«Ohhe-ei!» rõkatasid noored oguusid, plaksutasid pikki piitsu ning täristasid kõvermõõku ja odasid. Noortes trotslikes silmades põles pöörane kadedus.

***

Karjused peatusid kõrgel mäekurul, kus mustendas kaljukamakate räsu ja vedeles hobuse pealuu. Nad võtsid välja vibud ja viskelingud ning tõmbasid ülle turvised. Kartus

ja ettevaatus polnud põrmugi asjatud. Mäekurust tõusis suitsuvine. Neis paigus kaljude vahel hulkus ringi hulk hajandunud suguharusid.

Oguusid olid rohkem kui kord luuresalku välja saatnud, aga kollastes rebasenahka mütsides pilusilmsed murjanid ilmusid ja kadusid siin lummetuisanud mägedes sedavõrd osavasti, et isegi oguuside väledad hobused ei suutnud kõrgete põsesarnadega ratsameeste kannul püsida.

Sedakorda sööstsid pilusilmad karjuste peale nii järsku, et ainult salga juht jõudis sadulasse hüpata...

Kuid oguusi noormehed ei kaotanud pead. Metslaste esimese pealetungi tõrjusid nad tagasi jalaväerivis, seejärel kargasid sadulasse ja tröö-pisid rinnale, selja taha ja õlgadele õmmeldud raudnaastudega nahkhamed kõvasti kokku, nagu vanemad mehed neid olid õpetanud. Noored mehed paljastasid oma kõvermõõgad ja rivistusid silmapilkselt poolpöördega päikese poole. See oli vana, äraproovitud lahinguvõte, mille oguusid olid omal ajal üle võtnud part-lastelt1.

Karakitailaste salk hargnes ja sööstis metsiku sõjakisaga teist korda rünnakule, seekord ainult poole jõuga. Teine osa suundus noorte märade karja peale ja raius täie vaardiga ilusatel vilajatel loomadel päid maha.

Oguuside salga juht viibutas oma rasket kõver-mõõka, mille sisse oli valatud seatina, ning joo-

1 Partlased — muistse Partia riigi asukad. — Autorid.

nistas õhus kaare. Oguusid heitsid endalt turviseid katvad nahad. Raudnaastud välahtasid nagu kiiskav päike. Jahmunud karakitailased peatasid hobuseid, nende read läksid segi.

Ainult jalgadega juhtides päästsid oguusid hobused ähvardava ahelikuna valla. Enne noole-lennu kaugusele jõudmist tõmbasid karjused vibunöörid parema kõrva juures pingule. Pikad teravate luuotstega nooled vilisesid läbi õhu. Nad jõudsid sihile, tabades karakitailaste hobuseid. Oguuside vana kogenud juht ei ambunud, tema seisis oma rühma taga ning pidas vaenlast teraselt silmas. Kui pilusilmad asusid karjuseid vasakult poolt ümber haarama, sööstis pealik kümmekonna valitud tubli mehega, kelle hulka kuulus ka Jagmur, vaenlasele peale. Kuid uljaspead ei arvestanud õigesti ning kihutasid karakitailaste vasakust tiivast mööda. Nüüd selgus, et oma kolmkümmend vaenlase ratsameest on tunginud karjuste selja taha ning külvab neid oma nahklingudest kivirahega üle. Uhe karaki-tailase heidetud raske teravate nukkidega kivi tabas pealikut kuklasse. Enne kui karjused jõudsid toibuda, sõimus peenike lambasooltest punutud nöör nende juhi kaela ümber ning kiskus väärika vanuri sadulast.

Jagmur kannustas niigi hullunud hobust ja sööstis kõige tihedamasse rüselusse, kus lamas uimaseks löödud pealik. Ohe hoobiga raius ta lingunööri läbi, heilutas korra oma kõverat mõõka pilusilmade kohal, kuid siis langes midagi rasket ja teravat talle pähe... Tal läks silme ees mustaks.

Oguusid jätkasid võitlust, aga nende read olid löönud vankuma. Jõud olid ebavõrdsed. Ei olnud enam vana kogenud pealikut, kes oleks suutnud

noori sõjamehi ühte liita ja hoopi parajasse paika suunata. Oguusid taandusid.

Hakkas juba pimedaks minema, aga Jagmur ei suutnud ikka veel tõusta: kõrvus kumises, otsekui oleks keegi sirvinud meister Aitaki valatud hõbeplaadikesi... Silme ette kerkis nägemus orjade laagrist... Viirastusid koobaskongid ... Udust ilmus ülevaataja ja peksis haiget meistrit kepiga. Jagmur üritas tõusta, aga silme ees sulas kõik hõljuvaks mustaks laiguks... Äkki käis Jagmuril kogu kehast tuksatus läbi ning ta huulilt pääses valukarjatus. Kui karakitailased võidavad, küllap müüvad nad tema uuesti orjusse. See põletav kujutelm andis jõudu ja otsustusvõimet. Tuigerdades ajas Jagmur end maast üles. Lahinguväli oli täis kohutava võitluse jälgi. Kirevate lopsakate mägilillede keskel lamasid tapetud, tõmblesid hingevaakuvad haavatud hobused ... Jagmur nägi, kuidas tema kõrbi sikutab üks karakitailane ja vehib laias kaares oma raudotsalise kepiga. Jagmuri lemmik tõrkus ja rebis köidikuid. Noormees märkas muudki: paremalt lähenes oguusi karjustele tolmupilv. Suurivaevu jõudis ta ühe teise suguharu jurtani, kus sees istusid neli karjuseabilist ja vana vigastatud õlaga horezmlasest ori. Karjused olid just kavatsenud hobuste selga hüpata ja alla oguuside peatuspaika sõita. Kui nüüd horezm-lane talutas kohale oma kimli täku, andis Jag-uiur karjuseabilistele märku endale järgneda.

«Reetmine!»

«Reetmine!» röögatasid teised karjused, nähes, kuidas Jagmur tuhatnelja kihutades juhib oma väikese salga kurust väljapääsu suunas.

See oli hullumeelne kihutamine. Hobuse higise kaela vastu liibudes ajas ta täku kõigest jõust

177

noorte peenejalgsete sälgude karja poole... Ligipääsmatu märakarja eesotsas seisis tige ja metsik täkk — too ei lasknud märade juurde ühtki teist hobust ega ka ühtki võõrast hobuse-karjust. Võõraid silmanud, sööstis metsik täkk hullununa, saba sirus, karjustele vastu. Mära-karja juht hirnus ja korskas üle terve mäekuru. Karjuseabilised ja ori mõistsid alles nüüd Jag-muri kavalat plaani.

Kuni Jagmur tõmbas oma kimliga endale raevunud täku tähelepanu, pöörasid karjuseabilised kauni lendlakaliste märade karja vajalikku suunda ja juhtisid seda lahinguvälja poole. Valgelaiguline täkk märkas seda ja tormas väl-kuvi silmi oma karja poole. Kõigele lisaks kah-masid leidlikud karjuseabilised täie traavi pealt lõketest hõõguvaid tuletukke ja kõrvetasid noorte märade siledaid tagumikke ... Valust hul-lunutena sööstsid loomad karja keskele, üksteist jalust lüües, nad tekitasid segadust ja kabuhirmu. Hullunud märakari tormas mööda orgu ja kihutas lahinguväljale just sel silmapilgul, kui karjused olid selg selja vastu kaitsesõõri sisse võtnud... See tähendas viimast surmaeelset heitlust.

Hobusekari tormas otsejoones, teed valimata edasi. Mägimärade teravad kabjad peksid puruks jurtasid, paiskasid ümber ja sõtkusid jalge alla pikatoimelisi kaameleid. Uks kalju-rünga varju pugenud peni ulgus kaeblikult.

Karjused aga huilgasid, vilistasid, täristasid noapeadega vastu kilpe ja togisid kärmejalgseid märasid tuletukkidega. Sündis see, mida oli soovitud: hobused tungisid kiiluna vaenlase ridadesse ning lõhestasid karakitailaste tiheda aheliku. Tekkis inimeste ja hobuste segasumm...

178

Ragisesid luud, tärisesid sõjariistad, kostis haavatute appikarjeid, karjused aga loopisid metshobuste peale suitsevaid tuletukke.

Hobusekari pühkis edasi nagu tuulispask, tema teele jäid maha purukstallatud inimkehad ja loomakered. Nüüd võtsid oguusid end taas rivisse. Ootamatust abist ergutust saanud karjused ajasid vaenlast kaljude poole. Kolmest küljest püstloodsete mägedega piiratud mäekuru oli otsekui loodud selleks, et kutsumata külalisi lõplikult puruks lüüa. Karjused käärisid käised õlgadeni üles, võtsid sõjariistad paremast käest vasakusse ja pehmitasid oma jäikunud lihaseid.

Karakitailased ajasid oma hobuseid kaljudele, nii kuidas jaksasid, et aga jälitajatest lahti rabelda. Käigu pealt riietusid nad lahti; neile jäid selga ainult määrdunud, läbihigistatud hamed, nad päästsid valla ja heitsid hobustelt maha sadulad ... Vaenlane kavaldas jälle, rabeles välja ega tahtnud alla anda.

Oma raskete kõvermõõkadega vehkides, piigid ette sirutatud, ajasid oguusid põgenikke taga ja äigasid igale vaenlasele armu heitmata, kattes niiviisi mäekuru laipadega. Kuid vaenlane oli veel tugev ja pureles meeleheitlikult vastu.

«Koer sööb koera liha,» karjusid nad ja rabasid vastu oma kõverateralistega.

Jõuti mäejalamile. Karjused peatusid, suurivaevu oma keevalisi ratsusid tagasi hoides.

Karakitailased haarasid oma hobustel sabast Ja piitsutasid loomi kõigest jõust higistele selgadele. Kapjadega vaevu nähtavate kivinukkide taha klammerdudes komberdasid hobused mäeharja poole. Aga piitsad vihisesid ja plaksusid Seni, kuni äravaevatud loomad olid ratsanikud

179

mäeharjale välja viinud. Paljad väsinud kara-kitailased, kes ikka veel loomi piitsaga ähvardasid, kadusid viimaks kaljude varju. Aga väsinud, võidust kihevil karjused pudenesid mööda mäekuru laiali ja korjasid kokku mahavisatud relvi ning hobuseriistu.

Jagmur meisterdas koos teiste karjustega kahest odast kanderaami ning ettevaatlikult kanti haavatud vanaätt peatuspaika.

XVII. NARKISSOS

«Ohoh, sa ütled, et ta laskis mööda!» — Emiir Kumatši silmad läksid suureks ja neis süttis pahaendeline tuli. «Kas nägid oma silmaga?»

«Uhkelt ehitud kirvega raiusin ma kaamelil pea maha. Nendesamade kätega ... »

«Oo, kui suur on taeva heldus!»

«Ja sinu südame oma. Võta teadmiseks, oo rahva lemmik, et sinust peavad kõik lugu, vesiiri kadedus aga äratab kõigis põlgust. Ta pea kihab mustadest mõtetest — teda ajab marru sultani heasoovlikkus minu vastu. Aga ma tulin selleks, et leida sinu poolehoidu.»

«Ole mehine,» vastas Kumatš. «Verd pestakse maha verega. Mine!»

Kui Kaimaz väljus lehtlast, heitis endaga rahulolev Kumatš ült brokaathalati ja sirutas mõnuledes välja oma tugeva sihvaka keha. Aiast kandis tuulehõng sisse õitsvate rooside sulnist lõhna ja hõrgutavaid sahinaid. Jumal teab, miks meenus Kumatšile sel silmapilgul kaupmeestelt kuuldud ütlus: «Balhi peetakse õnnelikuks nurgakeseks, rõõmu allikaks maa peal. Läbi selle linna suunduvad karavaniteed Indiasse ja Hiinasse.» Kumatš rüüpas elevandikihvast valmistatud joogipeekrist lonksu veini. Tuli meelde raamatu mõttekatke: «Balhi elanikele on omased mõtete kõrgemeelsus ning innukus kohustuste täitmisel... »

***

181

Emiir ringutas, sügas ärahellitatud taltsat pantrit kõrva tagant ja kohendas kõhul vaipvööd. Laia, nelinurksete tellistega sillutatud alleed pidi jõudis ta oma lemmiklehtlasse. Siit oli näha kogu loss oma kõrgete vägevate müüridega. All laius linn.

Äkki panter möiratas ja tiris hõbeketi pingule. Tihedate jasmiinipõõsaste varjust astus välja aednik. Tema käes lõõmas kimp emiiri lemmik-1 iili — nartsisse. Allikaveega pritsitud õitel veik-lesid kastepärlid. Emiir hingas ahnelt sisse lil -lede joobnustavat hõngu ja mõtiskles... Ta mõtiskles selle üle, et ta polnud iialgi teisi usaldanud. Et aednik ei hakkaks aimama tema salajasimaid mõtteid, ütles Kumatš:

«Mul oleks tahtmine kuulda saada midagi haruldast ja huvitavat lillede kohta, mis kuuluvad meie lossile.»

Aednik tõstis pilgu vaibalt ja jäi mõttesse.

«Julgen tähendada, et lilled kuuluvad ainult... maapinnale ja päikesele. Nad on osa maailma kaunidusest. Ning veel olen ma kuulnud oma vanaisalt... Võtan enesele julguse jutustada, mu käskija ... Seda lugu oli minu vanaisa kuulnud oma vaarisa käest. Räägitakse, et bütsantslaste maal elas kord kaunis noormees Narkissos.»

Emiir tõusis ja jäi kauaks mošeed silmitsema. Vanakese kurvameelses hääles oli midagi tema enda meeleolust — midagi mõtlikku, raskepärast ja hingepuistamist vajavat.

«Ükskord,» jätkas vanake, «nägi see nooruk oma peegelpilti vees ning armus endasse. Siitpeale jäi vaeseke kiratsema. Ta vaevles kaua ja suri lõpuks armastusest iseenda vastu. Kui jõudis kätte kevad, istutasid paradiisineiud tema

182

hauale lille, mida hakkasid kutsuma noormehe nime järgi — nartsissiks.»

Kumatš pöördus järsult, astus aedniku juurde, tõstis tolle kraedpidi vaibalt üles ning vaatas talle silma sisse: aedniku pilk oli aus ja kartmatu.

«Ma kingin sulle need lilled. Mine ära.»

Üksi jäänud, arutles Kumatš kuuldavalt:

«Vaat siis, mispärast sa ei saanud pihta kin-niköidetud kaamelile, sultan Sandžar!» Emiir litsus roosa õielehe jalaga puruks. Õhinas ei märganud ta, et kogemata muljus tema käsi taltsutatud pantrit kõrvast. Valu pärast viskus loom eemale, kiunatas ning tardus paigale. Kumatš silmitses seda täpilist tugevat keha ja võpatas — kiskja väikestest rohelistest silmadest vaatas talle vastu surm. Pruugiks ainult panter lahti lasta, ja ta maksaks kätte. Kumatš hakkas õrnalt looma kõrvataguseid sügama ning karv vilajal kerel laskus vähehaaval alla. Petetud metsloom liputas truualamlikult saba ja heitis peremehe jalge ette maha. See oli hea märk.

«Tähendab, on aeg!... Kiskja on mu jalge ees. Enesearmastuse lill.» Emiir Kumatš naeratas kurjalt ja kiristas hambaid.

Laial reipal kõnnakul, mis kõneles sellest, et emiir oli vastu võtnud lõpliku otsuse, kõndis Kumatš üle süüria meistrite kaunistustega ehitud terrasside, seejärel läbi lossi väikese saali, kus hiinlasest kunstnik parasjagu lagesid kirevate lillejoonistega kattis, ning kui ta oli jõudnud oma eraklikesse puhkeruumidesse, plaksutas ta käsi. Uksele ilmus küürakas.

«Kutsu sisse,» noogutas emiir kärsitult. Tuppa astus sõjariistade tärinal sõjamees. Ta jäi aupaklikult ukse juurde seisma ja langetas

183

pea. Tema parem käsi oli laia musta sidemega kaelas.

«Ma vannun, et räägin puhast tõtt,» alustas sõjamees. «Veel kuu aega tagasi olid oguusid kohustatud andma sultani köögi jaoks seitse tuhat lammast. Ma rääkisin sellest hekkidele. Ja nüüd on tagajärg käes: oguusidelt lambaid vastu võttes käitusid andamikogujad jämedalt, koguni alatult... Ma lausa kardan seda välja öelda, mis on juhtunud: sinu poeg on tapetud, auväärseim!»

Emiiri turris vuntsid värahtasid. Ta ajas enda kramplikult sirgu ja surus käed rusikasse. Viimnegi verepiisk kadus ta näost.

«Mida kuulevad mu kõrvad?» hüüatas ta.

«Oguuside saadikud jõudsid kohale ning ootavad vägeva sultani vastuvõttu. On ilmne, et nad kaebavad sinu peale, kõrgus.»

«Hilja! Nüüd on hilja. Kui riiki valitsevad mehed, kes on võimu saavutanud mitte mõõga, vaid väikluse läbi, siis hakkavad neil peagi põlved raske kandami all nõtkuma. Suur Rooma linn langes seetõttu, et tema asukad... olid harjunud kaua magama. Isegi siis, kui vaenlane oli linna väravate all, virgusid roomlased hilja, nii nagu nad olid paljude aastakümnete vältel harjunud tegema.»

«Kui uskuda käskkirja, siis on teie armulikkus kärpinud nende maid,» jätkas sõjamees.

«Ajalugu näitab, et isegi Iskander Kakssarve vägev riik varises kokku, niipea kui ta ise suri; ja kõik taipasid kergendustundega, et pärast valitseja kadumist ei ahista neid enam surmahirm. Hirm! Just sellele hirmule rajan ma oma riigi. . . Need on tugevad päitsed.»

«Käskkirjas,» jätkas sõjamees, nagu poleks

184

eelnevat juttu kuulnudki, «on veel öeldud, et oguusid tahavad kinkida sultanile viiskümmend tuhat kaamelit, hobuseid, kakssada tuhat dinaari ja kakskümmend tuhat karakullilammast.»

Kumatš sirutas pea sügavale ette ja alla, nagu seda teevad maadlejad turuplatsil, ja pani käed selja taha.

«Mind on hilja annetustega ära osta... Nad on juba teinud saatusliku vea ja tapnud oma tulevase sultani poja. Nende üle hakkan kohut mõistma nüüd mina, emiir Kumatš!... Sandžari riiki katab paks rasvakiht. Aga kui üks riik ei lehka sõjameeste higi järele, siis see riik hukkub. Kuula mind tähelepanelikult, minu ustav Ongon!»

Sõjamees tõmbus sirgu ja kummardus sügavalt.

«Merv on kulla ja siidi otsas lihavaks muutunud. Talle on enam meele järgi silitada paljaste tüdrukute ihusid kui mõõkade ja odade käepidemeid. Viimaste aastate jooksul on sultan pidanud taluma palju ülekohut ja solvanguid. Ta on küll rikas, tal on suur ja usaldusväärne sõjavägi. Esialgu vajuvad pead tema ilmumisel veel õige madalale,» — Kumatš käis kiiresti toas ringi. «Aga riik käib alla ja seda sellepärast, et tema sõjamehed on hakanud elama nagu isandad. Kõikide lootused on kullal, kellelgi ei ole meeles, et meie aastasajal peab hästi mõistma sõjariistaga ümber käia. Ning kui väepealiku relv ei taba_ märki, aga seesugust väepealikut ikka veel võitmatuks peetakse, siis tuleb ta asendada.» Kumatš jäi vait. «Ma küsin: kas kõik on selleks valmis?»

Sõjamees tõusis ning tõstis tumma nõusoleku märgiks käe tule juurde.

218

«Sel juhul anname igavese vande, mu ustav Ongon! Meie verega kinnitatud vande.»

«Aga kas ma võin loota, et pärast teie võitu võin ma pitsitada Tšepnil kõri kinni ja saada omade hulgas esimeseks meheks?»

«Käi alati ja kõiges minu järel, siis hellitavad õnnetiivad sinu südant.»

Sõnatu pidulikkusega tegid nad kumbki sisse-lõike pöidlasse ja pigistasid verd hõbeanumasse. Veri segati mõõgateraga ja raputati peale põletatud juuksesalgu tuhk ...

Hommikul, kui jõelt õhkus veel jahedust, võis lossiväravas näha hästirelvastatud ratsasalka, keda juhatas emiir Kumatš. Ta vaatas mõtlikult kaugusse. Edasisööstel nõtkus tema madalavõitu tugev hobune sujuvalt tagajalule, et seejärel oma kergeid esikapju taas pürglikult välja sirutada. Rohtlasse jõudnud, kobas Kumatš ettevaatlikult oma laia vaipvöö vahel käkrunud nartsissiõisi. Kerge ebakindlustunne jooksis nagu veevirvendus üle ta karastatud sõjamehe-näo. Emiir pidas hobuse kinni, heitis pilgu mõlemale poole kõrvale, patsutas hellalt täkku kaela peale ja päästis ta seejärel uuesti traavile.

XVIII. PIITSAVORP NÄOL

Meister Aitaki suguharu juht paranes suurivaevu oma raskest haavast. Tänutäheks päästmise eest andis ta Jagmurile oma karjast kaheksasada lammast. Ta kinkis noorele karjusele ka oma vana kilbi, millega oli võidelnud bütsants-laste vastu, punasest puust oda ja raske mõõga, mis oli kunagi Palestiina mõõgavendadelt kähmluses võidetud.

.. .Kätte oli jõudnud sügis — aeg, mil tuli anda sultani köögi jaoks lambaid. Vana kokkuleppe kohaselt pakkusid oguusid sultanile kahtküm-mend nelja tuhandet karakullilammast. Andameid oleks pidanud kokku koguma Kaimaz, kes! nüüd oli sultani diivani — riiginõukogu — poolt määratud emiir Kumatši tegevust kontrollima. Kuid sultani tähelepanust ärahellitatud Kaimaz volitas seekord oma kohustesse teise mehe.

Sedakorda astus suguharupealiku telki emiir! Kumatši poeg, uhke ja ülbe Hansalar. Nooruk oli suure salgaga kohale sõitnud, ennast viltvaibale räntsakile visanud ja jälgis teraselt iga lamba üleandmist. Kuid kange kumõss tegi ajapikku oma töö...

«Kuule sina, pealik, või kelleks sa ennast pead,» tänitas ta jultunult, «kui sa mõtled meile, lamba pähe seda talle kaela määrida, siis ütle, kelleks pean pidama sind mina, andamite

koguja? Lambad olgu suured ja rasvased. Vastasel juhul — vannun seda prohveti püha kivi nimel — jutustan ma vägevas Mervis sellest, kuidas alatud oguusid püüavad petta oma ainumat ja võitmatut.» Irvitades lisas andamiko-
guja:

«Kuule, hallhabe! Ma pean suu nagu viimsel päeval, kui sa paned sinna poole peale,» ta osutas üleantud lambakarjale, «mõnikümmend lammast minu jaoks juurde. Mis see sulle maksab, vanamees, võtta oma alamatelt paarsada lammast ja ... hah-hah!... »

Suguharu pealik polnud seesugust jultumust oodanud.

«Ära õpeta mulle, auväärne külaline, seda, mille nimi on patt.»

«Patt õigluse nimel — see on kangelastegu!» Andamikoguja vajus raskelt siidpatjadele vilt-vaibal.

Mägedest aeti kohale üha uusi lambakarju. Mõrkjast kumõssist purju jäänud Hansalar solvus:

«Olgu neetud viimane kui üks oguus! Te tahate meid tüssata. Sugulisest räpasusest ei saa te eluilmaski puhtaks. Ma sülitan oguusi tavade peale...» Ta läks pealiku juurde ja jät-

kas: «Oige pea nüpeldame teid surnuks nagu kärnaseid penisid, teie naised ja tütred aga võtame oma haaremitesse ja laseme endale hea maitsta!... »

Vanur langetas vaikides oma lõõmavad silmad, et mitte näidata külalisele oma raevu.

«Muhameedlane,» lausus ta emiiri pojale, «igaühel meist on oma selge ja arusaadav hääl, aga see, millest sina räägid, jääb mulle mõistmatuks.»

121

«Küll sa mõistma hakkad! Meie teeme teist muhameedlased, meie alles õpetame teile õiget usku. Ma tahan teada: mispärast ei käi te meie mošeedes ega heida end meie jutlustajate tahtmise alla?»

«Muhameedlastele heidavad alla ainult väetid. Tugevad kas surevad või jäävad oguusideks!» vastas vana mees uhke leppimatusega.

Andamikoguja virutas oma lambapraekänt-saka tolmu sisse ja kähistas tigedusest värisedes:

«Ori, koer! Ma sülitan sulle silmnäkku! Hei, mehed!»

Silmapilk jooksid kohale vahimehed ja haarasid vaidlejad pooled tihedasse rõngasse. Anda-mikoguja kasutas seda ära ja virutas pealikule piitsaga näkku. Tugevasti, käenaksatusega virutas see siupoeg. «Ma saan oguusidelt oma osa kätte!» karjus ta rasvast sülge pritsides.

Inimesed kuulasid seda sõnatult. Aga hommikul leiti see lurjus tapetuna ...

Edaspidiste sündmuste kohta karjakoplis, kus toimus lammaste üleandmine, ja mujal, on säilinud järgmine ülestähendus: «Kui maksukoguja polnud õigeks ajaks tagasi jõudnud ja lossis sellest teada saadi, ei julgenud keegi sellest sultanile teatama minna. Vesiir, kes maksukogumise eest vastutas, kandis arveraamatutesse sisse, mis vaja, kuid Balhi asevalitseja käis peale ning lossirahvas jutustas sultanile 'oo ära.

Kumatš ütles sultanile: «Oguusid on jõude koondanud päris minu piirkonna lähedal. Kui valitseja annaks mulle volikirja nende üle, siis ma rahustaksin nad maha ja saadaksin sultani köögile kolmkümmend tuhat lammast. .. » Sultan andis nõusoleku.   Kumatš saatis volikirja

222

oguusidele ja nõudis kahjutasu poja tapmise eest. Oguusid ei tahtnud alistuda ja vastasid: «Me oleme sultani isiklikus alluvuses ega lähe kellegi teise võimu alla.» Siis kogus emiir sõjaväe ja läks oguuside peale, kuid oguusid seadsid end lahingukorda ning saavutasid verises lahingus võidu.

Kui oguusi khaanid olid kallalekippuja puruks löönud, saatsid nad sultan Sandžarile kirja, milles oli öeldud: «Meie, teenrid, oleme olnud ustavad valitsejale ega ole astunud tema käskude vastu. Kui Kumatš tungis meie eluasemete kallale, siis võitlesime me hädatarviduse pärast, oma laste ja naiste pärast... Me anname sada tuhat dinaari ja tuhat türgi soost orja, kui sultan ainult annaks meile andeks meie patu, see teener aga, kelle sultan lähetab, saab meile emiiriks...»»

XIX. SKORPIONI SABA

Käsu korras koguti Mervi vägesid uue sõjakäigu tarvis. Uks osa väesalku koosnes bekkide ja khaanide malevlastest — need olid laiaõlgsed, terasturvistesse rüütatud vägimehed; teistesse salkadesse kuulusid maakaitseväelased kaamelite ja eeslite seljas — nende sõjariistadeks olid teravaks ihutud kaikad ja noad.

«Õnnistagu taevas teie võidukat sõjateed,» hüüdis ratsanikele teepervelt elatanud põllumees.
«Las kõngeb kibeda kihvti kätte see, kes meid põldude juurest eemale on tõmmanud,» vastati talle.
«Meile on seda õnnistust niisama palju vaja kui koerale pipart saba alla!» tuli vastuseks eesli seljas möödaratsutavalt noormehelt,, kel olid kodukootud kangast püksid, sääred kõrgele üles keeratud. «Parajasti jõudis vee järjekord minuni, oleksin saanud oma põlluribasid kasta, kuid bekk ajas sõjakäigule.»
«Hei, vägilane,» katkestas teda kõrvalsammuv vanamees, kes kandis lääpatallatud karusnahk-seid sukksaapaid. «Bekkidel on omad palved! Vannun Allahi nimel — ei hakka ma nende heaks inimesi tapma.»
«õige jutt, auväärne. Kord sõdib bekk emii-riga, kord jälle tuleb emiiril isu bekki riisuda ... »
224

«Mul said kaks venda Samarkandi müüride all hukka. Nüüd, näe, räägitakse, et tuleb oguu-sidega kähmlema hakata ... Mis hea pärast? Kakskümmend naela nisu maksab peaaegu ühe kulddinaari!» .
***
Jahedus ning ülevus valitses sultani puhkeruumis. Riigi ilu ja uhkus, Turaani valitseja, istus pidulikus poosis oma troonil ning oli vajunud mõtiskellu. Luksusliku trooni juurde kandus naabersaalist pidutsejate hääli, nõude klõbinat ja kaunitaride naeru. Kuid lõbustused ei köitnud Sandžari täna. Juba mitmendat korda tõusis ta, käis ringi ja istus, kuid peopesa hõõrus ikka veel kortsukipras laupa. Sultani suur, armidega kaetud nägu oli nagu tavaliselt võimukas, rahulik ja keskendunud. Tema erutust reetis peen soo-neke kaelal, selle võbelemine ja paisumine andis tunnistust südames valitsevast pingest.
Üksainus mõte hoidis ärevil valitseja meeli. «Oguusid, oguusid, oguusid!» tagus veri ta oimukohtadel. See hädaoht rippus võimumehe pea kohal nagu lumelaviin mägedes, mis ähvardab rändurile kaela kukkuda. Näis, et üks ettevaatamatu liigutus, ja laava lihkub ning paiskub järsakust alla.
Sandžar libistas oma terava ja külma pilgu üle troonisaali. Siin polnud kedagi. Paistis, et siin võis iseennast usaldada, rahulikult arutleda, ärevaid mõtteid oguusidest ja riigist ühte sobitada. Otsekui juhuslike ja näiliselt märkamatuks jäänud tagasilöökide järgi taipas sultan Sander, kuidas vägeva riigi juhtimisohjad tal iga Päevaga ikka lõdvemini käes püsisid. Esialgu ei suutnud ta taibata peamist, ei suutnud iseendale
225
tunnistada, et ta jalgealune on kõikuma löönud, kuid rasked mornid mõtted isast, vägevast sultanist, külastasid Sandžari üha sagedamini ning tõid kaasa masendus- ja hirmutunde. Polnud enam seda suurt seldžukiidide riiki, mille ta oli pärinud oma kuulsalt isalt Melik-šahhilt. Tema käe all polnud enam toda kõikevõitvat sõjavägegi, mille eesotsas oli seisnud tema vanaisa Togrul-bekk. Kas võis Sandžar nüüd unistada sõjakäigust Konstantinoopoli peale, mis kunagi oli langenud põrmu kuulsa Alp-Arslani ratsude kapjade all. 'Kuid Sandžar tõrjus seesugused mõtted tagasi. Ta ei tahtnud midagi kuulda lähenevast nõtrusest ega lahkhelidest riigis. Võit Samarkandi üle oli näidanud, et ta suudab veel oma alluvaid ohjas hoida. Ja oguusid — need vaesed sugulased — ei astu talle teps mitte tee peale ette.

«Hei, teie seal!» hüüdis Sandžar.
Voldilise siidkanga tagant ilmusid kaks ihukaitsjat.
«Suurvesiir siia!»
Ei möödunud minutitki, kui käsk oli täidetud. Peanõunik astus üles trooni ette, suudles põrandat sultani jalgade juures, ajas siis enda istukile, tõmbas küüru selga ja langetas pea. Sultan Sandžar oleks nagu alles nüüd ärganud, tema rõugearmilises näos pahvatas põlema silmade tume tuli.
«Mul tuli tahtmine jutustada üht lugu meie isast,» sultan jõi peekrist veini ja ulatas ülejäägi vesiirile. «Ükskord sõitis isa Nizam al-Mulkiga jahile, ühes mäekurus küsis valitseja oma õpetajalt: «Mida sa parasjagu sel silmapilgul süüa tahaksid?... » Nizam al-Mulk vastas: «Ma sööksin meelsasti poolpehmeks keedetud muna, mu
226
käskija!» Kolme aasta pärast sõitsid nad uuesti läbi tolle mäekuru ning Melik-šahh jälle Nizam al-Mulkilt küsima: «Kuule, vesiir, aga millega sa tahaksid neid mune süüa?» — «Soolaga,» vastas Nizam al-Mulk.»
«Oo, ülim kõrgus, kui minu vastus ei riiva sinu kõrva,» haaras vesiir jutujärjest kinni, «siis ma lisaksin ainult suure vesiiri sõnadele, et sool. . . meie ajal — see on teravad relvaterad sinu sõjameeste käes, kes pühivad maapinnalt põlastusväärsed oguusid, kelle päritolu ei suuda kindlaks määrata sada ja üks tähetarkagi.»
Naabersaalist kostis lautohelide pehme lainevool. Sandžar läks mööda vaipa ning jäi akna juurde uhkesse tardumusse.
«Sa oled tõele lähedal, aulik. Igaühe, kes julgeb minu võimu kallale kippuda, poon ma jalgupidi üles või panen ribikontipidi rippuma nagu nülitud oina. Oma isade kuulsusega panen ma suumulgu lukku igaühel, kes julgeb minu plaanidesse vahele segada. Käsi valmis kirjutada käskkirjad Serahsi ja Balhi saatmiseks. Las nad kuivatavad liha ja jahvatavad nisu ja otra... üsna pea me austame tähelepanuga nende õnnistusrikaste oaaside valitsejaid. Taeva päralt, viimne kui üks närukael, kel tuleb pähe kahjustada minu riigi terviklikkust ja võimsust, saab tunda surma külma hingust. Las nad astuvad mõlemad täies lahinguvarustuses oguuside, nende minu suguvendade vastu välja. Õguusi-dele kuulutame nüüd püha sõja!... Sellest tuleb suur sõjakäik.»
Suurvesiir märkas äkki, kuidas värises sultani käsi, mis pistoda käepidet pigistas. Näolt, mis kunagi oli olnud võimukas, vaatas vastu ebakindlus, kõhklus ... Sultanis ei olnud seda jõudu
227
ja vägevust, mis oli ehtinud riigi ajalugu võitudega Pärsias, Meedias ja Süürias; seda.võitma-tuse ilmet, mis oli hirmutanud paljusid suuri väejuhte ja oli kujundanud Ilorassaani kuulsusrikast ajalugu. Sandžar palvetas kaua, vahetevahel laskus ta põlvili. Tema kaameks muutunud vihavermilisse näkku uurdusid märkamatult uued murekortsud.
«Taevane vägi on kõikvõimas... Aga sa näed, Allah, kui suuri pingutusi on mul tulnud teha, et kaitsta riiki põlatud ghaznilaste1, ghurilaste2 ja horezmlaste eest. Peaaegu kolmandiku oma elust olen rna mööda saatnud sõjakäikudel. Kas see käsi pole vaenlastele hirmu nahka ajanud, kas ta pole rabanud neid ilmeksimatult! Mispärast siis saadad sa minu peale uusi karistusi?. .. Mispärast pean ma võtma oma hinge peale selle ennekuulmatu patu ja tõstma käe oma suguvendade vastu?... Kas sa ei näe, et sinu antud jõud läheb kaotsi? Minu lähikond-lasi lõhestavad kadedus ja ahnus. Kuld seatakse aust... ja elust ülemaks!... Ma palun, Allah, pööra minu riigi teed ja saatust. Tee nii, et mul ei

tuleks mõõka tõsta troonile lähedaste inimeste vastu. Pööra kõikide nurjatute, kasu- ja vere-januste ahnepäitsude hobused hoopis teise suunda. Pööra taevatähtede seis teiseks, oo Allah!» Hirmuäratava Mervi valitseja langes põlvili ja luges sosinal palveid, mis ülistasid ja kutsusid appi taevasi jõude.

Saabusid ärevad ajad. Oli kaheteistkümnenda

1 Ghaznilased — praeguse Afganistani territooriumil asuva Ghazni linna ja selle ümbruskonna elanikud. — Tõlkijad.

2 Ghurilased — Afganistani territooriumil asuva Ghuri piirkonna elanikud. — Tõlkijad.

228

aastasaja algus ning tülid Horassaanis kahjustasid ikka enam selle riigi mõju võiinualustele erniraatidele. Seldžukiidide lossis jagunesid lähikondlased kahte leeri: ühe juured ulatusid Pärsiasse, teine tuletas oma põlvnemisloo oguusi hõimudest.

Õukondlaste arvamus lõhenes kaheks, ühed soovitasid ülestõusnutele armu heita, neile ränk maksukoorem peale panna ja nad uuesti sultanile allutada. Teised käisid peale, et tehtaks juba ükskord lõpp neile Amudarja ülemjooksu aladel elunevatele sõjakatele suguharudele.

...Mervi kohal sirendas tähine öö. Sandžar heitis lavatsile pikali, pani ümmarguse pärsia padja pea alla ja käratas:

«Hei, kes seal on! Lõpetage see märul! Toodagu siia raamatuid!»

... Tasa köhatades lähenes pikka koridori pidi valitseja raamatukoguhoidja, käes raske hõbedases köites raamat. Kuldlukud ehtisid haruldast raamatuhiidu. Vanake astus ettevaatlikult, ta huuled sosistasid palveid; nende tiheda vabisemise järgi võis aga arvata, nagu mäluks vanake midagi või hoiaks tagasi nuukseid. Magamistoa ukse taga kummardus mees loojuva päikese poole, mis heitis parajasti aknast sisse oma viimaseid kiiri.

«Kõigevägevam Allah, anna mulle jõudu ja häält, mis oleks nagu sulnis flöödiheli. Ja tee, et meie käskija südamest õhkuks täna ainult headust.»

Vanake jättis ukse taha oma vasknaeltega tal-lutatud nahksed jalavarjud ja astus ettevaatlikult vaibale. Vaipade toreduse teises otsas troonis sultan — ilmamaade hirm ja uhkus. Kõrgest, kaunite nikerdustega araabia vesipiibust hoovas

229

kerget uimastavat vinet, mis täitis ruumi unise õndsusega. Sultan tõmbas sisse uue mahvi ja noogutas vanakesele:

«Loe, raamatukoguhoidja, ja olgu su hääl meeldiv ja kerge nagu selle vesipiibu suits. Mu südames on õudne segadus . .. Loe!»

Kui vanaätt oli oma lumivalget turbanit kohendanud, seadis ta raamatu madalukesele kokkupandavale lauakesele ja hakkas sandlipuust palvehelmeid sõrmitsedes tasasel häälel rääkima:

«Tea siis, ülim ja ainulaadne: sinu kõrvadeni jõuab nüüd see, mida sa eelmisel korral ei jõudnud lõpuni kuulata ...»

«Loe, ma tahan kuulda saada vägevast Hannibalist.»

Valitseja raamatukoguhoidja puudutas parema käega südant, huuli ja laupa ning tegi sügava kummarduse. Koltunud raugakäsi pööras ettevaatlikult tihkeid, helisevaid, otsekui

luustu-nud raamatulehti, mis olid kaetud kauni araabiaväänkirjaga. Kui vanake oli vajaliku koha kätte leidnud, hakkas ta ühtlase poollaulva häälega lugema.

Sandžar tõmbas sisse sügava mahvi. Siidpad-jal valitseja jalge ees tõmbus Kaimaz äraootavalt kerra.

ühtlane kaunis hääl täitis ruumi ja mõjus rahustavalt.

«Niikaua, kui Tituse' kaasasündinud auahnus leidis enesele väljapääsu sõdades, millest me ennist kõnelesime,» kostis ettelugeja hääl, «pidasid kaaskodanikud temast lugu. Pärast konsuli-karjääri teenis Titus jälle sõjaväes, seekord sõja-

1 Titus Quinctius Flarnininus (u. 227 c.m.a. — 174 e. m. a.) — Rooma väejuht ja poliitik. — Tõlkijad.

tribüüni ametis, kuigi selleks ei olnud tal vajadust. Ta pidi sageli kuulma etteheidet, et tema eas mees oleks võinud end juba kõikidest muredest vabana-tunda, tema aga ei suuda ikka veel ohjeldada oma nooruslikku tormakust ja kuulsus-janu. Ilmselt viiski üks seesugune ohjeldamatuse puhang teda kokkupõrkele Hannibaliga'; pärast seda muutus ta paljudele eemaletõukavaks.

Hannibal põgenes salaja oma kodulinnast Kartaagost, elas mõnda aega Antiochose[2] juures, aga kui Antiochos pärast lahingut Früügias meelsasti rahutingimused vastu võttis, põgenes Hannibal uuesti ja leidis pelgupaiga alles pärast pikki rännakuid. Roomas teadsid sellest kõik, ent keegi ei pööranud tähelepanu endisele vaenlasele, jõuetule, saatuse poolt hüljatud vanale mehele. Kuid Titus, kelle senat oli saatnud Pru-siase3 juurde mingite asjatoimetuste pärast, nägi Hannibali ja teda vihastas, et see mees on veel elus. Kuigi Prusias palus korduvalt ja hardalt pagulase eest, kes oli tema juures varjupaiga leidnud, ei jätnud Titus järele. Räägitakse, et Hannibali hukkumise kohta olevat olnud vana ennustus, nagu mataks kord Liibüa pind Hanni-bali põrmu...»

Sandžar nõjatus tahapoole padjale ja peatas käeviipega ettelugemise.

«Põlvilisurutud vaenlast ei lööda, talle halas-tatakse. Halastust tunda saanud vaenlane muutub sõbraks.»

' Hannibal (247 või 246 e. m. a. — 183 e. m. a.) — Kar-taago väejuht ja riigimees. — Toimetaja.

2 Antiochos III — Süüria kuningas (242 e. m. a. — lg7 e. m. a.) — Tõlkijad.

3 Prusias — muinasajal Väike-Aasia loodeosas asunud Bitüünia riigi kuningas. — Tõlkijad.

«Rebigu timukas mul keel suust, kui ma valetan,» segas vahele Kaimaz. «Sina oled targem vanadest roomlastest, mu käskija, aga võta kuulda sedagi, mis ütleb sinu rumalatest ruma lani Kaimaz!... Kas mitte sina ise, sultanite sultan, pole palju kordi tõstnud üles igasuguseid põlvitavaid värdjaid, kes on heidetud koertele lõhkikiskumiseks? Kas mitte sina oma armulik kuses pole paljudele nurjatutele kalleid kaelarihmu kaela pannud? Kuid tõde on hoopis selles et kõrv ilma auguta ei kuule; et marutõbine koer pureb oma peremeest; aga peru täkk tormab kuningakotkalegi kallale. Kas maksab seesugustele armu heita? ... Surm pole see kõige hullem asi siin ilmas.»

Sandžari silmad lõid välku, kui õhus hakkas otsekui siidkeelte helin taas hõljuma raamatukoguhoidja tasane, ühtlane hääl:

«Kartaagos elades oli Hannibal palju kordi kuulnud, et talle on ette määratud surra Liibüas . .. Kuid on teada ka see tõsiasi, et Hannibal elas tollal hoopis ühes Bitüünia mereäärses paigas suure asunduse lähedal. Ta polnud kunagi usaldanud tahtejõuetut Prusiast ning oli kartnud roomlasi. Seepärast oli ta ehitanud seitse maa-alust käiku, mis suundusid tema eluruumist eri kanti laiali ja lõppesid salajaste väljapääsuavadega majast kaugel. Nüüd, kui ta oli kuulda saanud Tituse nõudmistest, üritas ta maa-alust käiku pidi pakku minna, kuid sattus kokku valitseja valvesalgaga ning otsustas ise oma elu lõpetada. Räägitakse, et ta mähkinud endale hõlsti silmusena ümber kaela, käskinud orjal toetada põlvega vastu ta tuharat, kallutada keha viimase võimaluseni taha ja sikutada hõlstist niikaua, kuni Hannibal ära lämbub. Teised

jälle raagivad, et Hannibal olevat joonud härjaverd nagu Themistokles1. Kuid Livius2 teatab, et Hannibalil oli mürki, mille ta olevat lasknud segada ja tõstnud karika sõnadega: «Võtame siis lõpuks raske murekoorrna roomlastelt, kes peavad liiga pikaks ja tülikaks ära oodata vihatud vanamehe surma ...»»

Sandžar võpatas, heitis asemele ja mõtles hulk aega.

«Seesugune surm ei ole sõjamehele väärikas. Kas pole Allah teinud pistoda skorpioni astla sarnaseks, et sõjamees võiks päeval, mil teda ähvardab teotus, lüüa selle oma rindu, nii nagu skorpion nõelab omaenda pead?!» , Kaimaz sirutas end mõnutundes valitseja jalge ees. üle tema näo valgus pinguldatud naeratus.

«Sul on õigus nagu alati, mu käskija! Surm võib tabada sõjameest ainult lahingus. Aga enne, kui ta tõstab käe relvateraga oma südame ligi, peab ta olema kindel, et ta on kasutanud kõiki seitset salakäiku ja et ta on ära proovinud kõik kavalused. Sinu suu nimetas äsja skorpioni. Tõepoolest, tänase päevani püsib rahva hulgas usk, et skorpion tapab enese, kui teda ümbritseda tulesõõriga. Aga see pole sugugi nii, mu käskija. Skorpion lihtsalt kavaldab nagu meie vesiirgi!» Kaimaz läks areldi uksest välja ja käskis lossi naistepoole pealt tuua anuma skorpionidega, mis °H ennustamise tarvis valmis pandud.

Need olid kaks raevunud rohekat mürakat. Puukandikul tõmbusid nad esialgu ettevaatlikult

. 1 Themistokles (524 e. m. a. — 459 e. m. a.) — Ateena riigimees, demokraat. — Tõlkijad.

2 Titus Livius (59 e. m. a. — 17 e. m. a.) — Rooma ajaloolane — Tõlkijad.

teineteisest eemale, aga Kaimaz ässitas neid osavalt õlekõrrega õrritades teineteise vastu üles. Lõpuks haardusid mürgiste elukate sõrad. See, kes asetses sultani pool küljes, heleda, läbipaistva kõhuga hiiglane, osutus osavamaks, ja äigas vastast oma pika sabaga.

Näost kahvatuks läinud Kaimaz jälgis heitluse käiku, aeg-ajalt vaimustuse pärast kätega vehkides.

«Hohhoh!» rõkatas ta, nähes, kuidas rohekas saba koos mürgitilgaga langes vastasele pähe.

«Oo, erakordne ja võitmatu,» hüüatas Kaimaz põlvili langedes, «kas sa ei näe selles ette tulevase lahingu käiku uskmatutega?»

Nõelata saanud skorpion hakkas kandikul visklema ja ringiratast laskma. Võitja kukkus aega viitmata oma vaenlast õgima ...

«Teid ootab tohutu saak!» juubeldas Kaimaz.

Sultan jälgis terava tähelepanuga skorpionide heitlust kandikul. Tema rõugearmiline tõmmu nägu pingestus. Oli näha, et valitsejale maeldis võitja verejanu.

«Minu käskija, isegi siis, kui Allah peaks katki murdma saatuse tiivad ja laskma sinu peale paista ainult kurjal ebaõnnel, pole ennast skorpioni kombel hukkava tavalise sõjamehe käitumine sinu võimsale isiksusele kohane. Elutargad inimesed räägivad, et skorpion ei tee enesele kunagi ise otsa peale... Hei, tooge õli!»

Kaimaz tõmbas kattevaibast kaks villast lõnga, keerutas neist kokku rõnga ning kastis selle hüübjasse vedelikku. Kiire liigutusega ümbritses ta õnneliku eluka õli sisse kastetud rõngaga ning pani lõngale tule otsa. Leek hakkas võitja ümber tantsisklema. Hämmastunud skorpion põrkas oma ohvrilt tagasi, aga tuli sai

234

ikka enam hoogu juurde ning surus igast kandist peale. Kiskja tormas vastassuunda, aga sealgi võttis teda vastu tuleleek. Tema surnud vaenlane hakkas juba söestuma. Võitja rähkles tulerõngas, kuid tuli hiilis vargsi ikka lähemale ...

Sultani silmad ahenesid, näole tardus jahe naeratus. Ta käed tõmbusid rusikasse. Valitseja vana raamatukoguhoidja oli oma pika kondise kaela välja sirutanud ja jälgis juba tükk aega Kaimazi tegutsemist. Too valas rasvalambist muudkui õli tulle.

«Vapper on alati ettevaatamatu, jõumees aga alati enesekindel. Kui ta ka tules hukka saab, on surm talle ikkagi vääriline võit,» sisistas läbi kokkusurutud hammaste Sandžar, kes istus krõnksutõmmatud jalgadel nagu raidkuju.

«Mu käskija,» roomas tema juurde Kaimaz, vargsi ülemiselt huulelt, otse nina alt, higi limpsates, «sa virutad kiviga nõdrukese rohukõrre pihta. Vaata, vaata!» hõiskas Kaimaz.

Skorpion ajas end püstakile, tardus hetkeks ja tõstis kõrgele üles oma jämeda roheka saba. Seejärel torkas hullunud elukas kolm korda astla oma selga. Sõrad lõtvusid, võitja surus end vastu kandikut, saba lõõgastus ...

Kaimaz kustutas tule. Skorpion oli täiesti liikumatu.

«Ära usu skorpioni,» pöördus Kaimaz Sand-žari poole, «ta ei tapnud ennast. Ta kavaldab, et sobival hetkel oma vaenlaselt elu võtta. Ära usu skorpione, mu käskija! Ja oma vesiiri ära Usu hoopiski mitte!... Ta on ohtlikum skorpionist ... Ta on oma mürgiastla juba välja sihtinud.»

Ennäe imet: üks skorpioni jalg liigahtas. Sõrad suruti kokku. Skorpion hakkas aeglaselt

235

kandikut pidi edasi roomama, lootes pakku pääseda ... Kaimaz tahtis ta puruks litsuda, aga Sandžar ei lasknud:

«Õnnetäht on kerkinud sinu kohale,» lausus ta võitnud skorpionile aupaklikult. «Nüüd ma usun sinu iseloomu ja südant. Sa ennustasid mulle ette uut võitu, sisendasid kindlusetunnet minu hinge.» Turaani valitseja tõstis kandiku kõrgele üles ja viskas skorpioni ettevaatlikult akna taha lillepeenrasse, kus lõõskasid mustad roosid.

XX. VESIIRI PEA

... Pidu vältas viiendat päeva. Joomises tehti vaheaegu ainult jahilkäikudeks ja malevate ülevaatuseks. Pärast paraadi sõideti linnast välja vesiir al-Fadhli maavaldusse. Vesiiril olid külas hiina trikitegijad ja tantsijatarid.

Väsinud, ülestursunud silmaalustega Sandžar naeris kaua kärnkonna- ja hiiretaltsutajate üle, jäi siis äkki vait ja kortsutas kulmu. Otsekohe vaikis muusika, kadusid trikitegijad, tõmbusid pinevile lähikondlased.

«Kaimaz!» kutsus sultan. Paremalt tõusis ilus nõtke noormees mustas halatis, mis oli oranži rätikuga vöötatud. Tema õfnad näojooned ja laiad õlad köitsid kõikide pilke. Sihvakas ja ägeda loomuga hellik läks enesekindlalt sultani juurde ja istus tema kõrvale.

«Hei, kes seal jõllitas neid räpaseid ümberae-lejaid!» karjus Sandžar ähvardavalt, mõõtes pilguga oma kangestunud alamaid. «Kas pole hoopis minu Kaimaz mitte kõige ilusam terve ilma peal! Tema vaprus ja arukus on ülimalt kiiduväärt. Vaadake minu vägimeest!»

Lähikondlased tõusid. Noormees lükkas al-Fadhli iseteadvalt kõrvale, jättes vanaini-mese varju. Kõik teadsid, kuidas sultan hellitab oma lemmikut, ning kartsid seda upsakat

noormeest. Emiir Kumatš, kes oli rahul oma sugulase edusammudega lossis, naeratas vesiiri poole vaadates õnnelikult.

«Hei!» tõstis Sandžar karika kõrgele. «Joome minu tubli Kaimazi terviseks.»

Noormees lükkas kõrvale hallihabemelised vanaätid ja istus sundimatult nende sekka. Vesiir naeratas, aga tema hingepõhjas kees juba ammu pöörane kiivus uue soosiku vastu.

Terane Kaimaz mõistis vesiiri pilku, ning kui lai ka poleks olnud tolle naeratus, sügavale silmile tõmmatud turbani alt nägi ta ära teise tigeda pilgu.

«Hobused saduldada!» raskelt jalgu järel vedades tõusis sultan atlasspatjadelt. «Sõidame lossi. Ma tahan, et mu lähikondlased näeksid ka minu ahvatlevaid tantsijatare.»

Kaaskond tõusis vaipadelt ja pikk ratsasalk hakkas venima Mervi poole.

«Nähku kõik, kuidas suured seldžukid ülendavad oma ustavaid ja andunud alamaid!» kostis kaugele üle külma ja pimeda välja.

Linnast ratsutati peaaegu tuhatnelja läbi. üksikud jalakäijad pugesid müüriorvadesse ja õuedesse peitu, et mitte sattuda eelsalga valvurite piitsade või hobusekapjade alla. Kaitsesalk-laste hõikeid ning ratsude korskamist kuuldes kustutati majades tuled ...

Kärarikas salkkond kappas mööda telliskividega sillutatud teed ning vajus rüsinal suurde lossisaali sisse. Süttisid rasvalambid, lõid klirisema nõud, teenijaskond hakkas sagima, käigu pealt uniseid silmi hõõrudes ...

Samal ajal ratsutasid kümme valitud sõjameest kullakambrite võtmehoidja järele. Väledate ilvesesilmadega mehike astus viis-kuus sammu,

langes siis põlvili sultani ette maha ning suudles vaipa.

«Kuulen ja täidan käsku,» ainult niipaljukest laususki varahoidja, kõõritades oma tigedate silmadega purjus ja ülbe Kaimazi poole. Vanamees aimas, miks ta on välja kutsutud.

«Ei tea, mis sellele jätisele veel vaja on?...» mõtiskles suurvesiir suletud silmi.

«Teenrid toogu siia kõik vasaku varakambri aarded ja puistaku mu armsa poisi jalge ette,» käskis Sandžar.

«Jumala ja sinu käsk on mulle kohustuseks, aga koraan õpetab ja paneb südamele, et taoliste varanduste hoidmisse peab suhtuma ülima rangusega,» ei pidanud suurvesiir vastu. «Olgu sinu helde käsi ühtlasi kokkuhoidlik! Oo, ülim, nagunii on meid kõiki õnnistanud sinu armulikkus. Hoidku Allah vägeva Turaani varandusi!»

Sultani silmad välkusid vihast... Valitseja tõusis.
«Kas sa tahad, et mind hakataks pidama ihnuskoiks selle näruse metallihunniku pärast. Allah on suur ülal taevas, aga mina olen ainus maa peal! Kas ma pean koonerdama oma varandusega nagu mõni turukaupmees? Või pean ma olema nagu liigkasuvõtja, keda painab kulla-ahnus?»
Vesiir langetas pea rinnale, kartes välja näidata oma põlastust Kaimazi vastu. Kõlahtasid karikad.
«Au vägevale seldžukiidile!» hüüdis Kumatš.
«Valitse rõõmsal meelel sada ja üks aastat!» toetas teda Kaimaz.
Hääled helisesid üks valjemini kui teine. Kuid veidi aja pärast hakkasid tulisemaidki hüüatusi summutavalt kõlisema väärisvarad, mida kallati
239
välja vasest kaunistustega laegastest ja kuldsete siidnööridega seotud kottidest.
Kaimaz seisis, pea uhkelt kuklas, käed puusas ... Ta ei näinud, kuid tundis kogu oma olemusega endal kadedusest puhevil vesiiri al-Fadhli teravat kullipilku. Kaimaz võttis parema käe puusast ja asetas selle pistoda käepidemele.
Kuld ja vääriskivid muudkui sadasid ja veeresid soosiku jalgade ette.
See kärarikas, ootamatusi täis päev jäi kõigile kauaks meelde. Ratsasalk tuiskas uuesti linnast välja, vesiiri lossi. Taas surusid varikujud end õuemüüride vastu, vingusid allaaetud koerad ja kustusid tuled majades, niipea kui lähenes hobu-sekapjade tümin.
Pärast pidutsemist vahetas valveülem, kes kartis õnnetust, juba neljandat korda tunnimehi.
Sultani puhkeruumidesse saabus vaikus ja rahu. Sandžar oli täiesti purju jäänud, ta embas oma lemmikut ja langetas pea ta rinnale. Kaimaz pidas teraselt silmas Kumatši, kes ootas oma plaanide teostamiseks parajat silmapilku. Juba ta noogutaski noormehele. Kaimaz kompas ettevaatlikult sõrmust sultani keskmises sõrmes, võttis selle tasahilju ära, pani kokkukeeratud halati Sandžarile pea alla ja seadis purjus mehe ettevaatlikult sulgtekile.
Vesiiri magamistoa juures ristasid kaks pikka kasvu nuubialast odad ning panid soosikul tee kinni. Kaimaz võttis vaibalt anuma roosiveega ja läigatas endale näkku, et kaineks saada. Nuubialaste odateravikud tulid üha lähemale. Siis võttis noormees vöö vahelt sultani sõrmuse ja näitas valvuritele. Sõjamehed tõmbusid sirgu. Kaimaz astus kähku vesiiri magamistuppa ...
Mõne aja pärast ilmus Kaimaz saali ja heitis
240
poolunise sultani jalge ette suurvesiiri pea. Sandžar võpatas. Mõõga käepidemest haarates röögatas ta hirmunult: «Reetmine!»
Ustest, rippvaipade vahelt ja niššidest tormasid tema juurde valvurid. Joomauim oli nagu peoga pühitud.
«Emiir Kumatš siia!» käsutas sultan juba rahulikumalt.
«Ma olen siin, mu käskija!»
«Jätke meid kahekesi!» Sultan laskus patjadele ja mõtles pingsalt. Ta parem silmalaug tõmbles tugevasti ning rõugearmid ta näol olid eriti silmatorkavad. Sügavaid kummardusi tehes taandusid saalisviibijad ukse suunas.
Kumatš lükkas vesiiri pea jalaga eemale ja laskus sultani ette põlvili.

«Praegu on šaakal veel vait, aga kõigevägevam näeb ja teab, et õige varsti hakkab ta uluma. Saakalid hakkavad aga uluma siis, kui kusagil lähedal on surnukeha. Ning ainult ratsa kihutavat sõjameest ei saa need haisvad elukad kätte,» tähendas Sandžar ja heitis oma asevalitseja poole külmterava pilgu.

«Hirmuäratav ei ole mitte šaakali ulgumine, vaid hoopis raipehais mõõgatera küljes,» vastas Kumatš.

«Kogenud relvameistrid räägivad, et õige karastamine ei anna sõjariistale mitte ainult tugevust, vaid ka teraselõhna,» heitis sultan vastu.

«Kes küll teab seda saladust?» küsis Kumatš püsti tõustes. «Oo, kõige kõrgem valitseja, ärgu minu sõnad riivaku sinu kõrva: lase rahvale teatada, et vesiir hukati sinu käsu kohaselt.»

242

Sandžar jäi mõttesse ja rüüpas lonkshaaval külma mandlivett. Tugev, kõvermõõga käepidemest läikima hõõrutud kämmal sirutus järsult välja Kumatši poole. Emiir tajus Sandžari sügavat tänumeelt ning ruttas ahnelt suudlema kätt, mille keskmises sõrmes uuesti helkis uurendi-tega valitsejapitsat.

«Kuid ma anun sult üht: ära jäta oguuside tegusid kahe silma vahele. Hindustanis maksab seadus, et elevant, kes on tunda saanud inim-vere maitset, hävitatakse ... Saagu igaüks tunda, et sultan karistab omavolitsejaid karmilt ja õiglaselt.»

Sandžar vaikis ja vaatas roosatama löönud taevast akua taga. Kumatš kasutas ära seda vaikimist ning jätkas lipitsevalt:

«Oo, kõige kõrgem käskija, sa ei usu mind, oma asevalitsejat... Lase tarkadel endale tähtede seisu seletada ning sinu helged silmad saavad näha, et viimase aja sündmused — nii mäss Samarkandis, saadikud Buhhaarast kui ka oguuside sõnakuulmatus — on aset leidnud Allahi tahtel. Võtame kas või selle nurjatu tümika Kai-mazi jõleda teo ... Kas see pole mitte sinu heasüdamlikkuse vili! Eks ole ikka nii, et isa armastab küll poega, aga just armastusest peab ta teda karistama, kui ta oma järelpõlve au pärast muret tunneb.»

Emiir Kumatš tundis hästi oma sultanit. Ta nägi, kuidas tuksatas kõrgematest kõrgema parem silmalaug, ning kerge võidurõõmus naeratus libises üle emiiri näo. Kuid seekord Kumatš eksis. Mitte emiiri sõnad ei tunginud Sandžari hinge. Valitseja hirmu sisendava silma ette kerkis uuesti, ikka ja jälle püha ohvritalituse nägemus — päev, mil pistodana lõikus ta kõrvu

243

pantrinahas noore sõjamehe hüüd, mis pidnväljakul tolle suust oli valla pääsenud ... Rõugear-miline nägu tõmbus uuesti pingule.

«Sul on õigus nagu ikka, mu ustav asevalitseja Kumatš! Isa armastab poega, aga ühtlasi karistab teda, nagu käsib meid kõrge taevas. Sa räägid õigust. Mine!»

Sügavaid kummardusi tehes väljus Kumatš saalist. Ent mitte otsejoones ei lahkunud ta sultani puhkeruumidest. Ta seisatas ukse juures ja vaatas vidukil laugude vahelt teraselt oma kasvandikule otsa. Tema tugev kare kämmal pigistas jõuga pistoda käepidet, karvased sõrmed muljusid külma hõbedat. Kuid samal silmapilgul puudutas teine käsi ettevaatlikult brokaatvöö vahele pistetud nartsissiõisi.

XXI. MA OLEN HÄRG

Sündmused, mis olid pannud lainetama oguusi suguharud, sundisid sultan Sandžari saatma Amudarja ülemjooksule oma malevaid. Nende eesotsas oli emiir Kumatši teine poeg. Emiir oli lootnud nördinud oguuse maha suruda ilma Mervi vahelesegamiseta. Kuid rohtlaasukad olid emiir Kumatši maleva puruks löönud ning ühes lahingus emiiri poja tapnud.

See uudis oli Balhi valitsejat sedavõrd salvanud ja vapustanud, et rahva seas levisid kuuldused, nagu vestleks Kumatš öösiti džinnidega, käiks ka ise džinniks ning vahetevahel püüaks koguni härjaks muutuda.

Mervi turgudel käisid jutud, et Balhis olevat mošeede ülemvaimulikud välja kuulutanud usu-vaidluse selle kohta, miks erinevad käsukirjad, mis on antud Allahi poolt tema prohveti kaudu, nendest käskudest, mis on antud prohveti enda poolt. Abu Muslim, kes oli nii kaua elanud ja selles patuses maailmas uudishimulikult ringi rännanud, ei võinud ometi sellest suurest vaidlusest kõrvale jääda.

Ta jättis oma orduvendadega turul, karavanse-rais, jumalaga, jagas laiali oma Mervis oleku ajal säästetud raha ning asus sobivas suunas liikuva karavaniga teele kaugesse Balhi. Üle tuiskliivade

kulgeva teekonna jooksul püüdis derviš peatuspaikades karavaniajajaid abistada. Pikkade peatuste ajal, kui kaameliajajad lasksid väsinud loomadel hinge tõmmata ja võtsid ka ise kehakinnitust, luges ta neile mälu järgi ette terveid lehekülgi koraanist. Heasüdamlikud rohtlaasukad mitte ainult ei külvanud vana dervišit kiitustega üle, vaid ladusid tema kõvakskuivanud nisuleiva peale ka rasvaseid lihatükke.

Kes püüab, jõuab sihile, ühel selgel päikesepaistelisel hommikul joonistusid purpurpunases kauguses linna piirjooned. Karavan jäeti seisma ning sõjamehed ja ajajad pidasid kaua saatusele tänupalvet teekonna õnneliku lõpu eest. Pidurõivad pandi selga, kaamelid ehiti kellukeste ning rippvaipadega — seejärel asuti teele linnaväljaku poole. Kõige taga kõndis kepile toetudes ja koraani tähendussõnu hüüdes Abu Muslim, käes suur kookospähklikoor annetuste jaoks.

Kogu järgmise päeva vihtus Abu Muslim oma kaasvendadega pöörast tantsu ühe mošee ümber. Dervišid langesid lovesse' ja karjusid:

«Jahuujahak!»2

Paljud varisesid silmnäoli maha, aga tõustes kisendasid nad jälle üle terve väljaku: «Jahuujahak!»

Ning jälle murdis püha vaimustushoog nad maha, nad tõmbusid kössi ja keerlesid ja väänle-sid ühe koha peal nagu vurrkannid.

1 Lovi~~ enesesisenduslik hämarolek. — Toimetaja

2Araabia keelest vaata meie peale, õiglane jumal — Tõlkijad.

... Uued sündmused leidsid aset ka lossis. Pärast poja salajast tapmist jäi emiir Kumatš päris norgu ja kinnitas aina, et ta on härg ja et teda tuleb tappa, nii nagu tapeti tema poeg — noalöögiga vasaku rinnanibu alla.

õukonnaarstid soovitasid mitmeid äraproovitud arstirohtusid, aga emiir ei võtnud ühtegi neist suu sisse, nõudes, et ta maha notitaks nagu härg. Kumatš nõudis muudkui oma nõudmist ja ähvardas sõnakuulmatuid karmilt karistada . ..
Mustad metsistunud silmad vilasid meeletult lossi seinajoonistel ning otsisid üht ja sedasama ... Emiir vaatas järele sambatagused, heitis pilgu kõige mahajäetumatesse nurkadesse, ja kuna ta poega ei leidnud, hakkas ta ikka ja uuesti kahele turskele mamelukile, kes teda saatsid, peale käima, et need täidaksid tema palve ja teeksid talle lõpu... Lossis kõneldi sosinal ja käidi kikivarvul. Öösiti ei olnud enam kuulda valvurite hõigatusi — parooli hakati edasi andma sosinal.
Kumatš lamas suures lossikambris soobli-nahkse vaiba all. Pikk, kondine nagu kaamel, liigutas ta tasakesi huuli ja tema suured punsunud silmad ekslesid mõttetult ringi. Vahetevahel ta võpatas, näis, nagu oleks talle midagi meelde tulnud, ta püüdis kattevaipa kõrvale lükata, kuid jõuetu käsi langes raskelt lavatsile. Teadvusetusest ärgates tormas Kumatš sõjariistade juurde, mis rippusid seinal, ja kutsus endist viisi kimeda häälega üles aega viitmata poja eest kätte maksma. Kuid tugevad ja valvsad ihukaitsjad panid lõtvuva keha jalamaid ettevaatlikult siid-tekkide hunnikule tagasi. Nii oli vägev Kumatš muutunud vaguraks ja abituks.
Rõõmusõnumi tõi lossi kunstnik. Päeval oli ta
247
oma abilistega üles riputanud uut, möldritele määratud käsukirja, mis oli maalitud neljakümnele tihkele Samarkandi siidpaberilehele, ja äkki kuulnud, et Balhi suurte imaamide vaidlusele on tulemas tähetark, arst, filosoof ja mõtleja Abu Muslim.
Jalamaid saadeti karavanile vastu teenrid koos kallis rakmes ja haruldaselt kauni sadulaga hobusega. Kuid seik oli enne kindluseväravaid kaameli seljast maha tulnud ning karavaniajajad ei suutnud teda leida. Asjatult hoiatasid valvurid rangelt kõiki teemajapidajaid, kaupmehi ja karavanseraide peremehi, et nad šeigi ilmumisest tingimata teada annaksid. Kuuldus sellest, et emiiri valvesalk otsib Abu Muslimi, lendas kähku üle linna. Dervišid viisid oma kaas-venna salakäikepidi linnamüüride taha ja peitsid ta lähimasse asulasse seniks, kuni oli ustavate inimeste kaudu saadud teateid tagaotsimise tõelise põhjuse kohta.
Alles siis lubasid kaasvennad tal välja ilmuda. Lossis kuulas Abu Muslim kaua tohtrite jutte haiguse kulu ja tunnuste kohta ning uuris tähelepanelikult emiiri silmavett ja väljaheiteid ...
Tema nõudmise peale toodi turult kaks suurt verepritsmeid täis nuga ning nahkpõll. Neli sõdurit panid end turukaltsakate moodi riidesse ja varusid nööri. Operatsiooniks ettevalmistusi tehes andis Abu Muslim emiiri sängikohendajale käsu:
«Teatage oma emiirile rõõmusõnumit: tema hiilguse juurde tuleb kohe turu parim lihunik — too on nõus täitma emiiri palvet ja härja surnuks pistma ... »
Teenrid tormasid emiiri puhkeruumidesse.
248

Kumatš käis tasa huuli liigutades kullavärvi maalingutega kambris ringi. Sametvööga tugevasti vöötatud brokaathalatis emiir püüdis enda ees otsekui midagi nähtamatut pihku haarata ning kiikas kartlikult magamistoa uksel seisvate sõdurite poole. Astus sisse

voodikohendaja. Kummardusi tehes ja naeratades hakkas ta rääkima häälel, mis meenutas mesilase suminat:

«Julgen ette kanda, meie valgus ja silmarõõm! Sinu südamest tulev palve on jõudnud Allahini ning maailma looja võtab avitada. Kohe tuleb lihunik, et tappa sind otsekui härga torkega vasemasse rinnapoolde. Sa oled ju seda palunud nii inimestelt kui Allahilt.»

Emiir jäi seisma, silmad pungis peas, siis tõmbas ta halatihõlma näo ette ja langes põlvili. Mööda tema laia kõhnunud nägu veeresid pisarad.

«Oo, vägev Allah, ma teadsin, et sa võtad minu palvet kuulda. Hei, kes seal on! Tooge lihuniku jaoks kalja. Las võtab pisut keelekastet pärast pikka turuteed. Siis on tal käsi täpsem.» Emiir põlvitas alandlikult, usaldades oma hinge Allahi hoolde.

Abu Muslim oma abilistega astus kärarikkalt sisse. Oli kuulda nugade klõbinat. Magamistoa ukse peal jäi arst seisma ning röögatas nii valjusti ja ootamatult, et emiir võpatas:

«Olgu ma neetud seitsmenda põlveni välja, kui see töö pole üks vastikumaid! Kus on see oinatolvan, kellele ma oma noaga pean otsa peale tegema!»

Vastuseks kostis magamistoast emiiri hääl:

«Ma olen siin, tule ruttu sisse ja tee minust hakkliha ... »

249

Abu Muslim ihus üht nuga teise vastu ja astus üle läve sisse.

Emiir tõusis vaibalt ja sirutas tulija poole oma värisevad käed.

«Viige ta tagumisse puhkeruumi, siduge kõvasti kinni ja oodake, kuni ma tulen,» andis Abu Muslim käsu ümberriietatud valvuritele.

Kogukad noormehed sidusid emiiri villase ohelikuga kõvasti kinni ja lohistasid teise tuppa. Seal heideti ta vaiba peale siruli maha, pea idakaare poole, nii nagu see Kesk-Aasias tapaloo-made puhul ikka kombeks on olnud. Abu Muslim kummardus emiiri kohale, kõmpis tema vasakut külge, nii nagu teevad tõelised lihunikud, ja tõstis tapariista pea kohale...

Uste vaheltpiilusid sisse lossi teenijaskonna, valvurite ja kõrgete aukandjate uudishimulikud näod. Vilksatas emiiri ihuarsti lumivalge turban.

«Halasta ja hoia, Allah, meie ülitarka emiiri, kes on antud selle vääritu derviši kätte!» kisendas ihuarst äkki. «Mis me siin seisame? Valvurid, kas te ei näe, et see hulgus on emiir Zengi poolehoidjate poolt lähetatud? Valvurid, võtke ta kinni! Kohe saadab ta korda midagi parandamatut!»

Kuid valveülema külmaverelisus jahutas maha auväärsete tarkpeade ja ihuarsti ägedus-tuhina. Tema ju teadis, et derviš vastutab peaga emiiri tervise eest, ning kui ta Kumatši terveks ei ravi, ehib ta pea homme lossi värava-latti. Seda Balhi solvunud õpetlased soovi-sidki. Seda teadis ka derviš Abu Muslim, kes oli nõustunud Kumatši ravimist ette võtma alles pärast pikki kõhklusi. Oli ju dervišil oma väike saladus — ta tahtis emiiriga arveid õiendada ühe vana solvangu pärast.

250

Abu Muslim pani käe kuivetanud emiiri külge, kuid tõmbus kinniseotud kehast äkki eemale ning tema näolt õhkus õukondlaste rõõmuks viha ja solvumist. Kuid see oli ainult kaval võte.

«Pähh!» põlastas Abu Muslim. «Kes see ütles, et ma pean maha tapma härja! Jooksku tühjaks minu silmakoopad, kui see siin pole tühipaljas kassiniru! Kas see on mõni härg?!

Va kondine teine nagu koduta peni... Seda liha ei võeta mult üheski müügiletis vastu. Ei hakka mina teda tapma, enne kui ta rasvasemaks läheb. Tooge ja andke talle loomasööta.»

Emiir tõusis üles, vaatas ringi ja pobises midagi.

«Tehke köidikud lahti,» andis Abu Muslim ümberriietatud sõjameestele käsu, «ja viige ta siia kõrvale härjalatrisse. Las ta olla nuumal kuni püha reedeni. Siis tulen ma oma nugadega tagasi.» Abu Muslim keris oheliku kokku, võttis noad, mässis lapi sisse oma käia ning astus koridori, kus tegi veel tükk aega lähikondlastele etteheiteid kõhna, halvastisöödetud härja pärast.

Väsinud ja jõuetu emiir toodi magamistuppa vaipadele tagasi. Mõne aja pärast anti talle Abu Muslimi valmistatud rohtusid. Teenritel õnnestus emiiri uskuma panna, et Abu Muslim tuleb pühal reedel oma tapariistadega tagasi, ja sel viisil saadi Kumatšile esimesed annused ravimit sisse joota.

Mööda lossi koridore ja aeda ringi joostes vannutas emiiri ihuarst kõiki rõõmsal sosinal:

«Dervišil tuleb aega viitmata pea maha raiuda. Kuidas ta julges nimetada meie emiiri nimega, mida mu keel ei paindu järele ütlema! Pühaduse teotamises ja kõige jõhkramas mõnitamises on see kaltsakas ületanud igasuguse

251

piiri. Las valvurid panevad väravad kinni, et derviš lossist välja ei pääseks!»

Kõik õpetatud pead olid ihuarstiga ühel nõul.

«Tuleb oodata,» jahutas õpetlaste innukust valveülem.

«Emiir võttis tänase päeva jooksul juba kolmandat korda ravimit, teie aga pole suutnud talle kuu aja jooksul midagi sisse anda ... »

Lossi kaugemas nurgas, mis oli tuule ja kõrvaliste pilkude eest kaitstud tihedate viinamar-javäätidega, istus Abu Muslim. Ta tuli juba mitmendat korda mõttes tagasi hommikuste sündmuste juurde. Miski ei reetnud erutust, mida ta oli tundnud emiiri puhkeruumides. Ainult süda peksis nähtamatu jõuga ja need löögid panid kogu keha võbelema ning meelekohad tuikama. Kes teab, mis oleks võinud juhtuda, kui derviš poleks õigel ajal meelemõistuse juurde tulnud. Veel silmapilk, üksainus liigutus — ja ta oleks torganud noa südamesse mehele, kes oli teda aastate eest sundinud Mer-vist lahkuma ja kerjusena rändama määratus maailmas tõe ja õigluse otsinguil. Olgu tänatud Allah, kes juhtis kõrvale ta löögivalmis käe ning pakkus talle välja parima võimaluse emiiri ravimiseks.

Tasa palveid lugedes hõõrus Abu Muslim piaali sees peeneks kuivi ravimtaimi oma veri-vaenlase jaoks.

XXII. DERVIŠ OTSIB JAGMURI

Teade sultan Sandžari uuest pealetungist ajas oguuside meeled ärevile. Kähku seati türgi tõugu kaamelid rännuvalmis, tohututest nahkadest õmmeldi moonakotte. Kuivatati hirssi, aed-ja puuvilja, pandi valmis ka praetud liha tagavarad.

Oguusid ei kippunud sugugi sõtta. Sel ajal, kui rahvas valmistus kaugematesse rändlaagri-paikadesse minekuks, saadeti vastase juurde saadikud. Oma lossiteenritest ümbritsetud sultan võttis töökate oguuside saadikud vastu luksuslikus kullatud telgis.

«Me oleme olnud su ustavad teenrid, me oleme alati olnud sõnakuulelikud ega ole su käsu vastu astunud,» kõlasid oguuside siirameelsed kõned. «Alles siis hakkasime Kumatši vastu võitlema, kui too tahtis meie leeridele kallale tungida. Me pidime ju kaitsma oma naisi ja vara. Ning kui sina, sultan, oma raevu armu vastu vahetad, siis annetame sulle viiskümmend tuhat kaamelit, hobuseid, lambaid ja raha... Lisaks veel vaipu, kuivatatud meloneid ja kohevasabalisi rebase-nahku.»

Emiir Kumatšile tehtud kahju eest pakutav luna oleks võinud sultanit täiel määral rahuldada. Siiski ei lubanud olukord tal nii kergesti

253

järele anda. Sandžar surus käed vastu pehmet istet, süngestus ja temas lahvatas põlema seesama võimutunde leek, mis oli ta meeli sõges-tanud tol korral, kui väljakul maksukogujat Omari hukati. Ei, sultan ei tahtnud lepitust.

.. .Oguusid viisid vastase eest kõik oma laagrid metsikutesse mägedesse ära. Nad jäid peatuma alles ühes kauges kuristikus, kust enam edasi polnud võimalik taganeda.

Ka Sandžari väed hakkasid nende kannul mägede jalamile koonduma. Lahingu eelõhtut olid oguusid otsustanud pühitseda esivanemate kombe kohaselt.

Sel silmapilgul, kui kuu pilvede vahelt välja ujus, tapeti mitusada noort mära. Praevarraste otsa tõmmati hobuste maod, mis olid liha täis topitud. Puude asemel loobiti lõkkesse lihast puhastatud konte.

Ole pika tumeda kuristiku venis meigashalle suitsuvinesid; hobused korskasid, lapsed röökisid. Peaaegu iga jurta juures teritasid sõjamehed tapariistu, seadsid korda oma varustust. Kõik teadsid, et pea saabub otsustav päev, aga keegi ei osanud ette aimata, millega see lõpeb...

Ongoni jurta oli suur ja avar. Selle tagumine osa oli eraldatud suure hiina eesriidega, mida kaunistasid tuldsülgavad lohed. Kaugemas ääres kössitasid vaipadel ihukaitsjad. Siidpatjade hunnikut kroonis bekk ise. Mõlemal pool tema kõrval olid kallid õlilambid, mis kujutasid ammulisuiseid koletisi. Põrandat katsid oguusi naiste kootud kallid vaibad. Jurta seinad olid suitsuunkast põrandani kirevaid kangaid täis riputatud; kangad olid jurta põhja külge kinnitatud peene kullatud nööriga. Seinte äärde oli

254

patju maha pandud. Mida lähemale bekile, seda paremaks ja kallimaks läksid vaibad ning padjad. Telgi taga keedeti tohutus vaskkatlas sööki. Samas kaevati auke, tõmmati pingule kaameli-magudest kotte, et neis erilisel viisil liha hautada.

Peenejalgsetel, kallihinnalistes rakmetes kullakarva ratsudel sõitsid kohale suguharupealikud. Beki lähikondlased haarasid ratsmed otse lennult ja sidusid need kammitsaiks täkkude esijalgade ümber. Tulised ratsud vaigutasid silmi ja püüdsid tallipoisse hammastega naksata. Valitses üleüldine sigin-sagin.

Džavaldur ratsutas beki leeri paarikümne-mehelise salga eesotsas. Ta hüppas kätega sadu-laharja puudutamata maha ja viskas ratsmed Jagmurile. Hobune tõusis tagajalule ja vehkis kaua õhus oma kergete heledate kapjadega. Jag-mur pingutas ratsmeid, aga ratsu ei liikunud paigast. Siis kannustas džigitt tugevamini oma hobust, kuid Džavalduri hall täkk kõverdas endiselt tagajalgu; otsekui hüppeks valmistudes.

Kamp vanamehi vaatas pealt ja muheles. Asjata tiris Jagmur ratsmeid: hobu oli tardunud paigale. Vanad mehed muigasid, noored karjused paljastasid aga oma irvhambad ega varjanud sugugi oma lõbusust.

See kõik polnud midagi muud kui Džavalduri kavalus. Kui vanamehed jälle halvakspanuga kulmu kortsutasid, keelt laksutasid ning sugu-haruvanema poole pilke heitsid, tõmbas Jagmur ratsmed uuesti pingule ja liikus otsustavalt hobuse poole. Tõrges täkk taganes. Jagmur andis nüüd ratsmeid just nii palju järele, et hall ratsu ei saaks esijalgu maha panna. Sedasi viis džigitt hobuse lasipuu äärde. See oli harukordne vaate-

255

pilt. Jagmuri temp kutsus esile ka kõige kogenumate kohalesõitnute vaimustuse. Vanamehed vangutasid päid ja silusid habemeid, nad hindasid vääriliselt vana sõjamehe Džavalduri kasvandiku osavat kätt.

Ka Tšepni, kes oli Džavalduri beki leeri saatnud ja jälgis nüüd viimaseid ettevalmistusi lahinguks, tundis rõõmu oma sõbra üle. Sõbrad embasid teineteist tugevasti.

Bekk oli teinud nõupidamiseks tõsiseid ja põhjalikke ettevalmistusi. Ta oli enda raudsetesse turvistesse rõivastanud, peene hõbesakistikuga ja jäiga paabulinnusulekimbuga ehitud teras-kiivri pähe pannud. Ta ninajuurt kattis rauast sepistatud püha haigru lai jalg. Ta õlule oli heidetud piibrinahkne kasukas (neid kallihinnalisi nähku oli oguuside maal rohkesti, neid veeti siit välja Bütsantsi ja Kaukaasiasse). Aga beki kaunimaks ehteks olid kullakad rebasenahad. Üks neist küütles kiivri äärisel.

Enne kokkutuleku algust olid kaks ihukaitsjat beki rüü veel kord üle vaadanud ja kohendanud õlakaunistusi. Siis tulid nad tagasi välja ja kutsusid suguharuvanemad jurtasse oma kohti sisse võtma. Vanad mehed päästsid sõjariistad vöölt ja riputasid need korralikult sadula külge. Üksteise järel astusid nad käsi südamele ja huultele asetades avarasse jurtasse ning võtsid ranges vanemusjärjekorras istet.

Neile toodi lahtilõigatud auravat liha, mida oli vürtsitatud kõrgmäestikurohtude ja metssibu-laga. Liha kandsid puuliudadel ette noored sõjamehed. Vanemad sõid vaikides. Nad matsutasid magusasti suid, lakkusid hoolega oma näppe ja pühkisid värviliste rättidega higiseid otsaesiseid. Osavad sõjamehed, kel kõverad

256

mõõgad küljel tärisemas, panid seejärel iga külalise ette nahk- või saviliua kaamelimagudes tulise tuha all pehmeks hautatud lihaga.

Suurte vaskkateldega viidi toidujäänused rel-vakandjatele, kes suguharuvanematel saatjatena kaasas olid. Nood olid uhked neile osutatud tähelepanu üle ja asusid tähtsalt toidu kallale, püüdes mitte väärikust kaotada.

Laager kumas ja kõmas: karjused ja sõjamehed teritasid tapariistu, vaatasid üle sadulaid, söötsid ja jootsid hobuseid.

Asjaolud olid kujunenud nii, et oguusidel polnud mingeid võidulootusi. Aga ikkagi mõtles rändrahvas, keda kolmest küljest piirasid kaljud ja neljandast vaenlane, lausa ebauskliku lootusega elupäästmisele.

Ongoni telk seisis koonusekujulisel kingul. Siit oli kogu viltjurtasid täispuistatud kuristik hästi näha. Väepealik istus oma padjal nagu sadulas — sirgelt, kergelt, õlad veidi tahapoole. Suursuguse liigutusega võttis ta kiivri peast. Sellega andis ta mõista, et kõik tülid ja solvangud on sel raskel silmapilgul unustatud ja et tänane nõupidamine peab toimuma perekondlikus rahumeeles.

Kõik kohalolijad paljastasid oma pügatud, kõrgekuklalised pead.

«Kas kõik on kohal?» küsis Ongon ja ajas kaela õieli. «Me palume kõigekõrgemat, et. ta sähvaks meie peadesse kõige targemaid otsuseid,» lisas ta ning sirutas käed taeva poole.
Kõik langetasid pead ja liigutasid kiirel pominal huuli.
«Täna peavad kõik meie suguharud tegema saatusliku otsuse. On möödunud kakskümmend päeva ajast, mil me oma elu ja rahva au kaits-
257
tes vaenlase eest taganema hakkasime. Ja taevas näeb, et meie pole eelseisvas verevalamises süüdi... »
Keegi polnud märganud telgi seina äärde seisma jäänud derviš Abu Muslimi. Too tõmbas nüüd käega õrnalt üle siidiste pillikeelte ja hakkas kõrgel südamlikul häälel vaba rohtlalaulu laulma. Aina edasi liikudes jõudis vanamees märkamatult vaipadele laotatud hüvade roogade hunniku juurde... Ja vaevalt oli ta telgiavast sisse libisenud, kui suursugused külalised oma kausid ja noad maha panid. Kõik vakatasid ning hakkasid end laulutaktis ühelt küljelt teisele õõt-sutama.
Derviš aga keeras parema halatikäise üles, kattis käega silmad ja laulis üha valjemini. Ta laulis Oguzist, vabade rohtlate khaanist, kes oli kord jahilkäigul leidnud kullast vibu ja kolm noolt...
«Targad lapsed kuulavad alati oma vanemate sõnu. Ka siis, kui neil pea juba hall, austavad nad oma esivanemaid,» selle mõtteni viis laulik oma sõjaka, kuid südamesse mineva laulu.
Paljud koosolijad said lauliku salajasest tagamõttest aru. Taipas seda Ongongi.
Laulik, vaba nagu tuul, jätkas tugeval kõlaval häälel lugulaulu karjusrahva suurest esiisast.
«Kui khaan Oguz oli leidnud kuldse vibu, andis ta selle oma kolmele vanemale pojale. Nooled aga andis ta kolmele nooremale pojale. Oguz andis käsu, et kõik suguharud, kes saavad põlvnema vanematest vendadest, moodustaksid oguuside sõjaväe parema tiiva, ülejäänutele — nendele nooremate poegade järeltulijatele — usaldas esiisa vasema tiiva... Ja kuna parem õlg on kõrgem,» õpetas vanamehe laulusalm,
258
«siis peavad nooled olema vibu käsualusteks. Vibu saadab nooli igasse ilmakaarde laiali, nende vihin hirmutab iga vaenlast. Kui meie kümmetuhatkonnad oma kuldnooled lendu lasevad, peavad meie kakskümmend neli suguharu saavutama võidu!...»
«Eeh, kes see ometi on!» hüüdis Ongon. «Tooge minu juurde see mees, ta liigutas mu südant.»
Kaks ihukaitsjat võtsid ätil ettevaatlikult kaenla alt ja peaaegu tassisid ta telgi keskele khaani ette.
Vanamees laskis sügavale rinnale oma pügatud, rätisõõriga ümbritsetud pea ja pani käe südamele.
«Mis suguharust sa oled?» küsis bekk ja ulatas pühale vanakesele tassitäie värsket kumõssi.
«Minu isand, ma olen oma rahva poeg. Minu isa on rohtla ja mu ema on vaba tuul. Aga oma laulud olen ma saanud hobusekarjustelt, kes on üles kasvanud metsikute rohtlamärade piima peal!»
«Ja nüüd oled sa siis khaani telgi juurde ära eksinud?»

«Mu isand, kõik teed viivad hauataguse elu pühadesse kaugustesse,» vastas Abu Muslim uhkelt. «Uue otsimise igavene tuul on ajanud mu sinnagi, kus suure Amudarja veed laia Araali merre voolavad. Olen laulnud laule nendelegi oguusidele, kes külvavad otra ja hirssi.»

«Mis see siis on, auväärne vanake, mis sulle siin laias maailmas rahu ei anna?»

«Eile kuulsin rahva hulgas kõmu, et kivisel kiltmaal koguneb Ongoni märgi alla telki tarkade nõukogu, kes otsustab nelja tuhande oguusi

259

jurta saatuse. Kuule, Abu Muslim, ütlesin ma iseendale. Su silmad on palju näinud juba enne, kui sa derviširüü selga tõmbasid. Sind on katnud kolmekümne riigi teetolm, sa oled näinud Kaaba pühi müüre... Sa oled tundma õppinud sultanite sultani lossivangla saladusi, sa oled osanud nagu keldrikakand välja libiseda timuka tugevate käte vahelt, et otsida pääsemist vabade oguuside keskelt.»

«Sa oled siis kippunud Mervi seldžukiidi elu kallale?»

«Ei, aga ma olen tahtnud, et tõde võidutseks. Mu isand, sinu telgi juurde tulin ma laulu lauldes. Lauluga tahtsin ma tarkade nõukogule meie kuulsusrikaste vanaisade suuri tegusid meelde tuletada. Ja kui ma suutsin teie südamete võidu-püüule rammu juurde anda, siis arvan ma, et tänase päeva on kinkinud meile Allah ise!»

Koosolijad läksid elevile, väitseterad välkusid.

«Surm vaenlasele!»

«Surm sultan Sandžarile!»

«Olgu homses lahingus võit meie päralt!»

«Oleme oma esiisade väärilised!»

Sel ajal sosistas Džavaldur Abu Muslimile:

«Kui heledapalgeline soovib näha noormeest, kelle ta päästis — meie tublit sõdalast Jag-muri —, siis leiab ta tema künkanõlval lasipuu lähedalt.»

Derviš ronis üleskõetud sõjameeste vahelt ettevaatlikult välja ja kadus telgi raske ukse-eesriide taha; telgist aga kostis üha raevukamaid hüüdeid ja sõjariistade tärinat.

XXIII. VANEMATE NÕUKOGU

«Ees on mäed. Paremal ja vasemal on mäed. Minna pole enam kuhugi!»

«Tähendab, vaja on võidelda!»

«Aga sedasi võime ju kaotada sadu tuhandeid lambaid!» hakkasid sumisema need, kes istusid bekile lähemal.

«Tšepni üksi tahab sõdida. Temal pole ju millegagi kinni toppida oma katkise kibitka auke.»

«Tasem, mu vaprad mehed!» püüdis bekk suguharupealikuid tagasi hoida. Kuid kära muudkui kasvas.

«Päh, vaadake ainult talle otsa! Ta kardab oma paksu naise teki alt väljagi vaadata!»

«Sandžaril on ju kolm korda rohkem väge kui meil! Ta notib meid maha nagu karja lambaid,» kergitas end Ongon ja rüüpas kannust. «See peab puruloll olema, kes tõstab mõõga vägeva sultan Sandžari vastu.»

«Sinu nõuanne lehkab nagu sõnnikuhunnik!» solvus Tšepni. «Sa oled alati argpüks olnud. Ainult terav mõõk võib meid päästa!»

Nõukogu lagunes kahte leeri: ühed, kes ei tahtnud kaotada oma suuri lambakarju, seisid selle poolt, et sultani käest andeksandmist ja armu paluda. Teine, väiksem osa, nõudis hulljulget ja ootamatut vaenlasele kallaletormamist.
261

«Meie tark Džavaldur, mida ütled sina?» pöördus Tšepni, kel oli suurivaevu läinud korda vaidlejaid viivuks vaigistada, karastatud sõjamehe poole.
Vana mees tõmbas oma samethalati laiad hõlmad koomale. Ta ei vastanud kohe, vaid rüüpas enne piaalist teed ning vahtis ainiti bekile
otsa.
«Lahingus emiir Zengiga ei oodanud leidlik Kumatš vaenlast, vaid tungis esimesena peale. Mõni räägib siin läbirääkimistest... Saadikute lähetamine on tühipaljas ajakulu. Meie saadikud on ju juba korra sultani jalge ette langenud. Tulemus on teile kõigile teada. Praegu ei tule see hunt enam karja kallale mõne lihatüki pärast. Ta tahab kihvad käiku lasta, et siis meie kõigi maha-murdmisest lõbu tunda.»
«Nonoh, me pole ometi kes teab kui vaene rahvas! Juba kaks korda oleme püüdnud end välja osta, miks siis mitte kolmaski kord katset teha?» kõrgendas Ongon äkki häält ja lõi noa kõigest jõust vaiba sisse.
Vastuseks välgutas Tšepni silmi ja sikutas vaipa, millel Ongon seisis.
«Et sa kõige oma suguseltsiga maha kärvaksid!» sõimas Tšepni. Oli näha, et tal rusikad sügelesid. «Me ei hakka ennast alandama, vaid võidame vabaduse lahingus kätte! See olgu meie eesmärk. Taevas aidaku meid ja päästku meid õnnetustest.»
Kordapidav sõdalane virutas mõõga vastu kilpi. Terav vasehela lõi koosolijate kõrvad lukku.
«Hüva,» oli Džavaldur nõus. «Jäägu nii, nagu otsustab vanemate nõukogu. Aga tulgu mis tuleb, ikkagi peame end lahinguks valmis seadma.
262
Oma sõjalaagri ümbritseme kibitkadega. Iga oguus olgu lahinguvalmis.»
«Sellega me solvaksime ja vihastaksime Sandžari,» vingus Ongon ininal. «Oleks vaja Kumatši poja tapja välja anda. Selle eest makstaks tublit lunaraha ... Lisame selle lunaraha valmispandud andamile ning anname sultanile.»
«Sinu õnn, et praegu on sõjanõukogu käimas,» ähvardas keevaline Tšepni bekki rusikaga. «Või muidu saaksid sa tunda seda pikka piitsa.»
Korrapidaja lõi veel kõvemini vastu kilpi.
«Hommikul,» ei tahtnud Ongon alla anda, «saadame kõik naised ja lapsed laagrist välja, las nad ütlevad sultani sõjameestele, et me oleme nõus rahu tegema.»
«Nii tõmbame põlguse ja häbi endale kaela. Järelpõlved neavad meid ära!» hüppas Tšepni vaibalt püsti ja haaras sõjariistade järele. «Kukkugu mu suguvõsa pigem kaljudele puruks, kui et ara peni sõna kuulama hakkab. Oguusid!» hüüdis ta. «Teie nimesid tahetakse häbistada! Miks te vaikite?» Ja Tšepni sahmas muigava Ongoni poole piitsaga.
Džavaldur juhtis ta käe targu kõrvale.

XXIV. RAHVA ÜLDKOOSOLEK

Jagmur tundis Abu Muslimi otsekohe ära ja surus oma palge ta rinnale. Ta tahtis rännumeest rasvase lihaga kostitada, aga kurnatud derviš murdis endale vaid tüki kuivanud

leiba, tnälus seda oma pruunide hambatüügastega ja jõi kõrvitsa seest külma vett peale. Noormees ja derviš läksid kahekesi künka taha ja ajasid seal kaua juttu.

«Tee end tugevaks, sangar, sest uudis, mida! ma tahan sulle teatada, võib rõõmupisarad silmist välja võtta,» sosistas derviš.

Jagmur ajas kõrvad kikki.

«Mis uudis see siis on, oo targim sõber?»

«Mul on kästud sulle edasi anda ... »

«Adžap!» taipas Jagmur otsekohe.

«Pärast seda, kui sa nägid teda Samarkandi müüril, viis küürakas neiu mägedesse. Ismailiidid peitsid ta kõige kaugemasse rändlaagrisse.»

«Miks neile Adžappi vaja on?»

«Nad tahavad, et raamatukoguhoidja hakkaks sultan Sandžari lossis nende kasuks nuhkima. Adžap on nüüd pantvang!»

«Aga targematest targim, mida pean siis mina lüüd tegema?»

«Sina, džigitt, hoia pea püsti ja ära tunne liirmu kohutavate katsumuste' ees,» õpetas

derviš. «Kõik ülejäänu on taeva ja sinu mõõgatera võimuses!»

Tõotuse ja palvena kõlasid nüüd Jagmuri suus laulusõnad:

Talvekülm — küll möödub seel
Päike jääst teeb sulavee.
Ära peatada mind katsu,
kui nüüd karjamaalt toon ratsu ...
Vinge torm las tuiskab näkku,
uljalt kannustan ma täkku ...

Kärarikkas laagris jätkusid ettevalmistused lahingupäevaks — kinnitati sedelgavöid, teritati mõõku, seati korda sadulaid ja nooletuppi. Siis aga kõmahtasid kõrgendikul, beki telgi juures trummid ja igasse kanti ratsutas sõjamehi, kes kutsusid oguuse üleüldisele nõupidamisele.

Sõjameeste ärritatud häältes ja üle kogu laagri kaikuvas trummitärinas oli midagi kurjakuulutavat. Selle häire ajal hakkasid oguusid endale relvavöid kähku vööle panema ja tormasid siis hobuste juurde.

Äkki sugenes laagrisse vaikus. Naised olid lapsed sülle haaranud, jurtadele ukseeesriided ette tõmmanud ja lõkked ära kustutanud. Igast ilmakaarest kihutasid kõrgendiku poole hobuseid piitsutavad ratsamehed. Mäe jalamil kükitasid nad maha ja sidusid ratsmed vöö külge. Algas suur koosolek enne kärgatavat kõue.

Aga künka taga jätkus pikaleveninud jutuajamine. Jagmur keelitas kaua Abu Muslimi, et too võtaks talt kingina vastu karakitailaste käest sõjasaagiks saadud tugevajalgse ratsu.

«Meie rikkuseks on ilmamaade avarus. Ka jalad on mõnikord niisama kiired kui hobune. Minu ustav sõber on hoopis rändurisau,» vastas derviš noormehele. «Ei tea keegi, mis tulevik

võib tuua?... Võib-olla päästab see tubli ratsu homme su elu! Aga minu kängunud ja väsinud jalad igatsevad juba ammu igavest puhkust.»

Juttu ajades möödusid nad lõhnavast õlipajude salust ja kiilusid end karjuste tihedate ridade vahele. Paljud kokkukogunenud kükitasid maas ja teritasid puutoikaid oma teravate pussnugadega.

«Mis tuul siis sind on siia kitsasse kuristikku toonud, kus homme hakkavad šaakalid pidu pidama?» küsis Abu Muslimilt üks tumedanäo-line ja valgehambaline karjus.

«Juba eile ütlesin ma suguharupealikutele, et naised keedaksid minu poolt kättenäidatud taimedest tervendavat kupatist ja paneksid valmis lapid, millega sõjamehi siduda. Mina pean olema seal, kus rahvast ootab raske katsumus.»

Murelikud sõjamehed tõstsid äkki lärmi ja koondusid tihedamini ümber sammaldunud kivi, mille otsast pidi kõne pidama Ongon. Lärmi-laine vajus üle lagendiku ja vaibus kadakatihni-kuis. Kaks sõjameest tõid vaiba ja laotasid selle kivi juurde maha.

Kõlasid viimased trummilöögid ...

«Sangarid!» tegi Ongon käega õhus kaare. «Kõikvõimas taevas on meie peale oma raevu valanud, meid siia kivikotti kinni pannud ja saatnud meile kaela vaenlase, sultan Sandžari tohutu sõjaväe. Siin, nende kivimürakate vahel, peame me otsustama oma saatuse.» Ongon viipas käega kuristiku sissepääsu poole. «Seal seisab vaenlane. Sultani ihukaitsjad on kahel korral sulgenud meie saadikutele tee oma valitseja telki. Emiirid on nagu kari metsikuid eesleid, kes tahavad meie jurtad puruks sõtkuda, vangi võtta

266

meie lapsed ja naised, et need orjadeks müüa. Aga teid, tublid sangarid, tahavad nad muuta oma orjadeks ning neid, kes mõõga tõstavad, tahavad nad ära hävitada.»

«Juhi meid lahingusse, vapper Ongon!»

«Surm vaenlasele!»

«Lase valla oma sõjahüüd, Ongon! Küll me neid raisku nuhtleme, kui aga hukkume, siis esiisade kombe kohaselt — sõjariistad käes!»

«Parem langeda lahingus kui elada orjaikkes!»

«Rahvas, tule mõistuse juurde!» kuulutas üks karjane, tormates künka otsa. «Kas olete üldse näinud, kui palju vägesid seal kuristikusuu taga seisab?» hüüdis ta kätega vehkides. «Kui me kõik oma lambad ühte karja koguksime, oleks see ikkagi tühine hulk võrreldes vastase vägedega. Mehed! On vaja veel viimast korda saadikud välja saata ja suur lunamaks kokku koguda. Andku iga pere ära oma hõbedavaru. Siis heidab sultan armu ja viib väed ära!»

Õhus hakkasid välkuma paljastatud kõver-mõõgad ja piigid. Sõjameeste read lõid laine-tama, kogu tohutu inimmeri läks liikvele.

«Oguusid!» astus Ongon taas ette, et karjust kaude toetada. «Kas on siin neid, kes kahtleksid meie jõus ja meie võidus? — Ei ole. Sultan Sandžar tuli siia sellepärast, et ta kardab meid vabadusse jätta. Ta tahab arveid õiendada nendega, kes suudavad enda eest väljas olla nagu kotkad. Ta tahab endale kiskuda paremad lihatükid! ... Aga kas on meil praegu mõtet oma jõuvarusid kulutada? Kõigekõrgem pole andnud inimestele mitte üksnes jõudu, vaid ka mõistust. Kas poleks parem praegu hoida paljude inimeste elu ja anda ära vaid lambakarjad, sest hiljem

267

saab ju uusi lambaid kasvatada? Kas pole õige, oguusid?!»

«Ärge kuulake teda!» tõusis äkki rahva seas" püsti üks vanamees, lambanahkne müts peas. Jagmur tundis vanamehe ära: see oli julge paadimees. «Me sööstame nagu kotkad

sultani rasvu* nud penikarja kallale, mitte ainult võitu ei kisu me nende käest ära, me kisume neil ka pikad roojased keeled suust välja!» õhutas vanamees.

«Mõni ei oska, jah, muud teha,» rääkis silmakirjalik Ongon vanamehest üle, «kui teiste hõbedat mängu panna. Aga mina olen valmis ise mütsitäie kulda ära andma. Meie seas on aga seesuguseidki,» lisas ta paadivana poole kõõritades, «keda oleks vaja minema kihutada!... »

Rändkarjused päästsid nüüd valla säherduse lärmilaine ja sagina, et siit-sealt paksu tolmu üles kerkis. Uks vilajas karjus oli selle värvatud kisakõri, kes sõjamehi hirmutas ja lunaraha koguma kehutas, pika puukonksu otsa võtnud. Ponnistusega tiris ta mehe rahvamurrust välja.

«Maha see koer!» hüüti talle järele.

«Säh, võta mütsitäis lambapabulaid sultani jaoks!»

«Vii meid lahingusse, tubli Džavaldur! Küll me näitame sultani tallalakkujatele, et vabad oguusid oskavad võidelda ja surra oma au eest!»

Naaberkünka otsast karjusid noored sõjamehed:

«Hei, kus sa oled, vapper Tšepni! Kas sinu mõõk on äkki juba rooste läinud?»

Künkale tõusis oguus, kel oli terava otsaga müts peas ja halatihõlmad valla. Nägu oli tal tahmane ja karedate kriimude ning põletusar-midega kaetud käte järgi võis temas ära tunda sepa.

268

«Kas kuulete, mehed! Eks ole ju meie vabadustarmastavad esivanemadki mitu korda sultani ülemvõimu vastu välja astunud! Sõjariist käes, on nad tõestanud, kui väga nad vabadust kalliks pidasid. Öelge mulle, kes teist tahab, et tema naised ja lapsed orjadeks müüdaks? Meil pole kuhugi taganeda — selja taga on kaljud. Meie ees on vaenlane. Võtame ta siis vastu, sõjariist käes, ja sureme püstipäi. Ärgem häbistagem oma rahvast, oguusid!»

Jälle rõkkas rahvahulk väljal, kostis üleskutseid võitlusele.

Kordapidav sõdalane, kes oli hobusenaha ümber õlgade tõmmanud, põristas täiest jõust trummi ja nõudis tähelepanu.

Ongon tõusis jälle kivi otsa.

«Mõlemal poolel on õigus!» hüüdis ta valjusti ja karmil häälel. «Me käsime kõigil lahinguks valmistuda! Aga hommikul saadame siiski ka saadikud välja, las katsuvad veel üks kord vaenlase südant pehmeks rääkida.»

Vihaselt hüppasid sõjamehed seismisest kangeks jäänud hobuste selga ja püüdsid nendele piitsa ning sõimuga elu sisse ajada ... Laagri-paik ei vakatanud hommikuni. Laagri ette veeretati vildist kaarkattega vankrid. Erisalgad kaevasid sügavaid auke, mille põhja pandi teravaid kive, odatükke, teibaid ja kaamelikonte. Kõik see mattus põletussõnniku paksu suitsu sisse. Hatused lõkked valgustasid naiste karme nägusid. Naised valmistusid pigem surema koos oma meestega homses lahingus kui vaenlasele alla andma. Ratsamehed kiirustasid ühe lokite äärest teise äärde ja jagasid sõjariistu välja.

Äge ja läbematu Tšepni oli oma jurtas sõjanõukogu

269

korraldanud. Džavaldur pani siin ette järgmise kava: saata vaenlasele vastu naised ja lapsed, samal ajal aga liikugu sõjasalgad vastase tiibadest mööda ja rünnaku sultani väge oota-; matult selja tagant.

«Vanemate nõukogu on kindlasti selle kava vastu,» ütles Tšepni.

«Viime selle ise läbi, et aga homme mitte häbisse jääda!... Valime välja kõige nooremad ja tugevamad,» jätkas Džavaldur. «Öösel mähime hobuste kabjad vilditükkidesse, siis on meil kergem vaenlase leeri hiilida ja teda rünnakuga üllatada.»

Telgi ukseavas seisev sõjamees paljastas mõõga.

«Aga nüüd anname vandetootuse: parem surra kui langeda vangi!»

Kõik kohalviibijad sirutasid käe tule kohale ning andsid vande olla üritusele ustav ning murdmatu meelega.

Kui koosolek lõppes ja telk tühjaks sai, oli laagripaik juba pilkase öö hõlmas. Tunnimehed hõiklesid valjusti, hobused korskasid, lõhnas lambasõnniku järele. Oli näha, kuidas seal kaugel, kuristiku sissepääsu juures, lõõmasid tohutud lõkked.

Vanemad, kes seisatasid künkal, vaatasid kaua kaugusesse. Keegi neist ei teadnud, mida toob homne päev.

Kolm vägimeest embasid üksteist tugevasti hüvastijätuks, olles valmis võitlema elu ja surma peale, painutamata pead vaenlase ees.

«Jagmur,» ütles äkitselt Tšepni, kes oli telgi juurde tagasi tulnud. «Kui keegi meist kolmest homme ellu peaks jääma, siis võtab see kauni Axlžapi päästmise enda peale.»

270

Vägimehe jutt puudutas sügavalt Jagmuri hinge. Ta paljastas kähku mõõga. Vaprad sõjamehed ristasid terasest mõõgaterad ja vandusid üksteisele truudust ka selles ettevõtmises.

Pikakasvuline punases siidsärgis Ongon oli oma laia sadulasse lösakile vajunud. Tigedana oli ta vanemate nõukogult tagasi ratsutanud. Kõige vähem huvitas teda lahingu saatus. Ta teadis, et temal jääb iga ihukarv terveks. Oma karjad aga oli ta juba varakult käskinud karjustel ajada kaugele kõrgmäestiku karjamaale, mida vähesed teadsid. Kitsad sinnapääsuteed said tõkestatud kivilasumitega ja seal, kus võimalik, varistati peale veel lumelahmakaidki.

Tema rinnas kees raev. Oli ju tema, bekk Ongon, vana suguvõsa otsene pärija, vaidluses alla jäänud täitanud kaltsupuntrale Tšepnile. Ongon virutas täiest jõust piitsaga hobuse tolmusele laudjale ja kiskus nii kõvasti ratsmeid, et loom korsatas ja verenire mööda suuri pehmeid mokki alla nõrgus. Täkk näris suuraudu ja sööstis mööda kivist rada edasi. Ongon tõmbas jälle ratsmeist ning lajatas loomale raske teravakisalise sõjanuiaga kõrvade vahele... Oh ei, ikka ei suutnud Ongon oma peru täkku kinni pidada, too pani ajama ... Kuigi kaugele ta siiski ei kihutanud — keegi viskas talle tugeva lingu ümber kaela ...

Nüüd, kus Ongon oli juba hulk aega üksinda pimedas telgis istunud, ajas kõige selle meenutamine tal veel enam hinge täis. Viha pärast kiristas ta hambaid.

_«Vahimees, siia!»

Eesriie lükati ukseava eest'ära ja sisse astus mees, õlilamp käes.

271

«Käsin panna kahekordne valve mu telgi ümber. Et sealt hiirgi läbi ei lipsaks!» Ongon varjas käega lambileegi ja lisas kiiresti: «Kogu meie mehed kokku!... »

Peagi oli telk Ongoni sugulasi täis. Ongonist paremal võtsid kohad sisse ta pojad, vasemal vennad, kaugemal istus nii isa- kui ka emapoolset suguseltsi.

«Kõikvõimas taevas ei tahtnud täna meie suguvõsa soovidest lugu pidada. Olgu siis homne päev hüvituseks meie vaeva ja püüdluste eest! Homme selgub paljude saatus.» Ongon tõstis raskelt pea ja jäi ainiti telgi ülemist õhuauku vahtima. «Taevas on

meid karistanud, aga küllap laseb ta meil homme ka suurt edu saavutada. : Täna komistas mu täkk kolm korda kivisel rajal.. Kolm!... See arv on mind heitlustes alati avitanud. Kas sinu mehed on valmis?» pöördus Ongon oma vanema poja poole.

«Nad ootavad kannatamatult su käske, isa!»

«Kas sul on meeles koht, mis sinu väeosale on määratud?»

«See on sammaldunud kivist nelikümmend kaheksa sammu päikesetõusu poole! ... »

Ongon küsis kõik telgisolijad hoolega läbi. Kõik vastasid kiiresti ja täpselt.

«Pidage meeles,» hoiatas ta, «teie hobused peavad olema kõige krapsakamad ja väledamad.» Ongon ajas käed laiali ja palvetas mõne aega. «Oo taevas, õnnista mind ja minu suguvõsa. Aita meil korda saata, mida oleme kavatsenud.» Äkki ajas Ongon oma tohutu keha vaiba pealt üles. Otsekohe kargasid sõjariistade tärins saatel püsti ka kõik teised.

«Kas olete kõigeks valmis meie ettevõtmise nimel?»

272

«Me tõotame, et seisame vankumatult oma suguvõsa ja sinu eest, Ongon!» kõlasid summutatud hääled telgivõlvi all.

«Siis kuulake käsku, kuulake iga mu sõna! Hoidke oma hobuseid ja sõjameeste jõudu! Oodake minu märguannet. Kui meil õnne on, siis saame mina, Ongon, ja teie, mu sugulased, veel rikkamaks kui praegu ning teie kuulsus ei jää enam maha esivanemate omast. Aga nüüd minge ja seadke end valmis! Kui lahingu hakatus on ligi, räägin ma teile kõige tähtsamast! ... »

***

Isegi tark ja kogenud Džavaldur ei osanud arvata, et Sandžari laagris pole mitte lahingu-eelset elevust, nagu pealtnäha paistis, vaid et seal on maad võtnud mässumeelne rahulolematus. Alamad ei tahtnud enam käskusid täita. Need, kes olid luurele saadetud, ei tulnud enam tagasi.

«Ma olen väsinud,» kaebas Anvar, kes oli lossi ihukaitseväest Kumatši väesalka üle viidud. «Saatus on kiskunud mu igasse sultani sõjakäiku. Alati on ta mind meelitanud hea saagi kullasära ja ootusvärinatega. Aga kuhu on see õnn jäänud? Himu võõra kulla järele on katnud mu ihu sügavate haavadega, ühes lahingus raiuti mul kõik jalasooned läbi. Äkki juhtub see ükskord ka kaelasoontega? ... »

«Serahsis sain ma kord sissesõitnud kaupmeestelt kuulda, et Bütsantsis kingitakse igale sõjamehele vanaduspäevil maja ja väike maatükk, pealekauba antakse talle veel riigi poolt abiraha,» kostis Anvari naaber vastu.

«Selle soovi täitumist võid siin igavesti

273

oodata!» muiatas Anvar. «Kes bekkide heldusse usub, see teadku ja pidagu alati meeles: vaestel pole nende käest midagi head loota. Bekkide ja meiesuguste vaeste vahel on ikka olnud ja on ka edaspidi kõrge müür. Me muudkui sõdime ega tea, kelle tarvis ja mille pärast. Sellegi üle tuleks mõelda. Ilmas peaks ka meie vaeste ja orjade jaoks õnne leiduma! ... Pane tähele, dži-gitt, sellest lahingust saavad bekid jälle tulu, meie aga kärvaku nagu kodutud koerad... » Anvar oli hoogu läinud, aga sai äkki sõnal sabast kinni ja heitis naabri näkku kartliku pilgu. «Oleme sinuga juba ammust aega ühes kümmekonnas, aga ikka ei saa ma kuidagi aru, kas oled kurd' või ei ole?»

«Ei, ma olen Iraagi oguus. Aga ma olen juba nii kaua Mervis elanud, et olen isegi oma kodumaa asupaiga ära unustanud. Olen teeninud ka sultani ihukaitses ... Aga kunagi enne

sultani teenistusse astumist põgenesin vangipõlvest. Oks derviš korjas mu üles, kui ma läbipekstult maas lamasin. Sellest ajast peale on püha Merv olnud mu teine kodumaa.»

«Ja nüüd võtad osa sõjakäikudest, et suurt saaki saada?»

«Eeh, saatus on mulle küllalt vingerpussi mänginud. Kord jahilkäigul tuli sultanile pähe panna mind unenägusid seletama. Parema meelega kaevaksin ma kanaleid või hoopis pügaksin lambaid ... »

«Ära karju, džigitt, võidakse kuulda ... »

«Kuulaku. Minul on kõigest villand,» lõpetas sõjamees jutu ja hakkas kaameli seljast saksa-uulioksi maha laadima.

' Kurdid — üks Ees-Aasia rahvaid. — Tõlkijad.

«Viska lõkkesse puid juurde,» soovitas ta. «Öö tuleb jahe.»

Anvar hakkas end vaikides magama seadma.

«Tee tuli või taevani, homset päeva niikuinii ei näe,» torises ta, kattis enda paksema halatiga ja pani karvase mütsi pea alla. «Me oleme öö hõlmas. Pika ja pilkase öö hõlmas.»

«Olgu ma kümnenda sugupõlveni neetud, kui ma siin korda majja ei loo!» röögatas äkki pimedusest väljakaranud rühmapealik. «Kui te jalamaid magama ei kasi, peksan teid nii kaua, kuni mulle paljas piitsavars pihku jääb!» Nende sõnadega lajatas ta lobisejatele punutud piitsaga üle turja.

Džigitt haaras noa järele, aga talle tuli aru pähe ning ta tõmbas käe tagasi.

«Ääh!» möiratas rühmapealik. «Aitab naljast. Minu kannatus on katkenud. Sestsaadik, kui sind unenägude seletaja koha pealt minema kihutati, ei anna sa mu hingele rahu. Olgu ma kümnenda sugupõlveni neetud, kui ma nüüd seda täide ei vii, mida olen juba ammu teha kavatsenud!» Rühmapealik haaras džigitil halatihõlmast kinni ja lohistas ta üle kivide kõrgemate ülemuste telki.

... Nüüd tegi Anvar ilma vähimagi kõhkluseta äkilise otsuse. Tema rühma sõjamehed magasid teelise rasket und. Anvar kogus kokku oma kimpsud-kompsud, saduldas märasetuka, viskas jala üle sadula ja sõitis minema. Aeglasel sammul suundus mära Horezmi vabatahtlike leeri poole, sest need pidid homme kõige viimastena oguuside laagrisse tungima.'

' Sultani laagrist sootuks põgeneda Anvar ei julgenud, sest laagrit ümbritsesid tunnimehed. — Tõlkijad.

Väikeselt kõrgendikult laagri teises otsas kostis siidtelgist lauto õrnu viise, mis sobisid hästi kokku flöödihelidega. Siis hakkasid ergutavalt porisema tamburiinid ja trummid. Sultan Sandžari ruumis põlesid ereda leegiga õlilambid. Peaaegu koiduni ei suudetud siin ära otsustada, mil viisil oleks homme parem vägesid kitsasse kuristikusuhu juhtida. Nii mõnelegi sultani alamale oli lahingusseminek vastumeelne. Räägiti sellest, et oguusidel oleks õigem alla anda ja armu paluda. Siiski otsustas sõjanõukogu juba esimeste päikesekiirte aegu kogu väega rändrahvale peale tungida. Kuna igaüks kartis parema

noosi peale hiljaks jääda, otsustati oguuside hobuse- ja lambakarjad juba ette emiiride vahel ära jagada.

... Öö venis aeglaselt ja Anvaril polnud und. Ta tõusis ja hakkas oma sõjavarustust üksikasjaliselt üle vaatama. Kõigepealt teritas ta mõõka, seejärel vaatas üle nooled ja oda.

«Tubli poiss,» kiitis tuttav horezmlaste rühmaülem. «Pea meeles, et oguusid on ratsavõitluses osavad sellid. Ei jõua silmagi pilgutada, kui su tühi peakolu juba kaela otsast minema lendab!»

Rühmaülem tõmbas tupest ka oma mõõga, lükkas tulise tuha teekannule lähemale ja asus väikese kiviga mõõgatera ihuma.

Seejärel hakkas hommikupalveks valmistuv eakas mees aegamisi ja vastumeelselt saapaid jalast võtma.

«Oo, Allah, hinda Abu Muslimi tarkust, kes on öelnud, et kõige suurem rõõm terves maailmas on hingerahu.»

Endine unenägude seletaja, kel oli korda läinud horezmlaste juurde putkata, ajas kõrvad kikki.

276

«Mu isand, kas sa räägid sellest meistrist, kes Murgabi ääres põletamata telliskive müüb.»

«Ei,» kostis rühmaülem vastu ja pani endale kulunud sadula külje alla. «Ma tuletasin meelde dervišit, kes minu ammustel nooruspäevadel los-sivanglasse heideti,» mees tõstis oma soonilised käed taeva poole. «Avagu Allah talle oma armulise käega paradiisiväravad. Valitsejale ustavad vahimehed võtsid ta kinni kui sultanite sultani sugulase tapmisest osavõtja. Oo, kui kibe on lossivangla leib. Abu Muslimi viimasel vangla-ööl avasin ma kongiukse sultanile, kes tahtis püha šeiki näha saada... Abu Muslim rääkis meie suure käskijaga raevukal häälel. Kui sultan vangikojast välja tuli, käskis ta derviši vabaks lasta ... Selle kohtumise ajal ütles Sand-žar Abu Muslimile, et ta oli käskinud oma armsamal Zeinabil karistuseks petmise eest rinnad tulise rauaga ära kõrvetada... Seda nende vanglakohtumist on jube isegi meelde tuletada.»

Kuuldust kurvaks jäänud Anvar laotas oma halati tule äärde maha, pööras näo tõusva päikese poole ja palvetas kaua. Asja ees, teist taga, tuli talle aina meelde derviš Abu Muslimi nimi.

«Aitab sulle palvetamisest,» katkestas teda rühmaülem. «Õnnetund on löönud, keskpäevaks kõlisevad meie paunades terved varandused.»

Anvar kergitas end vastumeelselt, pesi oma piaali puhtaks, kogus teejäänused riidenartsu sisse ja hakkas oma kraami kiirustamata sadulakottidesse panema.

«Kiiremini,» kihutas ülem oma sõjamehi tagant. «Tehke rutem kui muidu, vaprad pant-rid! Oguusi naised ootavad juba teie hellitusi ... Õhtusöögiks teevad nad teile lambalihast pilaffi!»

277

Horassaanlased kogusid oma vähesed kompsud kokku ja rivistasid end üles künka jalamile, mille harjal kõrgus sultani telk.

Ootamatult avanes Sandžari vägede ees ennenägematu vaatepilt: oguuside laagri poolt lähenesid põlvili raugad, naised ja lapsed ... Nad sirutasid käsi taeva poole, puistasid endale liiva pähe, pühkisid pisaraid. Põlvili"edasiliikuva halli inimhulga kohale tõusis pilvena oigamist, kostis sõnu, mis kutsusid halastusele.

Sõjamehed kaotasid pea, nad tõmbasid oma ratsud tagasi. Tuhatkonna- ja sadakonna-ülemad olid ähmi täis ja saalisid oma väe-rindasid pidi edasi-tagasi. Nad olid valmistunud oma kõvermõõku tumepunaseks värvima võitluses väärilise vastasega, aga siin seisid nende vastas jõuetud raugad ja väetid maimukesed!...

Aga sedamaid tuli sultanilt käsk rahvahulga viivitamatuks laialiajamiseks.

Kümmekonna- ja sadakonnaülemad valisid välja paarsada kõige ustavamat sõjameest. Need kihutasid rahvahulga keskele ja hakkasid vehkima piitsadega, mis peagi veriseks muutusid. Kõigest toimuvast rabatud Anvar tõusis jalustele püsti ja püüdis oguuside poolelA ka mõnd tuttavat nägu silmata ... Jagmuri, Tšep-nid, Džavalduri — neid mehi, keda ta oli hoiatanud sultani mürginoolte eest. Aga kuristik oli mattunud paksu tolmupilve.

Äkki oli kuulda, kuidas oguuside laagris sarve puhuti.

Anvar tõmbas ratsmed pingumale ja palvetas veidi tasakesi. Ta palus Allahit kaitsta väeteid ja nuhelda karistajakäega neid nurjatuid, kes püüavad laste ja naiste metsiku peksmisega sultani ees kannuseid teenida.

XXV. MÕÕGATERAD LOOVAD TULD

«Edasi, vägimehed! Teie ees on haledad penid, keda tuleb armutult hävitada. Neil on palju lambaid ja raha. Veel täna on kõik see meie päralt!» karjusid rühmapealikud.

Unised ja väsinud ratsamehed tõmbasid mõõgad vastumeelselt tupest. Anvari käsi takerdus rihmadesse. Selle eest lajatati talle piitsaga üle turja.

«Edasi, loukoerad! ... Julgemini, sangarid! Teid ootab sõjasaak, ilusad tüdrukud, oguusi koerte naisukesed!» karjusid pealikud ja vehkisid oma raskete mõõkadega.

Ratsameeste pikad ahelikud liikusid üksteise järel kuristikusuu poole.

«Ol-lal-laa!» hüüdsid kõige ees kihutavad sõjamehed, keda oli juba haaranud taplusõhin. Ratsud norskasid ja panid tuhatnelja edasi.

Äkki välgatas ees mõõgaterade tuli. See oli hirmuäratav hoiatus vastasele. Oguusid vehkisid kõvermoõkadega, valmistudes vaenlasi vastu võtma. Kapjade alt üleskeerutatud tolm tegi kuristiku pimedamaks ja kitsamaks. Hobused korskasid, komistasid vastu kive ja sööstsid edasi.

«Ol-lal-laa!» lõugas rühmaülem ja ajas kaela õieli.

Musta pilvena kihutasid kuristikusuust alla

Sandžari sõjasalgad eesotsas marumeelse Kaimaziga.

«Hei, džigitid, tõestame, et oleme ustavad oma sultanile!» hüüdis Kaimaz.

Ka Anvari haaras viimaks kaasa üleüldine sõjaõhin, ta tagus üha innukamalt jalakandu hobuse märgade külgede vastu, ajas silmad pungi, karjus ja viibutas mõõka. Sandžari ratsamehed jõudsid kuristikku viivale laiale nõlvale ja kihutasid laviinina alla oguuside laagri poole.

Ühe suure sammaldunud kivirahnu juures komistas äkki Anvari hobune ja ta rind põrkus vastu ühe ronkmusta täku laudjat. Endine laudnik ei suutnud end sadulas hoida, lendas üle hobuse kaela, kukkus ja lõi pea valusasti vastu kivi. Kui ta oli kukkumisest natuke toibunud, sai ta aru, et ta hobune oli langenud auku, mille põhjas olid teravad

toikad püsti. Selgus, et hobuse esijala luu oli murdunud. Tark loom tõmbas oma kopsud sisselangenud küljekontide all õhku täis ja hirnatas kaeblikult ning appikutsuvalt. Samal ajal lendas üle sõjamehe pea terve pilv oguuside nooli. Kuristik kõlas hobuste korskamisest ning haavatud sõjameeste karjetest ja oietest. Paljud haavatud ei suutnud end sadula ja jaluste küljest lahti päästa.

Lahingupaiga poole laskus mäenõlvast katkematute ridadena alla üha uusi sultani tuhatkondi.

Juba jälle kuulis endine laudnik vilinat. Ta kergitas pead ja nägi möödavihisevaid nooli. Taas panid kümned haavatud hobused metsikult hirnuma ja prantsatasid maha. Aina suurenev surnukehade hulk tõkestas pealetungijail tee. Aga oguusid lasksid lendu üha uusi, senisest raskemaid noolepilvi...

280

Anvar nihutas end veidi eemale selie augu äärelt, kuhu ta hobu oli langenud, vaatas korraks tähelepanelikult ringi ja surus enda siis hoolega kahe tohutu kivi vahele. Ta palus Allanilt vaid pääsemist. Läheduses märkas ta üht vana musta setukat, kes kalju varjus seisis. Vasema jaluse küljes nägi Anvar äkki tuttavat rohelist karusnahkäärisega saabast. See oli ta rivinaabri saabas. Saapad olid Anvarile meelde jäänud siis, kui mees oli lõkke ääres palvehelmeid sõrmitsenud.

«Kes niisuguse tapatalgu välja mõtles, selle kurjategija sündimise päev ja tund olgu igavesti neetud!» alustas Anvar mõttes otsekui palvet. «Näe, mida tõi see taplus tollele õnnetule, kelle ainus rõõm siin elus olid tema rohelised, äärisega ja kulunud tallaga saapad .. .»

Endine laudnik vaatas ettevaatlikult kivide vahelt välja ja jooksis kalju juurde. Ta vabastas vana sõjamehe jala jaluse küljest ja peitis haavatu kaljunuki taha. Siin, jahedas kohas, tõmbas ta väikeselt kõrvitsalt, mis tal rihma küljes rippus, puukorgi augu eest ja andis kannatanule juua. Sõjamehe rinnas tolknes luuotsaga oda, mis polnud sügavale tunginud. Anvar tahtis selle välja tõmmata, aga haavatu kaame ja jõuetu käsi jõudis ette. Lonkur sõdalane õhkas kähedalt ning palus:

«Kui saatus sinu peale halastab ja sa veel Mervi müüre näha saad, siis pea meeles: mine laekategijate linnajakku Ida värava juures ja küsi, kus on meistri jalgvärav. Ära unusta ... Ja kui kõigekõrgem viib minu hinge isade juurde, siis anna meistrile hobune ja vaat see...» Sõjamees tõmbas taskust jämeda nööriga kinniseotud kompsukese. «Siin sees on raha. Ütle, et

281

kauge Amuli rahvas on valitseja raamatukoguhoidjale kokku kogunud lunaraha tema tütre Adžapi väljaostmiseks. Ma tahtsin ise Jagmuri üles otsida, aga surmaingel Azraili tiivad katavad nüüd kohe mu silmad. Sina oled, nagu näha, hea inimene ... » Haavatu värisevad käed toetusid kivile, õnnetu kergitas end ja hakkas köhima. «Kuule nüüd, sadulapaunas on nõu ravipalsa-miga. See on valmistatud kauges Horezmis suure Abu Muslimi ettekirjutuse kohaselt. Too see siia, kui võid veel korra oma elu usukaas-lase eest kaalule panna.»

Anvar tõigi rohu, valas seda sõjamehele suhu ja määris sellega ta noolehaava.

«Allah olgu kiidetud! Mis üle jäi, võta endale,» ütles haavatu kergendusega. «Kes teab, millega sinugi päev kord lõpeb!»

***

Sultan Sandžar seisis kõrgel mäekoonusel ja jälgis tähelepanelikult lahingu käiku. Temast paremal seisid õukondlased ja väepealikud. Esimest segadust sõjameeste ridades oli siit tolmupilvede tõttu raske märgata. Aga kui sultanile ette kanti, et vägede esimene rünnak on kinni peetud, käskis ta pikemalt mõtlemata:

«Uued väed mingu üle eelmiste surnukehade!»

Sandžari väesalgad valgusid üle kogu kuristiku ja kimbutasid oguuse üha enam. Sultani vägede arvuline ülekaal hakkas oma mõju avaldama. Oguusidel läks aina raskemaks.

Sandžar oli lahingu käiguga rahul. Inimeludest hoolimata saatis ta muudkui värskeid jõude juurde. Ratsaväel oli juba korda läinud oguuside vasem tiib puruks lüüa ja jõuda lähemate jurtadeni, kui äkki sööstsid kaljunukkide varjust nagu välk

selgest taevast rändrahva uljad džigitid sultan Sandžari vägede kallale. Neile kihutas vastu viissada sultani ratsameest, kes aga puruks löödi, maha raiuti ja kapjade alla sõtkuti... Oguusid tegutsesid kaine arvestusega: osa väesalku tormas võitlusmöllu keskele, teine osa aga langes sultani vägedele selja tagant kaela. Kolmas osa täitis eriülesannet: see raius endale raevukalt teed sultani telgi poole.

Nüüd tuli vägevale sultanile esmakordselt hirm peale.

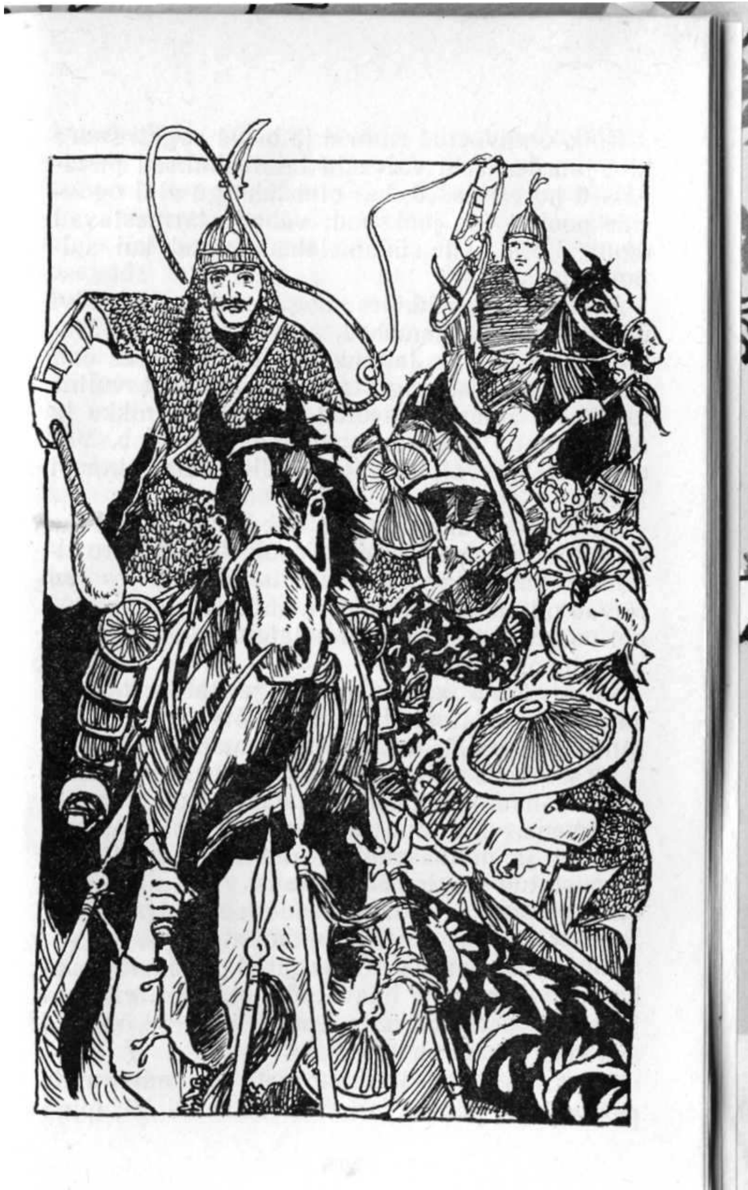
«Tooge mulle ratsu!» karjatas ta.

Kuid pea kaotanud vahtkond ei kuulanud enam sõna ja ainult käputäis kõige ustavamaid ihukaitsjaid haaras kõvermõõgad ja asus kähku sultanite sultanit viimse hingetõmbeni kaitsma.

Kõiki sündmusi teraselt jälginud Kumatš hüppas esimese ettesattunud ratsu selga ja virutas sellele täiest jõust sõjanuiaga vastu laia laudjat.

Jagmur raius paremale ja vasemale. Ta püüdis Džavaldurist mitte maha jääda. Too oli oma vasakule käele kaamelinahatüki ümber mähkinud ja tungis muudkui Kumatši poole, keda ümbritsesid valitud ihukaitsjad. Lõhkise soomussärgi ja verise näoga Kumatš tõrjus meeleheitlikult oguuside mõõgalööke. Ihukaitsjate ring kahanes ja tõmbus Kumatši ümber üha rohkem koomale. Ihukaitsjad püüdsid äiata igaühele, kes lähenes emiirile mõõgalöögi või odatorke kaugusele.

Džavaldur tegi kavala nõksu. Ta ratsutas Kumatšist veidi eemale, pööras siis äkki oma täku ringi, ajas enda sirgu ja hüppas päris ihukaitsjate aheliku ees sadulast maha. Edasi sööstev ratsu lõi kaitsjate ridadesse mõra, siis loom kukkus, nii et kolm sõjameest ta alla jäid. Dža-

valdur kasutas selle ära, hüppas tapetud ratsu otsa ja virutas mõõgaga kaks vägevat obadust Kumatši õla pihta. Tugev soomus pidas löökidele vastu ... Džavaldur võttis veel kord löögiks hoogu, aga sellega ta kergitas oma soomussärki ning ta kõht jäi paljaks. Üks Kumatši ihukaitsja kasutas olukorra silmapilkselt ära ja saatis sinna noole. Punane nire nõrgus üle laia vöö. Džavaldur surus hambad kokku ja kiskus noole haavast välja. Siis lõi ta aga vankuma ja varises kokku... Ihukaitsjad vajusid vägimehele igast kandist peale.

Jagmur sööstis appi, röögatas metsikult ja viskas lingu kaitsesõõri keskele. Tal õnnestuski ling Kumatšile kaela visata ja too enda poole tõmmata ... Jagmurile appirutanud oguusid tegid emiirile otsa peale.

Jagmur pühkis otsaesiselt laia varrukaga higi ja heitis pilgu üle lahinguvälja. Oguusid olid vastase laia poolkaare ümber haaranud ning surusid nüüd vaenlast kuristikusuu poole.

Sandžari väed põgenesid, kattes sõjavälja surnukehadega. Oguusid kasutasid vaenlase segadust ära, tungisid tema tagalasse, tapsid vastaseid sadade kaupa ega võtnud peaaegu üldsegi vange.

Lahing lagunes üle kogu oru laiali ja võttis siin-seal väikeste rühmakokkupõrgete või koguni kahevõitluse iseloomu. Oguusid jõudsid vaenlase moonavoorideni, raiusid kinnitusnöörid puruks, loopisid viltvaibad laiali ja võtsid väärisesemed ning sõjariistad endale. Vaenlased piitsutasid oma hullunud ratsusid, põrkasid omavahel kokku ja põgenesid kabuhirmus.

Lahingu tulemus oli otsustatud. Võit oli oguuside päralt.

284

Kõik kinnivõetud emiirid ja bekid koguti suure kivi juurde. Neid valvasid laialaubalised puna-päised horezmlased, kes olid lahingu ajal oguu-side poolele üle jooksnud; vabadustarmastavad oguusid olid neile südamelähedasemad kui sultan.

Mõõkadega vehkides kogunesid valge kivi ümber oguusi sõjamehed, meeled lahingust ärevil. Siia ratsutas Jagmurgi. Kui noormees end sadulas sirutas, nägi ta, kuidas pikakasvuline ja kõhetu sõjamees seotud kätega laudnikku ja Amuli vana laekameistrit enda ees ajab. Viimane oli vaevalt elus ja hoidis käega rinnust kinni.

Üllatunud Jagmur ronis hobuse seljast maha ja astus vangide juurde. Ta oli kohe ära tundnud laudniku, kes talle Mervis halati ja soojad rõivad oli andnud. Veelgi enam, ta oli laudnikule elu võlgu, sest oli see ju hoiatanud kolme sõpra mürginoolte eest.

«Eest ära!» karjus oguus ja tahtis hobuse Jagmurile peale ajada. «Mina võtsin nad vangi. Müün nad Balhis hea raha eest maha.»

«Kas tasub sellega vaeva näha, mu isand?» Jagmur haaras hobusel valjaist ja sundis looma taganema. «Kui sind see hind ei rahulda,» ütles Jagmur ja näitas emiir Kumatši teemantidega kaunistatud kõvermõõka, «siis võin sulle veel kuidagi lisaks anda!» nende sõnadega võttis Jagmur taskust peotäie kuldmünte.

«Oo, püha taevas! Kuula mind, Jagmur!» hakkas põlvili paluma haavatud vanamees. «Kui sa juba ühe peotäie kulda annad, kas ei võiks sa siis veel teisegi ohverdada?»

«Seda ma teen. Inimese eest, kes andis mulle peavarju tol päeval, kui ma koos kauni Adžapiga

286

Amudarja ületasin ja ruttasin sultan Sandžari juurde teatama Samarkandi vandenõust, — selle inimese eest olen nõus andma kõik, mis mul on. Tol korral pidasin sultanit kõige õiglasemaks inimeseks ilma peal ja mul oli kiire, et pakkuda talle oma elu ning hinge... Kuidas võis küll meister Aitak nõnda eksida?»

«Kas on õige, et sultan andis Adžapi orjaks?» küsis haavatud vanamees.

«Jah, nii see on,» vastas Jagmur. «Küürakas on ta vist mõnda ismailiitide vangikotta peitnud.»

«Jagmur, aga Amuli inimesed on Adžapi jaoks lunaraha kogunud.»

«See teeb mulle rõõmu, et head inimesed pole armast neidu hädas ära unustanud, aga teadku nad, et kuni Jagmur on elus, lunastab tema mõõ-gatera Adžapi välja!» nende sõnadega puistas Jagmur kõhetu sõjamehe pihu peale teise peotäie münte.

«Armas rahvas!» hädaldasid vangid suure kivi ümber. «Võtke aru pähe! Ajage vaenlasi taga, võtke kõik nende varad, aga jätke meile hing sisse ja te saate hiiglasuure lunaraha.»

Aga vangivõetud emiiride, khaanide ja suursuguste mullade kaebehüüetest ning palumistest käis üle hästitoidetud khaanihobuse seljas ligi-ratsutava vana paadimehe hääl.

«Teie kuld olgu neetud!» hüüdis vanamees.
«Nuhelgu neid õigluse mõõk!» kostsid hääled rahvamurrust. Oguusid olid tiheda sõõrina ümber emiiride.
«Verd!» nõudsid raevu täis sõjamehed.
«Maksame kätte alanduste ja meie vendade surma eest,» hüüdis vabakslastud Anvar ja tungis oma sadakonnaülemale kallale.

Vana paadimees oli järsuküljeiise kivi otsa roninud ja hakkas rääkima:
«Veel eile ei teadnud keegi, mis teda täna ootab. Aga nüüd on asi selge: kotkas on maost võitu saanud. Jagmur!» hõikas vanake äkitselt. «Sina oled alati olnud aus ja õiglane. Ma nägin, kui vahvalt sa täna lahingus raiusid. Meie suguharu rahvas palub sind, et sa lahendaksid vaidluse selle üle, mida teha nende nurjatutega, kes värisevad siin nagu tallesabad.»
Jagmurile tuli äkki meelde, kuidas üle Džavalduri vöö veri nõrgus, kuidas too haavatud käega oma kehast noole välja tõmbas; talle tuli meelde, kuidas bekid tööd tegevat rahvast ühtelugu mõnitasid.
«Nad on teinud palju kurja,» ütles Jagmur tasa ja langetas pea.
«Ots peale!» möiratasid sõjamehed.
Laekategija Amulist hoidis ikka veel rinnust kinni, astus tüseda habemiku juurde ja lõi osavasti noa vangi kalli brokaadiga kaetud rinda.
Kuni sõjamehed vangidega arveid õiendasid, oli Ongon koos nende hekkidega, kes tahtsid talle meeltmööda olla, tunginud sultani ihukaitsjate summa ja püüdis endale Sandžari telgi juurde teed rajada.
«Hei, ärge olge argpüksid!» karjus Ongon oma meestele, sest ta nägi, kuidas Tšepni teiselt poolt endale telgi juurde teed raius.
Ongonil õnnestus esimesena ihukaitsjate tugevast ringkaitsest läbi tungida. Tema järel kihutasid teised ratsamehed. Nad kannustasid ratsu-sid nii kõvasti, et loomade küljed veritsesid. Suure kiiruga sööstsid nad telki. Ja siin avanes nende silmade ees ennenägematu vaatepilt: tihedasti kokkurullitud vaipade taha peitununa kössitas

telgi taganurgas tähtis ja tüse mees, kallid rõivad üll.
Bekid eesotsas Ongoniga langesid telgiava all põlvili.
«Me palume sult armu, oo suur sultan! Oo, kõigekõrgema lootus ja tugi, oo, Horassaani au ja uhkus! Meie, oguusi rahva kõige suursugusemad mehed, palume sind meie sultaniks. Me tõotame ustavalt ja armastusega teenida sinu kõige ülemat võimu . ..»
«Tehke kiiremini!» hüüatas keegi väljast. «Või muidu lõigatakse teil kõrid läbi. Tšepni koos oma džigittidega on kohe siin. Nende ratsud on juba künka jalamil.»
Sõnagi lausumata haarasid Ongon ja ta lähikondlased sultanil kaenla alt, lohistasid ta telgi taha ja panid suurele vaibale istuma. Armu- ja truudusehoos kummardusid bekid ning Ongon sügavasti valitseja ette maha ja hakkasid suudlema maad tolle jalge ees.
Vaibal istuv mees muutus kaameks ja sosistas: «Aga mina pole ju sultan... Mina olen sultani kokk!»
Kui nüüd Ongoni lähikondlased oma veast aru said, raiusid nad Sandžari teenri tükkideks.

Sel ajal ilmus künkaharjale Tšepni. Vägimees heitis korraks pilgu telgi, vaipade, tükkideks raiutud keha ja Ongoni lähikondlaste peale ... ning sai kohe kõigest aru.

«Reetmine!» röögatas ta ja sööstis Ongoni poole. «Mina tõotasin tublile Džavaldurile, et toon talle elava tiigri kulmud1. Tõendagu minu

[1] Kulmud on idamaa vanade pärimuste kohaselt üks jõu sümboleid. Usuti, et kui õnnestub võidetult, kes veel surnud pole, kulmud ära lõigata, siis pärib võitja kogu võidetu suguvõsa jõu. — *Tõlkijad*.

289

vägev mõogahoop, et oguuside hulgas on veel vahvaid sõjamehi! Hoia alt, äraandjal»

Ongon jõudis hädavaevalt sadulasse hüpata. Teised sõdalased astusid kõrvale. Ratsud hirnusid ja põrkasid rinnutsi kokku. Kilbid kõlahtasid ja surmahoope jagavad mõõgaterad lõid sädemeid.

«Hei, mehed, ruttu siia!» hüüatas äkki Ongon. «Mu mõõk murdus. Andke uus!» Ongon tõusis jalustele püsti ja vaatas otsivalt ringi.

Tšepni jäi salakavalat uskuma ja kergitas oma kilpi. Kohe tegi Ongon äraandliku mõõga-torke.

«Ole sa neetud, va šaakal!» möiratas raevunult künka poole kappav Jagmur. Ta nägi, kuidas Tšepni haaras kinni oma verisest reiest. Veel silmapilk ja ta oleks hobuse seljast alla varisenud.

«Jõle reetur! Küll ma sulle veel...» karjus Tšepni ägedushoos, aga oli näha, et tubli sõja-mees on nõrkemas.

«Võtke ta sadulast maha ja kutsuge tohter!» käsutas Jagmur kaaslasi. Siis paljastas ta mõõga ja suunas ratsu äraandliku Ongoni poole. «Ainult veri võib sult häbi maha pesta, nurjatu Ongon!»

Ongoni lähikondlased panid röökima, igaüks isesugusel häälel:

«Ongon! Tule ratsu seljast maha! Las õiendab su tallimees arved selle kodutu peniga, kes tühipalja leivatüki eest kaltsakat Džavalduri teenima hakkas.»

«Tõmbame ta mürginoolega maha!»

Aga Tšepni sõjamehed lõid kisakõrid laiali ja tegid uueks kahevõitluseks platsi puhtaks.

Ongon valis paraja silmapilgu, tõmbas täku

290

tagajalule püsti ja langes noore sõjamehe peale oma mõõga, tüseda kere ja hobuse kogu raskusega. Hoop oli nii vägev, et oleks võinud saja-aastase puu maha raiuda. Aga ega Jagmur polnud asjata oguusidelt hobuse valitsemist õppinud. Ta surus kannad nii kõvasti ratsu külgedesse, et too valuvõppel imekähku tagajalule tõusis. Ongoni mõõk vihises tühjalt läbi õhu, äraandja jalad tulid jalustest välja ja mees lendas üle oma hobuse pea uperkuuti.

«Au oguusi rahvale!» juubeldasid Tšepni sõjamehed.

«Täitsa poiss, Jagmur!»

«Surm äraandjatele!»

Kahvatu ja oimetuna tõusis üleni kõntsane ning tolmune Ongon püsti. Jagmur võttis hoogu, et torgata mõõk vastase rasvasesse kaela, aga siis mõtles mees ümber. Ta peitis mõõgatera tuppe, viibutas punutud piitsa ja lajatas sellega äraandjale vastu vahtimist. Seejärel sai Ongon hoope kaela pihta. Uha uued ja uued löögid karistasid puruks siidi Ongoni turjal.

«Oguuside eest! Džavalduri eest! Tšepni eest!» karjus Jagmur, kui ta vihisev piits poolelusa ja häbistatud Ongoni rõivaid ja ihu materdas.

Too kaitses käega nägu ja püüdis Jagmuril jalast või jalusest kinni hakata, ei suutnud aga valu ja häbi välja kannatada ning putkas nagu peksasaanud peni künkast alla ...
Sõjamehed kihutasid äraandjale ja ta lähi-kondlastele järele.
Jagmur hüppas ratsu seljast maha ja aitas oma ustaval sõbral Tšepnil püsti tõusta. Võidu-künka harjal seisid nad kaua kahekesi teineteise embuses,

XXVI. VABA TUUL

Raske ja verine lahing oli lõppenud. Kuristikku, kõrvetava päikese alla, jäi lamama tuhandeid sõjamehi ja hobuseid. Algas kaarnate rõõmu-pidu. Igast kandist lendas kokku aplaid röövlinde.
Ent oli ka neid, kel nahk terveks jäi. Need olid võidumehed. Neile jäid viltvaipadega kaetud moonavoorid; terved karavanitäied rikkalikku saaki viidi raipehaisulisest kuristikust mäeaheliku taha.
Erisalgad hakkasid tapetud oguuse sõjaväljalt ära koristama. Jätta suguvennad mulda sängitamata — seda peeti oguuside juures surmapatuks. Oma meeste surnukehad valiti teiste hulgast välja ja laoti korralikult kanderaamidele ning vaipadele ritta.
Sõjaväljale kerkisid kääpad ...
Suguharuvanemaid ja teisi lugupeetavamaid mehi sängitasid oguusid eri viisil, suurte auavalduste saatel — nõnda nõudsid esiisade kombed.
Lahingu ajal oli Tšepni, nagu varem kokku lepitud, juhtinud oma väerinna sultani sõjajõu-dudele selja tagant kallale. Džigitt oli ratsmed lõdvaks lasknud ja juhtinud ratsut ainuüksi jalgadega. Nii oli ta saanud mõõgad mõlemasse kätte haarata ja jagada surmatoovaid hoope nii

paremale kui vasemale. Sultani kõptšakkide esimesed väesalgad olid löönud vankuma ja taganenud. See andis võimaluse sultani vägede vasema tiiva äralõikamiseks. Aga just sel silmapilgul oli Sandžar sinna uue sadakonna saatnud. Äsja uue hobuse selga istunud nutikas Kaimaz oli tõkestanud oma pikakasvuliste habemike ratsameestega Tšepnil tee. Teravate kaljunukkide vastu surutud vägimees lõi raevukalt mõõga-hoope tagasi, aga ta jõud hakkas juba otsa lõppema ning Kaimazi terav mõõk suutis kahel korral ta soomusrüüst läbi raiuda. Ilma turviseta oleks ta laul juba ammu lauldud olnud ... Sel silmapilgul, kui haavatud sõjamees oli valmis nelja pärslase surve all oma hingega juba jumalaga jätma, olid ta relvakandjad koos käputäie kangete meestega tema juurde läbi raiunud. Pärast seda vahejuhtumit oligi Tšepni sultani telgi juurde ilmunud. Haavatud Tšepni oli pärast kohtumist Jagmuriga eesmiste moonavooride juurde viidud. Järgmisel päeval tõusis Tšepni, kelle tahe kangest valust üle käis, juba jalule. Tihtilugu pidi ta aga seotud jalast kinni haarama, kui ta koos Jagmuriga ronis kitsale kaljuastangule, kus lamas Džavaldur. Kogu suguharu oli püüdnud lahingus oma eestvedaja ihu kaitsta, aga keegi polnud suutnud heitlus-möllus kärme vanamehe kannul püsida, et tal silma peal hoida.
Odadest tehti talle mugav kanderaam, ettevaatlikult pandi vapra pealiku keha raamile lamama. Siis langetati ängistuses pead ja hakati aeglaselt laagripaiga kaugemate jurtade poole astuma, kus väljavalitud mehed juba suurt ning laia auku kaevasid. Kõige vanem kaevajatest tegi hukkunu poole sügava kummarduse ja pani

talle ülle pidurõivad ning vasklitritega kaunistatud laia vöö. Pärast pisarkuuma itkemist langetati keha ettevaatlikult sügavasse avarasse hauatühemikku. Leinasünge Jagmur pani hauda vibu, nooletupe ja Džavalduri armastatuima kõvermõõga, mille tera sisse oli seatina valatud. Kadunud sõjamehe külma väljasirutatud kätte suruti vägijoogiga täidetud piaal. Jalge juurde pandi kann joogiveega ...

Oguusid uskusid, et seda kõike läheb tal hauataguses ilmas vaja. Arvati, et maa peal kordasaadetud kuulsusrikaste tegude tõttu hakkab ta seal juhtima väärikate ja vägevate oguuside suguharu — neid, kes juba varem on kolinud sellesse ääretusse pilvetagusesse maailma.

Sugulased kandsid üksteise järel Džavalduri jalge juurde ta maist vara. Jõudis kätte jumalagajätu silmapilk. Sõjariistade tärina saatel langesid mehed põlvili ja hakkasid palveid lugema. Heideti viimane pilk vaprale vägime-hele.

Vanamehed katsid augu põõsastega ja puistasid mulda paksult peale ... Siis kostis hirmuäratav sõjahüüd.

Haua kõrval seisid sada väljavalitud hobust. Karjased heitsid lingud ratsude hõbejate kaelte ümber, tõmbasid loomad pikali, sidusid kinni ja pistsid noatorkega surnuks. Sel päeval tõuras-tati esimesed sada ohvrilooma.

Džavalduri matustele tuli kokku mehi paljudest suguharudest. Järgmisel päeval tõurastati Džavalduri haua juures veel sada hobust. Vanamehed teadsid rääkida, et seal igaveses maailmas, valgete pilvede taga, kust äike toob mõnikord maani kostvat hiigelkarjade kabjamüdinat, peab igal sõjamehel olema terve hulk toredaid

294

oguusi hobuseid, kes aitaksid esivanemail osavuse ja vaprusega oma au kõrgel hoida .. .

Enne päikese loojumist voolisid parimad meistrid puust välja nende kujutised, kelle vahva Džavaldur oli tapnud. Kujud kaevati haua kõrvale maa sisse.

Et sõbrale rõõmu teha, lõikas Jagmur oskamatult, aga hoolikalt puust välja ka Kumatši nurjatu näo. Kujutis kukkus kehv välja ja meenutas pigem suurte laperguste hammastega oinast. Aga Jagmur oli kindel, et küll taevas aru saab, kuidas ta seda ülbet koera kujutada tahtis. Jagmur kaevas augu ja pani sinna ka suure ning terava, tumepunaste vereplekkidega kivi.

... Oguusid pühitsesid võitu. Lõõmasid lõkked, keedeti ja küpsetati lambaliha, vaipadele kanti roogasid ja vägijoogikanne.

«Varsti läheme Mervi peale!» teatas Tšepni Jagmurile omapoisilikult. Seal teeme oma kõige kurjema vaenlase — sultan Sandžari — täitsa tümaks. Mervis oodatakse meid ammugi!»

Jagmur vaikis ja ütles alles pärast pikemat järelemõtlemist:

«Ma nägin veidrat und ... Otsekui oleks meie tubli Džavaldur, sõjaturvised üll, suure sõdalas-tehulga saatel suure taeva piimvalgesse kurku astunud, et seal oma nimele veelgi kuulsust lisada. Aga päitseidpidi juhtis ta ratsut Adžap. Vanamees rõõmustas mind nähes ja paljastas tervituseks mõõga ... Siis kerkisid mäed päike-sekiiris esile. Kuristikusuus jättis ta Adžapiga jumalaga ja hüüatas: «Vaata, Jagmur, minu sõjamehed on minust ette jõudnud. Minul aga ragisevad jalakondid ja ma ei jõua neile järele. Oksi jääda on ... kole!»

295

Tšepni tõusis vaibalt.

«Sa nägid selgeltnägija und. See tähendab, et vahva Džavaldur pole meie ohverdustega rahul. Sellepärast ongi tal raske liikuda ... Vaja on veel sada noort mära maha lüüa. Siis leiab ta hing rahu ning ta kappab koos kõigi teiste sõjameestega uude ja helgesse kuningriiki!.,. Adžap!... Kus tema küll võiks olla?»

«Ismailiitide juures. Kas mäletad, ma ju rääkisin sulle dervišist.»

«Seal on tal hullem kui lõvikoopas,» ohkas Tšepni.

«Ma tõotan, et päästan Adžapi ega kohku ühegi katsumuse ees!»

Õhtul kogunes laagripaiga rahvas Džavalduri hauale. Taevale kingiks tõurastati kolmas sada märasid. Hobuste pead, jalad, sabad ja nahad tõsteti teivaste otsa, mis olid ümber matmispaiga maasse torgatud.

«Nüüd jõuab Džavaldur kähku oma sõjameestele järele ja leiab endale taeva kuldjurtades rahupaiga,» ütles Tšepni jumalagajätuks oma suguvendadele.

Järgmisel päeval päikese tõusu eel, valvesalku ja piilurkondi ette saates, asus nelja tuhande meheline vägi kitsast kuristikuorust sõjateele oma ikka veel hirmuäratava vaenlase — sultan Sandžari vastu. Igast jurtast ja igast suguharust tuli kaasa oguuse, et anda vaenlasele otsustav hoop ja kätte maksta vintsutuste ning alanduste eest, mida nad julma türanni käe läbi olid tunda saanud.

Jagmuri sõjaratsu viis mehe kergel kappel koonusekujulise künka otsa, kust avanes vaade kaugele üle avara rohtla. Viltvaipadega kaetud vankrid, kaamelikaravanid jä laskurite sõjašal-

296

gad liikusid võimsa vooluna päikeseloojangu kaarde.

Tuuliselt kõrgendikult jälgis Jagmuri silm seda vaatepilti ja äkitselt meenusid talle orja-laager ning vana meister Aitak... Selgesti kuulis ta vanamehe saatesõnu: «Ma tahaksin, et sa saaksid priiust maitsta. Saa vabaks, Jagmur. ..»

Nüüd teadis Jagmur vabaduse hinda ja tõttas talle vastu. Noor vapper sõjamees, kelle soontes voolas kindla kodumaata rändrahva veri, kihutas tagant oma tulist ratsut sultan Sandžari kulla ja kallisvaipadega ehitud pealinna poole.

Ja sellel, kes oleks tahtnud Jagmuri vabaduse-iha lämmatada, oleks peagi tulnud hakata oma konte kokku korjama. Hobune raputas lakka. Ta oleks justkui palunud ratsmed lõdvale lasta.

«Hei!» kostis künkanõlvalt Tšepni hääl. «Jagmur! Kiirusta, vägimees! Sind ootavad su sõbrad ja uued lahingud!... Sind ootab tee õevase Adžapi juurde!»

Tšepni hääl kõlas nagu lahingukäsk, aga Jag-muril polnud tahtmist lahkuda paigast, kus ta esimest korda võidurõõmu oli maitsnud ning tunnetanud, kui suurepärane asi on vabadus!

Jagmur hingas täie rinnaga värsket mägiõhku ja tõusis jalustel püsti, et silmaga haarata võimalikult suurt osa maailmast. Terav, jäik tuul peksis talle näkku ja rindu, ärgitades mehes noort möllavat jõudu ja kutsudes võimukalt endaga kaasa avarustesse. Jagmur kissitas ereda päikese käes silmi ja suunas äkilise tõmbega oma ratsu kivist rada pidi vastu vabale tuulele;

RAHIM ESSENOV ANATOLI SALASOV

Sari «15» tutvustab noortele nõukogude vennasrahvaste kirjanduse paremikku. Turkmeeni kirjandust esindab Rahim Essenovi ja Anatoli Salašovi populaarne noorsooromaan «Turaani pisarad», mille tegevus toimub XII sajandil julma ja despootliku sultani Sandžari valitsusajal.

R. Essenovi esimesed kirjanduslikud katsetused ilmusid 1956. aastal, esimene raamat «Maa peremees» jõudis lugejateni 1962. aastal. R. Essenov on tänaseks paljude proosa-raamatute autor. Neist väljapaistvamatena võiks «Turaani pisarate» (I köide — 1970, II köide — 1975) kõrval nimetada jutustust nõukogude luurajast Aga Berdõjevist «Vaenu aegu» (1976) ja teravasüžeelist romaani «Kõrbe koidu-eelsed kummitused» (1976), milles on juttu turkmeeni rahva võitlusest oma rõhujate vastu. Näidendi «Nool» eest määrati R. Essenovile Turkmeeni Leninliku Kommunistliku Noorsooühingu preemia.

A. Salašovi (s. 1931) esimene luuletus ilmus 1948. aastal. Hiljem on ta proovinud sulge ka proosas. R. Esseno-viga kahasse kirjutatud «Turaani pisarate» järel on A. Salašovil ilmumas romaan «Sünd», milles jutustatakse tööstuse sünnist Kesk-Aasias.

Praegu elab A. Salašov Moskvas, töötab üleliidulises Raadios. Raadio jaoks on ta instseneerinud M. Šolohhovi, B. Polevoi, L. Sobolevi ja V. Popovi teoseid.

SISUKORD

Sultani nimel 5
Kiirusta, džigitt 16
Kakskümmend hõbeseeklit 26
Derviši jutustus 35
Võim on tugeva päralt 47
Kaksteist väravat lüüakse ühekorraga lahti 51
Onne pitser 61
Minu silmarõõm 70
Kaks helesinist liblikat 76
Hoidja kättemaks 106
Surnudki võitlesid nagu elavad 115
Ratsud närivad suuraudu 123
Hirmuäratava Mervi raske käsi 128
Musta lipu all ; 146
Turu seadused 158
Kannu kilde pannakse kokku istudes 174
Oda lendab mööda 185
Tee oguuside poolele 193
Oguusid 198
Metshobuste kari 205
Narkissos 213
Piitsavorp näol 220
Skorpioni saba 224
Vesiiri pea 237
Ma olen härg 245
Derviš otsib Jagmuri 253
Vanemate nõukogu 261

Rahva üldkoosolek 264
Mõõgaterad löövad tuld 279
Vaba tuul 292
Autoritest 298

E 91 Essenov, R. ja Šalašov, A.
Turaani pisarad. — Tln.: Eesti Raamat, 1979. — 300 lk., iil. V. Tõnisson. (Sari «15»)
Rahlm Essenovi Ja Anatoli Salašovi köitev Ja romantilise alltooniga romaan «Turaani pisarad» ei ole ajalooline romaan selle žanri kõige täpsemas määratluses. Ent ometi on sellel mitmeplaanilisel kunstiteosel oma kindel ajalooline tagapõhi: siin Jutustatakse julma sultani Sandžari valitsemisaastatest Ja oguuside vabadusvõitlusest XII sajandil.
70303—056
E M901(16)—79 246—78 4702540200 N(Turkmeeni)

Vanemale koolieale. Серия «15». Рахим Э с е н о в, Анатолий Ш а л а ш о в. СЛЕЗЫ ТУРАНА. На эстонском языке. Перевод с русского: Андрее Эхин и Лий С е п п е л. Художник-иллюстратор Вяйно Тыниссон. Таллин, изд-во «Ээсти раамат». Toimetaja L.-M. Rosin. Kunstiline toimetaja H. Tikand. Tehniline toimetaja H. Tüksammel. Korrektorid A. Nurmoja Ja M. Sepp.
ИБ № 1716. Laduda antud 04. 10. 77. Trükkida antud 19. 12. 78. Formaat 70X90/32. Trükipaber nr. 1. Kiri: literaturnaja. Kõrg-trükk. Trükipoognaid 9,375. Tingtrükipoognaid 10,97. Arvestus-poognaid 11,47. Trükiarv 36 000. Tellimus nr. 1717. Hind 90 kop. Kirjastus «Eesti Raamat», 200090, Tallinn, Pärnu mnt. 10. Trükikoda «Ühiselu», Tallinn, Pikk 40/42.